

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЦІННОСТІ

*Збірник тез доповідей учасників
міжнародних конференцій*

ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»

ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЦІННОСТІ

*Збірник тез доповідей учасників
міжнародних конференцій*

Київ
2021

УДК 94 + 008:316.752

Ц-65

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державної установи
«Інститут всесвітньої історії НАН України»
(протокол № 5 від 07.09.2021 р.)*

**Відповідальний редактор к.і.н., старший науковий співробітник
Пєпра Т.Ю.**

Ц-65 Виклики глобалізації і цивілізаційні цінності / за загальною редакцією д.політ.н., професора Зернецької О.В. Київ: Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2021. 196 с.

У збірнику представлені тези доповідей учасників міжнародних конференцій, проведених Державною установою «Інститут всесвітньої історії НАН України».

Розглянуто історичний розвиток цивілізацій у контексті глобалізації, досліджено еволюцію цінностей у відповідь на виклики світового розвитку; проаналізовано регіональні та локальні цивілізації та їхні цінностей; виявлено вплив європейських цінностей на розвиток України; розкрито науковий дискурс з проблеми цивілізаційних цінностей.

Збірник представляє інтерес для науковців і фахівців з проблем історії, філософії, політології, глобалістики, світової економіки і міжнародних відносин.

УДК 94 + 008:316.752

*За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах,
відповідальність несуть автори.*

Передрук можливий у разі посилання на автора і видання.

© Національна академія наук України.
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН
України», 2021

ЗМІСТ

Кудряченко А.І.

Випробування європейських демократичних цінностей
викликами глобалізації 6

Солошенко В.В.

Гете-інститут в Україні як дієвий чинник культурної
взаємодії у 90-х роках ХХ століття 12

Білорус О.Г.

Проблеми глобальної неоконвергенції та синергетичного
цивілізаційного співрозвитку в ХХІ столітті 18

Зернецька О.В.

Диджитальна єдина Європа – пошук нової якості
культурних цінностей 24

Кузнецов Ю.Б.

Українська мова і ментальність: ціннісний аспект 29

Деменко О.Ф.

Вплив глобалізації на національний розвиток
Республіки Казахстан 33

Горовий В.М.

Роль бібліотек у сучасній інформаційній культурі 40

Oukhvanova-Shmygova I.F.

Models of current civilization development in their folk-tale
representation 45

Цапко О.М.

Проблема цивілізаційного вибору пострадянських
країн Центральної Азії в умовах глобалізації 51

Кириченко О.В.

Еволюція історичних цінностей незалежних країн Балтії 56

Ціватий В.Г.

Інтелектуальна історія Франції доби класичного
середньовіччя та європейські цінності 61

Кононенко Н.В.

Об'єднання українського суспільства: вибір цінностей 67

Джиги Т.В.

Концепція відкритого урядування і проблема цінностей 72

Рудяков П.М.	
Не блукати у трьох вербах: цінності – норми – практики	78
Акберген А.И.	
Толерантность как ценность:	
опыт казахстанского общества	83
Зернецький П.В., Куранова С.І.	
Лінгвістичні ціннісні параметри дискурсів публічних	
особистостей епохи глобалізації в соціальних мережах:	
міжнародні порівняння	88
Костенко Н.В.	
Множественность ценностных пространств локального:	
социологическая проекция	92
Багирова А.Р.	
Региональная политика Турции: иракский вектор	98
Добровольська А.Б.	
Постіндустріальні тенденції еволюції цінностей в умовах	
глобалізації	103
Кужельний М.О.	
Громадянський патріотизм як суспільна цінність	109
Метельова Т.О.	
Базові ціннісні системи: генеза, історичні трансформації	
та сучасні соціальні експлікації	114
Ярошко О.З.	
Цінність як наукова категорія в дослідженнях	
українських вчених	120
Вітер І.І.	
Європейська цивілізація за умов глобалізації:	
проблеми і перспективи	125
Фомин С.С.	
Европейская цивилизация в современном мире	129
Жангожа Р.Н.	
Исследовать мир за пределами эмпирического	
ощущения реальности во всей универсальной полноте	
и многообразии	134
Vasyliiev O.A.	
The problems and prospects of the Ukraine-EU science	
and technology cooperation as a part of European values	139
Бондарець М.В.	
Еволюція змісту «європейських цінностей»	
в історичному розвитку	145

Ляшенко Т.М.	
Центральна Азія: новий формат міждержавних відносин . . .	151
Перга Т.Ю.	
Екологічні цінності сучасної цивілізації	157
Встринський І.М.	
Передумови та особливості сучасної сирійської кризи: ціннісний аспект	162
Romanenko O.	
Valued of Poles by the eyes of Lithuanian students	168
Хижняк І.А.	
Нові виклики системних, цивілізаційних і культурно-ціннісних змін у самостійних полях глобальних взаємодій	171
Мирончук О.А.	
Трансформація міжнародного наукового співробітництва в умовах глобалізації	176
Жога М.В.	
Трансформація бразильської системи цінностей	182
Танцюра К.Г.	
Політичний та соціокультурний розвиток Коста-Ріки 1949-1974 рр. у дослідженнях сучасних істориків	187
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	193

ВИПРОБУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ДЕМОКРАТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ ВИКЛИКАМИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Аналізуються теоретичні, політико-правові та світоглядні засади демократії, складові впливу європейських демократичних цінностей на становлення і розвиток держави та громадянського суспільства у країнах Західної та Східної Європи.

Ключові слова: демократія, цінності, права і свободи громадян, взаємодія, соціально-політичні інститути, Європейська конвенція щодо захисту прав людини, громадянське суспільство.

Andrii Kudryachenko. Test of European democratic values by challenges of the globalization. Theoretical, political and legal, ideological principles of the democracy, the components of the influence of European democratic values on the formation and development of the state and civil society in countries of Western and Eastern Europe are analyzed.

Keywords: democracy, values, human rights and freedoms, interaction, social and political institutions, the European Convention on Human Rights, civil society.

На нинішній світ досить відчутно впливає розвиток глобалізації і регіоналізації. Породжені ними тенденції кидають виклики розвитку європейського континенту, коли постають актуальними європейські цінності у якості засад державотворення та перспектив подальшого сходження.

В історичному вимірі цінності упродовж століть постають частиною загального європейського цивілізаційного надбання, до якого входять настанови раннього християнства, античності, епохи Відродження й європейських буржуазно-демократичних революцій, а нині – й досвід самої європейської інтеграції. Нині на зламі століть вони багато в чому подібні до цінностей американської мрії, їм не чужі соціальні гасла соціалізму та періоду подолання «холодної війни» в Європі. Водночас, певно, ці цінності є духовним мірилом, що вбирає уявлення про добро і зло, справедливість і несправедливість, допустиме й недопустиме у практиці взаємовідносин, але вони самі ще не формують будь-яких суспільних відносин. Цінності залишаються здебільшого уявленнями, образами

чи антиобразами значущості таких відносин, які вкорінюються у побуті та практиці суспільного життя.

Нині в основу формування єдиної Європи покладена атлантична модель. Ідея атлантичного федералізму стала соціокультурною стратегією Західної Європи. Тут пріоритет віддається об'єднанню не національних держав, а громадянському суспільству, поетапному переходу до Європи регіонів. Тому важливо проаналізувати всю значущість демократичних цінностей, які сповідують і яких неухильно дотримуються у країнах Європи, в контексті глобальних викликів – адже прагнення досягти найкращих економічних результатів завдяки мобілізаційним засадам розвитку держави часто протиставляються демократичним цінностям, які сповідують на Заході. І тут перевірку часом проходять самі демократичні принципи, форми організації влади та системи правління, режими й інститути плюралістичної демократії.

Феномен демократії завжди привертав і нині привертає до себе увагу практично кожної політично свідомої людини. Поняття демократії формувалося історично, і з розвитком людства воно постійно змінюється. Нових вимірів та значного географічного поширення демократія набуває на зламі XX-XXI ст. Поступальний розвиток (західно) європейських держав та держав Північної Америки ґрунтується на засадах свободи і демократії, приватної власності та вільного ринку, тут протягом тривалого часу сповідують принципи правової держави та підтримки громадянського суспільства. Свого часу А. Лейпгарт у дослідженнях з проблем демократії довів, що станом на середину 1980-х рр. з усіх держав світу лише біля 20 були стабільними демократіями [1, р. 8]. Суспільно-політична практика останніх десятиліть дає підстави стверджувати про більш-менш успішне поширення засад демократичного розвитку у відчутно ширших географічних межах. Так, започатковані на рубежі 1990-х рр. трансформаційні зрушення у країнах Східної Європи стали своєрідним тріумфом демократії на континентальному обширі, де доволі потужно стали стверджуватися (західно) європейські демократичні цінності.

У політико-правовій теорії при визначенні феномена демократії є декілька вимірів, які сукупно визначають її сутність майже повною мірою. Демократія постає, по-перше, формою держави; по-друге, формою плюралістичної організації громадянського суспільства та висловлюючих його інтереси політичних партій, професійних спілок та інших суспільних організацій; по-третє, полі-

тичним світоглядом і відповідним суспільно- політичним рухом. Ці визначення доповнюються висвітленням поняття демократії як соціальної, культурної і політичної цінності, як політичного процесу тощо [2, с. 25]. Термін «демократія» слушно використовується не лише для характеристики певної форми держави, але і для визначення устрою будь-якої організації, де забезпечуються рівноправна участь її членів в управлінні та прийнятті рішень.

Суспільно-політичні інститути, і в тому числі – інститут громадянського суспільства високорозвинених держав, – багато дослідників вважають найважливішими чинниками демократії. Демократія як політичний процес та світогляд має ціннісне навантаження і постає ознакою «людського виміру». На практиці ціннісні підходи та орієнтації виявляються в тих оцінках, які людина застосовує до обставин, політичних подій та до самої себе. Демократія, будучи політичним світоглядом, у свідомості громадян постає відображенням самого її змісту, насамперед, ідей свободи та рівності прав. Формуючись на ґрунті суспільних відносин, демократія завжди знаходила своє теоретичне обґрунтування в цих ідеях і уявленнях про них.

Утвердження демократичних цінностей в державах Західної Європи та Північної Америки набуло особливої ваги та актуального звучання у період після Другої світової війни, в 1960-х рр. та у наступні десятиліття. Вони були спричинені як викликами внутрішнього розвитку, так і проблематикою, що виходила з міжнародних відносин. За цей повоєнний період до числа найбільших досягнень, якими пишаються держави усталеної демократії, сьогодні належать: особиста свобода громадян, свобода думки, рівність громадян перед законом, ідеологічний плюралізм, пропорційне оподаткування всіх громадян, чітка ув'язка держави з Конституцією та розвинуте громадянське суспільство.

Так, в діючу Конституцію Франції, що була прийнята у визначальний 1958 р., складовою частиною ввійшла Декларація прав людини і громадянина, прийнята 1789 р. В ній, як відомо, у 17 статтях зафіксовані основні права і свободи людини і громадянина [3, с. 80-82].

В Основному законі ФРН, розробленому та прийнятому за сприяння США, Англії та Франції 1949 р., у розділі 1 був сформульований каталог основних прав як системи цінностей із зобов'язанням держави поважати і захищати гідність людини. Основні права громадян визначені безпосередньо чинними. Це стало одним

з найважливіших нововведень Основного закону порівняно з попередніми Конституціями, каталоги основних прав яких переважно мали характер загальних програмних заяв [4, с. 26].

Зазначимо, що у повоєнні роки, коли створювалася ФРН, союзники – США, Великобританія та Франція – вплинули на те, щоб відповідна практика функціонування демократії та висновки з німецької практики міжвоєнного періоду були ретельно враховані. Це стосувалося як розробки самого тексту Конституції, який назвали у 1949 р. Основним законом (тимчасовим – до об'єднання всієї Німеччини), так і федеративного устрою, законодавства про партії, помітні соціально-економічні зміни тощо. Підкреслимо, що саме політичний устрій ФРН став привабливим і спонукальним для жителів колишньої НДР – Східної Німеччини, громадяни якої відмовилися від тоталітарного минулого і 1990 р. приєдналися в якості п'ятих нових федеральних земель до західнонімецької системи, приймаючи конституційно-правові засади останньої. Нині Німеччина постає правовою демократичною державою, що має федеративний устрій та об'єднує у своєму складі 16 федеральних земель, які мають свої конституції, земельні парламенти і уряди.

Важливо зазначити, що офіційно проголошеною метою німецької політики у галузі прав людини було і залишається встановлення та забезпечення в країні та повсюди у світі широкого спектру громадських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав. У цьому зв'язку федеральний уряд виходить завжди з того безперечного факту, що політика у галузі прав людини починається у власній країні і тільки на цій основі може отримати довіру та підтримку на міжнародній арені. Водночас зазначимо, що Німеччина, як учасниця всіх провідних міжнародних угод та конвенцій, саматакож піддалася контролю з боку світової спільноти стосовно дотримання прав людини на своїй території.

Ці та подібні конституційні засади щодо демократичних цінностей та прав і свобод людини були й залишаються характерними для держав розвинутої демократії. Слід підкреслити, що головні демократичні цінності містяться у Хартії прав людини Ради Європи та у Хартії основних прав людини Європейського Союзу. Саме однією з перших повоєнних європейських новоутворених інституцій, яка стала займатися проблемами утвердження прав людини, питаннями зміцнення миру та співпраці держав континенту, була Рада Європи, що заснована 1949 р. Положення, записані у Статуті цієї установи, спрямовані на зміцнення демократії, верховенства

права і права людини в своїх державах-членах та мають слугувати економічному і соціальному поступу [5]. Водночас одним із головних завдань Ради Європи став захист прав людини, що сформульовано у Європейській конвенції про захист прав людини.

З 1990 р. до Ради Європи вступили держави Східної та Південно-Східної Європи, й тим самим вона стала загальноєвропейською інституцією. І з цього часу вплив і політичне значення даної інституції значно виросли. Рада Європи надавала і надає підтримку колишнім державам східного блоку в побудові демократичних структур. Зокрема, Рада Європи, її комісії проводили і проводять нині моніторинг щодо демократичності виборів, розвитку і правового статусу засобів масової інформації, формування нового законодавства, дотримання основних прав і свобод людини, становлення громадянського суспільства у країнах молодшої демократії тощо.

Слід підкреслити, що до європейських демократичних цінностей належать плюралізм і розвинена партійна система, демократичний режим і поступ громадянського суспільства. Варто взяти до уваги, що у країнах об'єднаної Європи існують різновиди систем правління, державного устрою і конфігурації партійної системи. Однак для всіх розвинених систем континенту є спільний знаменник – демократичний режим. При цьому форми державного устрою є доволі різними, відчутними є історичні традиції, та чи інша міра їхньої спадковості. Характерними спільними рисами політичного режиму, який притаманний державам, скажімо, Західної Європи, є демократичний спосіб формування та здійснення влади – законодавчої, виконавчої та судової (навіть й за наявності монарха). У цих державах вже сформувалося розвинуте і структуроване громадянське суспільство, яке взаємодіє з владою і яке остання змушена враховувати. У більшості держав об'єднаної Європи склалася також належна дієва партійна система, існує політична опозиція, переважно парламентська. Усі ці складові взаємодіють і разом постають дієвими факторами загальної політичної атмосфери. Вони одночасно є і якісною характеристикою функціонування держави, й необхідними чинниками, які забезпечують демократичну систему правління, змагальність політичних сил і відповідно наявний суспільний лад у державі.

Підсумовуючи розгляд проблематики, пов'язаної зі збереженням демократичних цінностей в країнах Європи в контексті викликів глобалізації, слід наголосити на наступному. Історична прак-

тика свідчить, що для всіх цих держав характерні спільні риси, які визначально впливали на формування і розвиток суспільства та політичної системи. До них ми відносимо: наявність демократичної конституції і відповідне законодавче унормування системи правління; демократичний спосіб формування і здійснення влади – законодавчої, виконавчої та судової; розвинуте і структуроване громадянське суспільство, яке взаємодіє з владою і з яким влада змушена рахуватися; належну дієву партійну систему і наявну політичну опозицію; рівність партій владних і опозиційних, високопосадовців і пересічних громадян перед законом. Усі ці складові є важливими чинниками загальної політичної атмосфери й одночасно якісною характеристикою функціонування держави, її інститутів. З іншого боку, все це постає необхідними факторами, що забезпечують демократичну систему правління та унеможливають переростання недемократичних проявів у впливові тенденції. На демократичний розвиток країн об'єднаної Європи справляють вплив багато чинників суспільного життя: ментальність, висока згуртованість та громадянська позиція та громадська активність всіх верств суспільства, національні традиції, а також національні відмінності та особливості. Більшість із них відносяться до культурно-історичних та демократичних надбань і цінностей.

Використані джерела та література:

1. Lijphart A. Democracies: Patterns of Majoritarian and Consensus Government in Twenty-one Countries. Neu Haven, London: University Press, 1984. 229 p.
2. Латигіна Н. А. Демократія: реалії versus утопії. К.: Київськ. нац. торг.-економ. ун-т, 2008. 400 с.
3. Декларация прав человека и гражданина от 26 августа 1789 г. / Маклаков В.В. Конституции зарубежных государств. Учебное пособие, 5-е издание. М.: Wolters Kluwer , 2006.
4. Основной Закон Федеративной Республики Германия. Немецко-русское издание текста. Бонн: Федеральный центр политического просвещения, 2015.
5. Статут Ради Європи від 5 травня 1949 р.// Действующее международное право. Т.1. М., 1996. С . 707-717.

ГЕТЕ-ІНСТИТУТ В УКРАЇНІ ЯК ДІЄВИЙ ЧИННИК КУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У 90-Х РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано діяльність Гете-Інституту в Україні як важливого чинника культурної взаємодії у 90-х рр. XX ст. Розкрито основні напрями роботи установи, окреслено здобутки і плани на майбутнє. Показано, які напрями співробітництва є затребуваними в Україні і корисними для зміцнення двостороннього співробітництва у сфері культури. Виокремлено проблеми, які дещо ускладнюють міжкультурний діалог.

Ключові слова: *Гете-Інститут, Україна, Німеччина, сфера культури, співробітництво.*

Victoria Soloshenko. The Goethe-Institut in Ukraine as an effective factor of cultural cooperation in 90's of XX century. The article analyzes the Goethe-Institut's activity in Ukraine as an important factor of cultural cooperation in the 90's of the XX century. The main activities of the institution are revealed, the achievements and plans for the future are outlined. It is shown which spheres of cooperation are demanded in Ukraine and are useful for strengthening bilateral cooperation in the field of culture. The problems, which complicate the intercultural dialogue, are highlighted.

Keywords: *The Goethe-Institut, Ukraine, Germany, sphere of culture, cooperation.*

Українсько-німецьке культурне співробітництво сягає глибини віків. Особливого розвитку воно набуло в 90-х рр. XX ст. в умовах становлення і розвитку об'єднаної Німеччини і незалежної України. Культурні зв'язки між Україною та Федеративною Республікою Німеччиною базувалися на укладеній у лютому 1993 р. Угоді про культурне співробітництво, яка набула чинності в липні 1993 р. [1]. У документі зазначалося, що виходячи з переконання, що культурний обмін сприяє співробітництву між народами, а також розумінню культури, духовного життя і життєвого укладу народів, договірні сторони прагнутимуть до поширення взаємних знань про обидві країни, розвиватимуть культурне співробітництво в усіх галузях та на всіх рівнях.

Українсько-німецьке співробітництво в освітньому секторі теж має певну традицію. Про українську культуру в Німеччині у XX ст. дбала діаспора, про що свідчить власний досвід українських студентів, які навчалися в німецьких університетах. Найкращими прикладами цьому були діюче у 1922-1926 рр. Німецько-українське товариство у Берліні, з 1926 до 1944 рр. в Берліні діяв Український науковий інститут, який займався дослідженням України і національною пропагандою, з 1945 р. в Мюнхені діє Український вільний університет [2]. Після Другої світової війни в обох німецьких держав було започатковано партнерство з різним ступенем інтенсивності з українськими вищими навчальними закладами.

Гете-Інститут відіграв важливу роль у розширенні культурного співробітництва між Німеччиною і Україною в 90-х рр. XX ст. Представництво Гете-Інституту в Києві почало роботу з липня 1993 р. Його штат на початковому етапі роботи налічував 31 співробітника. Завданням Гете-Інституту, як й інших 143-х Гете-Інститутів у 78 країнах світу, є сприяння обміну між Німеччиною та іншими країнами в галузі культури, а також підтримка німецької мови за кордоном. Задля здійснення цієї мети інститут співпрацює з такими місцевими партнерами, як театри, музеї, спілки митців, університети, школи, бібліотеки [3].

Лише за перші роки роботи цієї установи в Україні вдалося зробити немало у сфері міжнаціонального співробітництва. Варто зазначити, що програми Гете-Інституту та їх безпосередня реалізація стали невід'ємною частиною культурного життя України.

Між Україною і Німеччиною постійно здійснювалися обміни викладачами вищих навчальних закладів. З часу заснування Національного університету Києво-Могилянська академія у серпні 1992 р. мюнхенський професор Р. Пітш по декілька тижнів на рік викладав тут філософію і теологію. На знак особливого визнання його призначено професором філософії академії. Символічно і те, що Пітшу було запропоновано проголосити урочисту промову на святкуванні початку нового 1994/1995 навчального року.

Варто зазначити, що Україна і нині не має державної установи, яка б гідно представляла країну, її історію, мову і культуру у ФРН та інших країнах світу. Прикрим є і той факт, що важливі справи державної ваги подекуди ініціюються лише громадськими діячами. Так, у західнонімецькому м. Зіген працює німецько-українське товариство зігенського університету, яке було створено на початку 90-х рр. XX ст. за ініціативою українця, доцента місцевого універ-

ситету Й. Сірки. У 1991 р. німецько-українське товариство налічувало 50 чоловік. Згодом воно товариство почало співпрацювати з Ужгородським університетом, німецькі гості приїздили в Україну, щоб познайомитись з країною та її звичаями.

Ще у червні 1993 р. між Україною і ФРН було укладено Угоду про направлення німецьких викладачів у навчальні заклади України. Як підкреслювалось в Угоді, «Уряд України, бажаючи зробити внесок у збереження культурної і національної самобутності німецької меншини в Україні, а також у справу вивчення німецької мови і викладання німецькою мовою спеціальних дисциплін шляхом направлення в навчальні заклади України німецьких викладачів, переконані в тому, що глибше знання німецької мови і культури в Україні буде цінним внеском у подальше зміцнення культурних зв'язків між двома державами» [4].

Договірні сторони домовились про сприяння направленню викладачів та фахівців з методики викладання німецької мови. Уряд ФРН надавав Уряду України послуги експертів-консультантів і експертів-кураторів, які консультували з усіх питань викладання німецької мови і брали участь у підготовці та підвищенні кваліфікації вчителів німецької мови і викладачів. Було налагоджено контакти з усіма університетами, де викладалася німецька мова, та з великою кількістю шкіл.

Варто зазначити, що інтерес в Україні до німецької мови починаючи з 1991 р., значно зріс. Щоб підтвердити цей факт, Федеральний уряд виділив 300.000 німецьких марок в рамках програми «Українські вчителі російської мови стануть вчителями німецької» з тим, щоб 18 українських вчителів російської мови отримали кваліфікацію вчителів німецької мови для України. Цьому слугує угода, підписана в червні 1993 р., про регулярне направлення німецькомовних вчителів у освітні заклади України.

Для вчителів і викладачів німецької мови і літератури було організовано низку заходів, спрямованих на підвищення кваліфікації, розширення знань про новітні методики викладання мови та літератури. Вони відвідали Міністерство культури землі Гессен, університет м. Майнц, навчальний семінар для вчителів (підвищення кваліфікації HELP), школи у Франкфурті та видавництва [3].

Угоду про співпрацю між головним управлінням освіти Києва та управлінням освіти Мюнхена було підписано ще у 1989 р. Відтоді мюнхенські та київські педагоги обмінюються досвідом. Щороку групи вчителів німецької мови зі столичних спеціалізо-

ваних шкіл проходили методичну перепідготовку в Німеччині, а закордонні колеги приїздили в Україну. Так, заступник начальника освіти Мюнхена Ю. Лахнер зазначив: «Співпраця педагогів двох країн набула вже характеру неформального». А Е. Гайкен – Посол Німеччини в Україні – дякував на зустрічі нашим освітянам за популяризацію культури його держави.

Вже 9 листопада 1996 р. відбувся четвертий всеукраїнський з'їзд учителів німецької мови. Німецький культурний центр Гете-Інститут, Німецька служба академічного обміну та Центральне бюро закордонних шкіл зробили значний кадровий, фінансовий та матеріальний внесок для того, аби цей з'їзд відбувся.

На мовних курсах Гете-Інституту станом на 2000 р. за сучасною комунікативною та індивідуально спрямованою методикою навчалося вже 750 чол. Вони отримували знання для здобуття наступних сертифікатів, що визнані на міжнародному рівні: «Німецька мова як іноземна», «Центральний екзамen середнього ступеня», «Центральний екзамen вищого ступеня», а також сертифікат «Німецька мова для професії». Викладання проходило за сучасними методиками, розробленими Гете-Інститутом [3].

Програмний відділ організовував і спрямовував проведення різних культурних заходів. Було проведено кілька концертів органної музики, організовано ретроспективні покази маловідомих в Україні кінофільмів німецьких режисерів-шестидесятників за участю відомої німецької актриси Р. Шнайдер.

Вагомою складовою співпраці була низка важливих і цікавих конференцій, колоквиумів, семінарів. Зокрема, на честь Д. Чижевського було організовано конференцію на тему: «Наука і культура між слов'янськими і німецькомовними світами як чинник оновлення Східної та Південно-Східної Європи», симпозіум, присвячений року Лютера, а також конференцію «Література після Чорнобиля: апокаліпсис чи дійсність?» Підготовлено до друку дослідження на тему: «Література та кіномистецтво у тоталітарних режимах» [3].

Перші кроки Гете-Інституту на українській землі можна вважати доволі успішними. Звичайно, з самого початку роботи було зрозумілим, що одного представництва для такої держави, як Україна, замало. Виходячи з нагальних потреб, було відкрито читальні зали німецької книги у наукових бібліотеках великих культурних центрів, таких як Львів, Харків, Донецьк та Одеса. Всі, хто цікавиться німецькою культурою, могли позичати там книги, відеокасети та компакт-диски. Це, безумовно, розширило можливості взаємоз-

ближення і взаємопізнання обох культур. Примітно, що в Україні суттєво зросли пропозиції книжкового ринку; зацікавлення до нових видань поступово зростало. Так, скажімо, форум видавців, який відбувався у Львові, щоразу збирав тисячі гостей. У 1997 р. на такому форумі вперше був представлений стенд Гете-Інституту, підготовлений спільно з Німецьким читальним залом, що у Львові. На цій зустрічі видавців побувала пані І. Клозе, представник Франкфуртського книжкового ярмарку (Frankfurter Messe GmbH). Тоді ж народилася ідея організувати в Україні виставку німецьких книжок із фонду Франкфуртського книжкового ярмарку «2000 німецьких книг» [5, с. 33]. На книжковій виставці «Німецькі сторінки», яку організував Франкфуртський книжковий ярмарок спільно з українськими партнерами у Львові, Києві та Харкові у 1998 р., було показано 2200 книжок, які після цього було передано українським бібліотекам у подарунок. Київській дитячій бібліотеці Гете-Інститут допомагав проводити курси підвищення кваліфікації для бібліотекарів і теж дарував літературу.

Варто зазначити, що 1999 рік у Київському Гете-Інституті був присвячений 250-літньому ювілею поета, ім'я якого носить цей заклад. Було розроблено велику і різнопланову програму святкування ювілею Й. В. Гете, а травень місяць оголошено «Місяцем Гете». У цей час тут відбувалися численні вечори декламації творів Гете. Крім того, проходили також конференції з питань, пов'язаних із життям та творчістю Гете. На велике «Свято Фауста» з музикою, перформансом, театральними сценками та відео-проекціями, якими завершився «Місяць Гете», зібралось багато киян, адже Гете-Інститут вже давно посів важливе місце в культурному житті столиці України. Хоча Гете сам по собі в Україні вже асоціюється з Німеччиною, однак керівник інституту Й. Еберт додав до назви закладу «німецький культурний центр». У такий спосіб він прагнув вказати на зростаючу кількість проєктів у галузі культури й підкреслити, що йдеться не тільки про поета і німецьку мову, а що культурний заклад містить ще багато інших цікавих аспектів роботи.

Результатом одного з культурних проєктів інституту стали гастролі диригента Й. Горінкі. Гете-Інститут у Києві продемонстрував фільми на тему «Фауст – влада спокуси», а також присвятив поетові численні концерти та вечори декламації його творів. Особливе зацікавлення викликала німецько-українська конференція «Роль національного поета», що відбулася в кінці травня 1999 р. На прикладі Гете і Шевченка вчені та інші представники інтелігенції з Німеччини й України

обговорювали значення символічної постаті в суспільному житті, у тому числі й з урахуванням різних політичних аспектів. Експонати представили бібліотеки й архіви України. Оглядова виставка «Гете як універсальний геній» представила інформацію про життя поета.

На початку червня 2000 р. у Києво-Могилянській академії та на історичному факультеті Національного університету імені Тараса Шевченка відбулась німецько-українська конференція «Історичні пошуки ідентичності: німецько-український досвід». До участі у конференції Центр Європейських гуманітарних досліджень Києво-Могилянської Академії та Гете-Інститут в Києві залучили двох видатних науковців – професора, доктора Ю. Шерер та професора, доктора Р. Козеллека. Наприкінці серпня 2000 р. у Львові проходив семінар «Мова і методика», метою якого було підвищення знання німецької мови, а також методики і дидактики викладання та низка інших важливих науково-практичних заходів. Таким чином, на прикладі діяльності Гете-Інституту в Україні ми маємо можливість перекоонатися в тому, що українсько-німецьке співробітництво в культурній площині розвивається по висхідній, набуває нових форм і значення.

Використані джерела та література:

1. Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про культурне співробітництво. – № 236 від 15 лютого 1993 року. – Арк. 1.
2. Солошенко В.В. Українсько-німецьке співробітництво в галузі освіти (90-ті роки ХХ століття). //Рідна школа. №10 – 2003. – С. 58-60.
3. Солошенко В.В. Українсько-німецькі відносини у 90-х роках ХХ століття. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – Всесвітня історія. – Київський славістичний університет. – Київ, 2005. – 217 с.
4. Угода між Урядом України і Урядом Федеративної Республіки Німеччина про направлення німецьких викладачів у навчальні заклади України. – № 356 червень 1993 року. Арк. 1.
5. Пташник С. «2000 німецьких книг» в Україні // Німеччина. – 1998. – № 4. – С.33.

ПРОБЛЕМИ ГЛОБАЛЬНОЇ НЕОКОНВЕРГЕНЦІЇ ТА СИНЕРГЕТИЧНОГО ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО СПІВРОЗВИТКУ В XXI СТОЛІТТІ

Методологічною базою економічної глобалістики – науки про розвиток світової економіки – стає глобальна політекономія. З цієї наукової позиції автор розглядає гостроактуальні проблеми глобальної економіки в умовах постіндустріальної корпоративної світ-системи глобалізму і гіперфінансіалізації світової економіки. Визначено, що одним з головних економічних законів світового розвитку є закон глобалізації, глобальної інтеграції та неоконвергенції співрозвитку, а наростання впливу силових аспектів глобалізації, поглиблення суперечностей і конфліктів інтересів в процесах глобального розвитку ускладнюють взаємодію та синергетичні ефекти глобального співрозвитку для транзитивних і трансформаційних країн, що мають ринкові, але різні за рівнем розвитку і конкурентної спроможності соціально-економічні системи.

Ключові слова: світ-система глобалізму, неоконвергенція, транзитивні та трансформаційні країни, синергетичний цивілізаційний співрозвиток.

Oleg Bilorus. Problems of global neoconvergence and synergetic civilization circulation in XXI century. The global political economy becomes the methodological basis of economic globalistics as the science that studies the development of the world economy. From this scientific position, the author examines the acute problems of the global economy in the context of the post-industrial corporate world-system of globalism and the hyper-financing of the world economy. It is determined that one of the main economic laws of world development is the law of globalization, global integration and the neoconvergence of co- development and these factors complicate the interaction and synergistic effects of global co-development for transitive and transformational countries that have market-based, but different levels of development and competitive ability, socio-economic systems.

Keywords: world-system of globalism, neo-convergence, transitive and transformational countries, synergistic civilizational co-development.

Жодна наука, навіть якщо вона є історичним довгожителем, не може зупинятися в своєму розвитку. Очевидно ще й тому, що реальна

дійсність, яку кожна наука відображає, не стоїть на місці, а знаходиться в процесі безперервного розвитку. Це дедалі більшою мірою відноситься до так званих «нових наук», серед яких особливе місце займає така нова синтетична мега-наука, як глобалістика – наука про розвиток світу й про новий порядок світоустрою. А система світоустрою відноситься до розряду динамічних і стохастичних систем. Тому твердження про те, що глобалістика ще не має своєї теорії, методології, предмета та об'єкта дослідження, застаріли. Застаріли й твердження про те, що глобалістика як наука ще не набрала достатньої маси фактів, а тому ще не має своєї історії.

Одним з головних законів сучасного світового розвитку є закон глобалізації і глобальної інтеграції [1]. Початок ХХІ ст. ознаменувався істотним посиленням дій глобальних чинників розвитку, наростанням впливу силових аспектів глобалізації, поглибленням суперечностей і конфліктів інтересів в процесах глобального розвитку. Загострення монополізованої глобально-корпоративної конкуренції ще більше ускладнює й посилює картину геоекономічного та геостратегічного змагання між багатими і бідними країнами за місце і роль в розподілі результатів майбутнього глобального розвитку. В процесі багаторічних досліджень проблем глобалістики та глобальної економіки нами сформульовано економічну категорію неоконвергенції та об'єктивний економічний закон неоконвергенції транзитивних і трансформаційних соціально-економічних ринкових систем, що відрізняються різними рівнями технологічного розвитку, конкурентоспроможності та готовності до інтеграції в світ-систему глобалізму [2].

Доводиться констатувати, що, незважаючи на глобальні кризові потрясіння 1977-1998 і 2008-2009 рр., практично всі держави світу не зачинилися в національних кордонах, не відмовилися від участі в глобальних процесах, а вперто продовжують рух до нової глобальної фінансової економіки, до інтеграції в мережевий глобальний ринок. Найбільше питання глобального майбутнього полягає в тому, чи погодяться численні нації-держави перетворитися із суб'єктів на об'єкти глобальної геополітики і геоекономіки, чи погодяться вони стати будівельним матеріалом для створення нових світових фінансово-економічних імперій – американської, європейської, євразійської, азіатської?

Відповідь на це питання очевидна. Але світова ситуація ускладнюється тим, що нав'язаний народам світу процес примусової, силової фінансової глобалізації веде до створення не тільки вищезазначених регіональних імперій, але й імперії глобальної, всесвітньої, яку ми на-

живаємо світ-системою глобалізму і яка в процесі її становлення здатна перетворитися на новий глобальний світоустрій і на глобальний суспільний лад, що базуватиметься на глобальній експлуатації країн і народів. Така світ-система неминуче перетвориться на глобальну організацію постіндустріальних країн-лідерів глобальної конкуренції та ефективності, глобальних ТНК і глобального фінансового капіталу. Незважаючи на неодноразові заклики видного геостратега нашого часу З. Бжезинського до керівництва США перейти від політики глобального панування до глобального лідерства, важка динамічна інерція розвитку США в однополюсну систему плюс колосальні інтереси глобальних ТНК і світової фінансової олігархії не дають можливості очікувати, що США відмовляться від свого статусу «*E pluribus unum*» («Збезлічі один (єдиний)» – лат.). Вони постараються зберегти і зміцнити своє глобальне монопольне становище. Недарма деякі американські дослідники стверджують, що США – це і є світовий уряд і головний глобалізатор світу.

Глобальна системна криза 2008-2009 рр. завдала сильного удару по глобалізації. Інерційні наслідки цієї кризи відчуватимуться ще протягом тривалого періоду. Негативно позначаються на динаміці глобального капіталу і його глобальної міграції очікування нових хвиль глобальної системної кризи, яка набула перманентного, періодичного характеру. Китай вперше отримав статус «глобального суперінвестора», направляючи за кордон 33% свого колосального «вільного» інвестиційного фінансового капіталу. Вимальовується картина поглиблення прийдешніх конфліктів і загострення непримиренних економічних протиріч в процесах формування світ-системи глобалізму.

У цих умовах стратегічним імперативом є перехід до якісно нового етапу глобалізації і глобальної інтеграції – до етапу нової глобальної неоконвергенції транзитивних і трансформаційних соціально-економічних систем і несилового, еволюційного формування постіндустріальної світ-системи глобального солідаризму в інтересах більшості населення світу, а не групи країн та їх олігархів.

Нова глобальна конвергенція як об'єктивний закон розвитку і стратегічна доктрина бере свій початок від теорії конвергенції двох протилежних систем – соціалістичної і капіталістичної. Видатний класик теорії конвергенції професор Дж. К. Гелбрейт [2, 3, 4] неодноразово підкреслював, що майбутні національні, регіональні та світові соціально-економічні системи в результаті процесів інтернаціоналізації й глобалізації, глобальної інтеграції матимуть змішаний конвергентний

характер, органічно поєднуючи в собі риси ринкового капіталізму і соціалістичного планування.

До числа найбільш важливих сучасних світових явищ (феноменів) і процесів відноситься нова соціально-економічна мережева конвергенція як закономірність і закон сучасного етапу глобальних трансформацій. Конвергенція перетворилася на реальний, все більш значущий соціальний процес, який може мати величезний позитивний вплив на світові процеси. На нинішньому етапі світового розвитку, коли після розпаду СРСР і соціалістичного табору всі країни світу перейшли до ринкової економіки, а держави – до політико-соціальної орієнтації розвитку економіки, складаються унікальні історичні передумови для розвитку нової постіндустріальної глобальної електронно-мережевої конвергенції національних соціально-економічних систем (НППК). Нова конвергенція базується на однотипній ринковій основі національних економік, на конкурентній основі їх інтеграцій в глобальну економіку, на вільному переміщенні людей, капіталів і ресурсів, на спільних інтересах безпечного розвитку, ресурсозбереження, охорони навколишнього середовища, підвищення соціальних стандартів життя більшості населення, досягнення нової якості життя на базі загальнолюдських цінностей, таких як: справедливість для всіх, права людини, верховенство права, демократія, економічна свобода та інші. Загроза занепаду Заходу цілком реальна. Фактичне скорочення й практичне зникнення Заходу відбудеться не колись – воно прискорено відбувається сьогодні. Уже сьогодні незахідний світ є більш численним за Західний у 5 разів; у 2050 р. він буде більшим в 10 разів. З цього процесу Заходу вже не вирватися [5].

Головним фронтом складних проблем глобальної конвергенції в ХХІ ст. були і залишаються проблеми глобального кооперування (співпраці) країн, їх глобальної інтеграції, глобальної конкуренції. Світ-система глобалізму, що нині формується, потребуватиме інтенсивного зближення, інтеграції та синхронізації розвитку транзитивних і трансформаційних країн. З одного боку, економічні системи транзитивних країн, які переживають зворотну ринкову трансформацію, повинні розвиватися в напрямі створення сучасних ринкових інститутів. У більшості транзитивних країн такі трансформації ринкових інститутів є складними трансформаційними процесами. Багато сучасних дослідників світового розвитку і майбутнього світоустрою еволюціонізують від примату ліберальної ідеології внапрямі глобального реалізму і прагматизму. Загальне глобальне майбутнє багатьом видається песимістичним, негармонійним і некерованим.

Політична та економічна конвергенція різних за рівнем соціально-економічного розвитку країн і їх систем – дуже складна глобальна проблема, на вирішення якої піде, очевидно, не одне століття. Але альтернативи створенню світової системи, заснованої на глобальному солідаризмі єдиної світової родини, очевидно, не існує. Разом з тим, в процесах глобалізації та глобальних трансформацій наростають дисбаланси, відсутня реальна інтеграція і синхронізація в динаміці розвитку, що призводить до величезних втрат потенційного можливого синергетичного ефекту глобального співрозвитку і наростання протиріч і конфліктів системи глобалізму. Закономірність та імперативний характер трансформації, модернізації та поглиблення конкурентоспроможної інтеграції особливо гостро відчувається в сучасній Європі, яка «старіє» і втрачає свої лідируюче цивілізаційне місце, роль і вплив у майбутньому глобальному світі, вступивши в глобальну конкуренцію зі США та Азією (Китай – Індія – Японія). У соціально-економічній системі, яка ще панує, залишиться монополізована ТНК глобальна економіка і глобальна конкуренція, що базуються на приватній власності та приватній наживі, посиляться процеси глобальної експлуатації «слабких» країн та їх національних капіталів, зросте загроза зіткнення цивілізацій на економічній основі між Північчю і Півднем – глобальними зонами багатства і бідності. Глобальна бідність стане якщо не головною, то найбільш гострою проблемою розвитку. Неминуче загостриться криза глобального капіталізму як системи, що консервує експлуатацію [4].

Результат глобальної конкурентної боротьби в ХХІ ст. і формування нової глобальної системи світоустрою залежатиме від того, в яких регіонах світу буде формуватися критична маса нового глобального суспільно-технологічного способу виробництва і як довго США збережуть за собою унікальний, хоча й не вічний статус монопольного виробника умовних грошей і глобального монопольного споживача кредитів, інтелектуальних і всіх інших світових ресурсів. Суперечлива ситуація глобальної коекзистенції та глобального протистояння основних центрів економічної і політичної сили не тільки не виключає, але й передбачає посилення процесів конвергенції різних країн та їх соціально-економічних систем. Ця глобальна конвергенція в ХХІ ст. буде зберігати старі й генерувати нові форми. Ідеологічне і політичне протистояння капіталістичного та соціалістичного світу, яке теж супроводжувалося конвергенцією, пішло з історичної сцени. Всі країни світу стали ринковими, «капіталістичними» або державно-капіталістичними. Всі вони зацікавлені використовувати конвер-

гентні механізми як засіб посилення своєї конкурентоспроможності. Тому і зберігаються такі напрями конвергенції, як «американізація», «європеїзація», «китаїзація», «японізація». Зближення і «зчеплення» систем супротивників і конкурентів посилюється з розвитком процесів глобалізації та глобальної інтеграції. Історична епоха національно-державних імперій закінчилися [5]. Створення глобальної імперії, або імперії глобального капіталізму, або світ-системного глобалізму неминуче спричинить собою такі трансформації, які не призведуть до створення ліберального суспільства, «де все співають», оскільки це утопія.

Нове глобальне постіндустріальне суспільство, що базується на принципах солідарності та соціальної справедливості, – ось реальний вибір розвитку людства. Все питання в тому, чи стане ХХІ ст. підготовчим етапом до цієї об'єктивно неминучої глобальної трансформації. Ясно одне – щоб не загинути, людство повинно стати єдиною родиною справедливості, духовності та прогресу. Історія процесів глобалізації ХХ і початку ХХІ ст., розвиток процесів глобальної інтеграції та неоконвергенції, тенденції посилення процесів глобальної солідаризації вселяють надію на те, що людство знайде способи заміщення застарілої економічної системи приватної наживи системою ноосферної глобальної економіки й глобального ноосферного суспільства справедливості.

Використані джерела та література:

1. Белорус О. Г. Экономическая система глобализма: монография. К.: КНЭУ, 2003. 376 с.
2. Galbraith J. K. The New Industrial Society. Boston: HMC, 1971. 489 p.
3. Galbraith J. K. Economics and Public Purposes. Boston: HMC, 1973. 334 p.
4. Galbraith J. K. The End of Imperialism Era. Geneva: IDC, 1983. 21 p.
5. Уткин А. И., Федотова В.Г. Будущее глазами национального совета по разведке США: глобальные тенденции до 2025 года. М.: ИНЭС- МАИБ, 2009. 148 с.

ДИДЖИТАЛЬНА ЄДИНА ЄВРОПА – ПОШУК НОВОЇ ЯКОСТІ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ

Досліджено пошук нової якості культурних цінностей завдяки втіленню Стратегії диджитального єдиного ринку для Європи, яка як революційна інновація змінить не тільки європейську економіку, але й все європейське суспільство, де культура займатиме видатне місце, формуючи європейську цивілізацію.

Ключові слова: *Європа, культурні цінності, стратегія, диджитальний ринок, інновації.*

Olga Zernetska. Digital Single Europe – a Search of New Quality of Cultural Values. A search of new quality of cultural values in the context of the Strategy for a Digital Single Market for Europe as a great innovation has been provided. It has been transforming not only European economy but the whole European society, where culture always plays a distinctive role, forming European civilization.

Keywords: *Europe, cultural values, strategy, digital market, innovation.*

Культура в Європі завжди була великою цінністю, якою європейці пишались, про яку дбали і яку розвивали впродовж століть. Європейську культуру захищали від фізичного знищення: загарбницьких воєн, крадіжок, а часом, вже у XX – на початку XXI ст., – і від економічного та комерційного тисків, які йшли передовсім від американської масової комерціалізованої культури, де одну з провідних ролей грала продукція Голлівуду, – тренд, який був названий «макдональдизацією культури». Ситуація наприкінці 1980-х рр. набула такого загрозливого стану, що Рада Європи і Європейська комісія 1991 р. створили програму із захисту європейської культури, яку назвали «Програма MEDIA». MEDIA – це абревіатура з французької: «Mesures pour Encourager le Developpement de L'Industrie Audiovisuelle» (у перекладі – «Заходи для підтримки розвитку аудіовізуальної індустрії»; про її успіхи ми розповімо далі). Двадцять сім років, що минули з часу її впровадження, були дійсно революційними в секторі аудіовізуальної економіки і культури і – значно ширше – у сфері культури, яка пов'язана з диджиталізаці-

єю, з комп'ютерно-медитативними технологіями, з впровадженням нових телекомунікаційних технологій тощо.

Диджиталізація як могутній інноваційний процес поставив всю Європу перед новими викликами у всіх сферах її життя. 15 травня 2015 р. Європейська Комісія оприлюднила важливий документ, який стосувався Європейського парламенту, Європейських економічного і соціального комітетів та комітету регіонів щодо нової дуже актуальної ініціативи під назвою «Стратегія диджитального єдиного ринку для Європи» – «A Digital Single Market Strategy for Europe», скорочено – DSM. У документі відзначається, що «глобальна економіка дуже швидко стає диджитальною, в якій інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) тепер не є специфічним сектором економіки, а являють собою основу сучасної інноваційної економічної системи [1]. Це твердження надзвичайно важливе. Адже за життя одного покоління, зокрема й покоління науковців, які вивчають розвиток диджиталізації та ІКТ, Інтернету та комп'ютерно-медитативної комунікації, до якого належить автор, відбувається тектонічний економіко-цивілізаційний зсув, який змінює всі сторони життєдіяльності людства, зокрема, – європейців.

Інтернет і диджитальні (цифрові) технології трансформують життя людей – і як особистостей, і у бізнесі, і в громадах, оскільки люди стають більш інтегрованими через всі сектори сучасної життєдіяльності: економіку, торгівлю, охорону здоров'я, освіту, культуру, транспорт, відпочинок тощо.

Диджиталізація змінює саму природу та динаміку організацій та ринків праці. Поширення Інтернету речей, хмарних обчислень і великих масивів даних дає громадянам, компаніям, публічній владі ще більшу базу знань для того, щоби допомогти у прийнятті рішень. Європа має багато необхідних ресурсів для створення глобальної диджитальної економіки. Такий масштабний проект започатковується вперше.

У документі підкреслюється, що створення диджитального єдиного ринку є одним із величезних досягнень Європейського Союзу не тільки для Європи, але й для усієї глобальної торгівлі, інвестицій та світової економіки. Тепер виникає нагальна потреба створити диджитальний єдиний ринок, де б усе, що є можливим у вже традиційно існуючому єдиному ринку, стало б можливим у диджитальному. Водночас фрагментація і бар'єри, особливо регуляторні «стіни», що існують в європейському диджитальному

середовищі, гальмують цей процес. Європі конче необхідно «перейти від 28 національних ринків до єдиного» [2].

Диджитальний порядок денний для Європи є однією із 10 головних стратегічних політичних європейських ініціатив, розрахованих до 2020-го р. Мета Стратегії єдиного диджитального ринку – відкрити диджитальні можливості для людей та бізнесу і покращити позицію Європи як світового лідера у диджитальній (тобто, цифровій) економіці.

Комісаром Євросоюзу з диджитальної економіки і суспільства 2014 р. обрано відомого німецького політика Гюнтера Оттінгера. Віце-президент диджитального єдиного ринку Андрус Ансип (прем'єр-міністр Естонії) очолює команду проекту під назвою «Пов'язаний диджитальний єдиний ринок» (A Connected Digital single market).

Однією з важливих передумов розвитку цього ринку є доступ до диджитального контенту. Тут насамперед йдеться про сучасне європейське середовище з авторського права. Саме авторське право підтримує креативність і культурну індустрію в Європі. ЄС справедливо покладається на креативність у глобальному змаганні і є світовим лідером у деяких копірайтових секторах. Диджитальний контент – один із надійних шляхів розвитку диджитальної економіки. За даними Євросоюзу, 56% європейців використовує Інтернет для культурних цілей, і передбачається, що їхні витрати на культурні розваги та медіа подвоються протягом наступних 5 років [4]. Світ диджитальних девайсів швидко розвивається і змінюється. Не менш важливим є й те, щоб їх можна було придбати, незважаючи на численні європейські кордони. Винахідники в цій сфері роблять все для того, щоби споживачі мали змогу дивитися культурний контент де завгодно, коли завгодно і на чому завгодно.

Одним із таких дуже важливих заходів є програма MEDIA. Вона була розпочата 1991 р. Сьогодні вона є частиною креативної програми Стратегії диджитального єдиного ринку для Європи. Кожен рік програма MEDIA допомагає вийти на екрани майже 2000 європейським фільмам, телевізійним серіям та іншим проектам, які диджитально поширюються в кінотеатрах, по телебаченню та по відео на замовлення.

Програма MEDIA інвестує у дистрибуцію фільмів, театральну дистрибуцію та у відео на замовлення через європейські кордони і в такий спосіб підтримує європейське культурне розмаїття. MEDIA також допомагає у створенні титрів, у процесі дублювання, у рекламі

фільмів і разом з іншими європейськими інституціями фінансує мережі кінотеатрів, які показують європейський контент. Програма вже зробила гідний внесок у зростання чисельності глядацької аудиторії, яка дивиться європейські фільми. Так, 2014-го р. 33,2 % показаних в Європі фільмів були саме європейськими (у 2010 р. – тільки 25,4 %). Індустрії фільмів та ринків у Північній, Центральній та Східній Європі теж підрастають, дякуючи успіху їх кіноробіт за кордоном. Особлива увага приділяється підвищенню їх якості.

Програма Європейського Союзу MEDIA з того часу, як вона була започаткована у 1991 р., інвестувала більш, ніж € 2,4 млрд. у креативність та культурне розмаїття. Вона підтримує розвиток 1000 фільмів в Європі та їх міжнародну дистрибуцію. 2016 р. на Канському кінофестивалі відсвяткували 25-річчя програми MEDIA як програми Європейського Союзу на підтримку європейської аудіовізуальної індустрії.

Метою підпрограми «MEDIA», яка проводиться у рамках програми «Креативна Європа» (рамкова програма Європейської комісії, спрямована на підтримку культурного та креативного секторів Європи), є розширення доступу до галузевих ярмарків і професійних аудіовізуальних ринків для європейських фахівців шляхом сприяння організації європейських майданчиків на провідних ринках, зустрічей і форумів, присвячених питанням спільного виробництва, конференцій, а також створенню баз даних. «MEDIA» надає майданчики для європейських фахівців на провідних аудіовізуальних ринках, таких як MIPTV, MIPCOM, Канський кінофестиваль і кінофестиваль Берлінале.

«MEDIA» надає безпосередню підтримку спеціалізованим і тематичним ринкам, таким, як Форум документального кіно, Форум мультиплікаційного кіно, а також нішевим ринкам і семінарам, присвяченим документальному кіно, які координує Європейська мережа документального кіно. «MEDIA» також здійснює підтримку баз даних і онлайн-інструментів, таких як Cineuropa [3]. Програма надає підтримку фондам спільного виробництва, термін існування яких становить не менше 12 місяців, а їхньою основною діяльністю є підтримка міжнародних спільних проектів. Вона заохочує співпрацю з країнами, які не беруть участі у «Креативній Європі» на основі спільних внесків. Ця програма підтримує Фонди спільного виробництва країн-учасниць, які інвестують або просувають проекти, що реалізуються у співпраці з країнами, що не беруть участі у Програмі. Заявку на участь у місцеві та регіональні органи влади можуть подати корпорації, навчальні центри, союзи

і федерації, агенції, неприбуткові організації. Регіони, які мають право брати участь у конкурсах, – це ЄС, країни-кандидати, нові незалежні держави, Європейська економічна зона, Балкани.

19 листопада 2015 р. віце-прем'єр, міністр культури України В'ячеслав Кириленко та європейський представник у справах освіти, культури, молоді і спорту Тібор Навраксікс підписали угоду між урядом України та Європейською комісією про участь України в програмі ЄС «Креативна Європа» [4]. З 17 грудня 2017 р. в Києві розпочало роботу «Національне бюро програми ЄС «Креативна Європа» в Україні» [5]. Україна повинна скористатися цим шансом і взяти участь у спільному створенні нових фільмів.

Тож, можна зробити такі висновки: 1) в ЄС добре скориговані нова стратегія диджитального єдиного європейського ринку в галузі культури і вже діючі стратегії; 2) вони підтримуються фінансово, базами даних, онлайн-інструментами, новими інтерактивними та мультимедійними технологіями; 3) стратегії сприяють розвитку креативності творців цих секторів культури; 4) ЄС послідовно підтримуються і старі, ефективно працюючі не одне десятиліття культурні програми, і нові програми для креативних мистецтв, для театру, і, особливо, – для аудіовізуального сектору європейської економіки; 5) до цього процесу залучаються країни – не члени ЄС, як-от Україна; 6) це надає синергетичного ефекту розвитку нової стратегії для Європи, сприяючи пошуку вищих якостей європейських культурних цінностей і надаючи реальні можливості митцям Україні брати участь у цьому процесі.

Використані джерела та література:

1. Communication from the Commission to the European Parliament, to the Council of Europe, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. A Digital Single Market Strategy for Europe 6.05.2015 [Електронний ресурс] // EUR-Lex : [сайт]. URL: <http://g8fip1kplyr33r3krzx5b97d1.wpengine.netdna-cdn.com/wp-content/uploads/2015/04/Digital-Single-Market-Strategy.pdf>.
2. Digital Single Market [Електронний ресурс] // European Commission : [сайт]. URL: <http://ec.europa.eu/priorities/digital-single-market/en>.
3. Why we need a Digital Single Market [Електронний ресурс] // European Commission : [сайт]. URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/sites/digital-agenda/files>
4. Cineuropa [Електронний ресурс]. URL: <http://cineuropa.org>.
5. Creative Europe Desk Ukraine [Електронний ресурс] // Креативна Європа : [сайт]. URL: ce.desk.ukraine@gmail.com.

УКРАЇНСЬКА МОВА І МЕНТАЛЬНІСТЬ: ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ

Вперше розглядається взаємозв'язок категорій «мова» і «ментальність», «українська мова» і «українська ментальність» під кутом зору психоаналізу. Використовуючи важливу фрейдівську теорію топіки психічного світу, автору вдається показати тісний взаємозв'язок мови і ментальності, української мови і української ментальності. Це дослідження відкриває шлях як для поглиблення вивчення українських ментальних особливостей через дослідження української мови, так і для подальшого вивчення самої української ментальності та ментальності взагалі.

Ключові слова: *українська мова, українська ментальність, топіка психічного світу, ментальні цінності.*

Yuriy Kuznetsov. The Ukrainian language and mentality: value aspect. The interconnection of categories «language» and «mentality», «the Ukrainian language» and «the Ukrainian mentality» are examined for the first time, using the psychoanalysis. Using the Freudian theory of topics of psychological world, the author succeed to depict strong connection between language and mentality, the Ukrainian language and the Ukrainian mentality. This research both opens the way for detection of the Ukrainian mentality by examining the Ukrainian language and for the further analyses of Ukrainian mentality as it is.

Keywords: *mental values, the Ukrainian language, the Ukrainian mentality, topic of psychological world.*

Між «мовою» і «ментальністю» існує тісний взаємозв'язок, проте він докладно не досліджувався через те, що визначення «ментальності» викликає чималі наукові труднощі. Термін «ментальність» активно почав використовуватися з XIX ст., але у науковий обіг він був запроваджений французьким етнологом і соціоантропологом Люсьєном Леві-Брюле (1857-1939). Характерною рисою «ментальності» він вважав її непояснюваність за допомогою звичайної логіки та здорового глузду. Не вдаючись докладно в історію терміна «ментальність», слід зазначити, що він сьогодні широко використовується в багатьох гуманітарних науках.

Проте слід сказати, що на практиці цей термін застосовується давнота ефективно. Йдеться про роботу спецслужб, які перед засилан-

нямагентури в іншу країну докладно вивчають ментальність її людей (населення, націй). Утім однозначного визначення терміну «ментальність» досі немає. Тому в цій розвідці нам доведеться виробити наше бачення «ментальності», застосовуючи психоаналіз, потім показати зв'язок «мови» і «ментальності» й, нарешті, – взаємозв'язок «української мови» і «української ментальності». Зважаючи на великий обсяг питань і невеликий обсяг статті, торкнемося цих тем лише тезово.

«Енциклопедія історії України» – авторитарне і «свіже» джерело, підготовлене ученими Національної академії наук України, подає таку дефініцію ментальності: «Ментальність, менталітет (*від лат. mens (mentis)*) – роздум, мислення, душевний склад») – сукупність соціально-психологічних настанов, автоматизмів та навичок свідомості, які формують способи бачення світу та уявлення людей, що належать до тієї або іншої культурної спільноти. Як будь-який соціальний феномен, ментальності історично мінливі, але зміни в них відбуваються дуже повільно. Основні наукові дисципліни, які досліджують феномен ментальності, – соціальна психологія, соціолінгвістика, соціальна історія, культурна та соціальна антропологія» [1].

Подібне визначення ментальності ми зустрінемо й в інших українських довідкових джерелах. Воно значно відрізняється від визначення ментальності в англomовній довідковій літературі. Як і ряд інших словників, Мерріам-Вебстер (Merriam Webster) визначає ментальність або менталітет так: менталітет (під загальною назвою розумовий склад) – це спосіб мислення або здатність мислити і вчитися, [...] звичайний або характерний психологічний настрій, який визначає, як ви будете інтерпретувати і реагувати на ситуації. *Синоніми*: мислення, світогляд. *Тип*: відношення, психологічне відношення (стосунок). Або складний психологічний стан, що включає переконання, почуття, цінності та схильність діяти певним чином. Також: розумові здібності. *Синонім*: мізки, розумові здібності, здатність до навчання, дотепність. *Тип*: інтелект, здатність розуміти, розуміти та використовувати досвід.

Незважаючи на докладний опис менталітету в обох визначеннях, наголос робиться, по суті, на різних речах. В українській дефініції підкреслюється «душевний склад», який характеризується з різних боків. В англійській дефініції підкреслюється «розумовий склад», якомудаються різнобічні характеристики. Між цими двома смисловими полями в різних науках різними вченими розгортається потрактування терміну «ментальність». Ми не будемо вдаватися в дуже широке поле наукового дискурсу стосовно ментальності, оскільки вважаємо,

що більш продуктивним було б визначення його з точки зору психоаналізу.

Насамперед треба звернути увагу на розроблену Зигмундом Фройдом топіку психологічного світу. В душевній організації Фройд виділив три структурні елементи (інстанції), особливості: «Воно», «Я» і «Над-Я». «Воно» – це невідома сила, яка впливає на поведінку і вчинки людини. «Я» – розум людини, який контролює психіку і взаємодію між інстинктами і поведінкою. «Над-Я» – найвища інстанція – це ісамоспостереження, й ідеали, і совість, і цензор, і суддя [2, с. 141-142].

Всі три структурних складові пов'язані із мовою людини. По суті Зигмунд Фройд один із перших напередодні ХХ ст., яке стало філософією слова майже в усіх наукових школах, поставився до слова, мови, мовлення, дискурсу з усією серйозністю, на яку вони заслуговують. Адже акт мовлення – це найвищий вияв творчості людини. І не тільки письменника – професіонала у цій галузі. Будь-яка людина, вживаючи те чи інше слово, вперше у своєму житті і людській буттєвості всесвіту створюють цей актуальний звуковий чи графічний образ у даній обстановці, в дану мить, з певною метою, або, інакше кажучи, вкладаючи у цей образ певний смисл. Подібні ситуації могли бути, але дана мить єдина в усій історії Всесвіту.

«Я» – розум людини, її свідомість. Свідомість пов'язана із мовою. Не може бути розумової діяльності без мови. Бувають інтуїтивні прозріння, але й вони усвідомлюються лише в результаті вербалізації. Мова несе смисли. Рух смислів – головна діяльність людини. Мислення, розумова робота без смислу – це порожнеча. Недаремно існує російське слово «бессмыслица». Це слово або вираз, які не мають смислу. Українською мовою – «нісенітниця». Відомий французький дослідник А. В. Вертель пише: «проблема обґрунтування свідомості має доволі довгу історію в ХХ ст. У межах структурної лінгвістики постулат про тотожність мовного оформлення свідомості із самою свідомістю став уже традиційною фразою у другій половині цього століття» [3, с. 86].

Наступник Зигмунда Фрейда французький філософ Жак Лакан подарував науці вислів, який став крилатим: «підсвідоме структурування як мова», тобто фрейдівське «Воно» також пов'язано з мовою. Звичайно, як і «Над-Я», – інстанція контролю також врешті підлягає усвідомлюванню або ословлюванню.

Отже, і душевний склад, про який ідеться в українських визначеннях ментальності, і розумовий склад, про який ідеться в англійських визначеннях, – поняття, які не існують без поняття мови.

Взагалі людина як вид не існує без мови. Інакше перетворюється на Мауглі.

Вся структура психічного світу людини, сказати б, просякнута мовою. Тому не можна визначити менталітет, відкидаючи поняття мови. Мова – це базова ментальна цінність людини. Всі три її психічні інстанції «працюють» завдяки мові.

Але не існує людина взагалі. Є француз, англієць, швед, українець. Тобто людина народжується в певному мовному середовищі. І якщо багато поколінь народжувалося тут же, то не виключено, що певні мовні структури відклалися у генах. Справедливо пише О. Бондаренко: «Ментальність як сукупність думок, вірувань, традицій і таке інше, як прояв глибинного рівня індивідуальної й колективної свідомості людини...» [4, с. 120].

Точніше було б сказати, – колективної підсвідомості, про яку писав Карл Густав Юнг: «архетип... – це назва є вірною і корисною для наших цілей, оскільки вона означає, що йдеться про зміст колективного підсвідомого, ми маємо справу з найдавнішими, краще сказати, первісними типами, тобто найзагальнішими образами, які існували з давніх давен» [5]. І додає, що «архетип» можна краще зрозуміти через міфи, таємні вчення, казки.

Неважко помітити, що йдеться про таку структуру топіки, як підсвідомість, яка зберігає найглибинніші якості ментальності. Втім, свідомість, підсвідомість і самосвідомість мають ознаки тієї ментальності, в якій вони народжуються і розвиваються. При цьому особливе значення належить мові, оскільки саме через мову виявляються ментальні особливості і свідомості, і підсвідомості, і самосвідомості.

Українська мова – державна мова найбільшого корінного етносу України. Вона – ознака його ідентичності. Українська мова – старописемна мова, яка зберігає історичну пам'ять як в усній, так і в писемній формах: старовинні усні перекази й літописи, народні пісні і думи, казки і міфи, поетичні та прозові твори тощо. Можна сказати, українська мова існує не тільки як матеріал для повсякденного вживання, але й як архетип, що закорінений у менталітет народу, нації і слугує для розвитку його менталітету. Мова, зокрема українська мова, слугує розвитку менталітету як на рівні свідомості, так і на рівні підсвідомості. Збагачення української мови веде до розвитку інтелекту, який є складовою менталітету. Варто навести лише один приклад.

Академічний словник української мови в 11 томах налічує 120 тис. слів. Нині, через 50 років, видаються тлумачні словники української мови на 200 тис. слів. Це не лише цифри. Із здобуттям незалежності України багато галузей, які раніше залежали від Росії, перейшли на українську мову. Скажімо, біологія, математика тощо. Таким чином, менталітет багатьох науковців збагачується біологічною українською мовою або математичною українською мовою. Нарешті така деталь. У методичному обігу середньої школи з'явився термін «українська мовоментальність». Безперечно, це свідчення визнання української мови як базової ментальної цінності.

Використані джерела та література:

1. Галушко К. Ю. Ментальність, менталітет [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т.6: Ла-Ми / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2009. 790 с. URL: <http://history.org.ua/?termin=Mentalnist> (останній перегляд 23.05.2019)
2. Кузнецов Ю. Б. Михайло Коцюбинський і класичний психоаналіз (елементи когнітивної поетики). К. : «Либідь». 2018. 160 с.
3. Вертель А. В. «Языковое сознание» в психоанализе Ж. Лакана и дебиологизация фрейдизма // Філософія науки: традиції та інновації. 2014. №2 (10). С. 82-90.
4. Бондаренко О. Соціокультурний вимір освіти // Філософія освіти. 2009. №1-2 (8). С. 108-125.
5. Юнг К. Г. Архетип и символ. Москва: Renaissance. 1991. 304 с.

УДК 94:327.7 + 339.727.22 (574)

Деменко О. Ф.

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА НАЦІОНАЛЬНИЙ РОЗВИТОК РЕСПУБЛІКИ КАЗАХСТАН

Досліджено вплив процесів глобалізації на національний розвиток Республіки Казахстан, проаналізовано пріоритетні напрями внутрішньої та зовнішньої політики цієї країни у контексті глобального розвитку. Встановлено, що сучасний Казахстан характеризується широкомасштабною інтеграцією у світове співтовариство та взаємовигідним партнерством із іншими міжнароднимисуб'єктами у вирішенні глобальних проблем.

Ключові слова: глобалізація, міжнародні відносини, міжнародні організації, Республіка Казахстан, транснаціональні корпорації, прямі іноземні інвестиції.

Olexandr Demenko. The impact of globalization on the national development of the Republic of Kazakhstan. The article explores the impact of globalization processes on the priority areas of internal and external policy of this country in the context of global development. It is revealed that modern Kazakhstan is characterized by extensive integration onto world community and mutually beneficial partnership with other international subjects in addressing global issues.

Keywords: globalization, international affairs, international organizations, the Republic of Kazakhstan, trans-international corporations, foreign direct investments.

Проблеми глобалізації, її вплив на сучасні міжнародні відносини та на національний розвиток окремих країн вже давно стали предметом гострих теоретичних дискусій. Неоднозначність та непередбачуваність процесів у світовій політиці та економіці викликають нові інтерпретації підходи до даного процесу та його впливу на країни і регіони. Перед новими незалежними державами, які виникли внаслідок розпаду СРСР, у тому числі і перед Республікою Казахстан, глобалізація як провідна тенденція світової політики та економіки поставила стратегічне завдання адаптації до нових правил і умов співснування у міжнародному співтоваристві.

Історія Казахстану як незалежної держави розпочалася якраз в епоху прискорення процесів глобалізації, що зумовило своєрідність його сучасного розвитку: побудова власної державності вимагала орієнтації на існуючі зовнішні фактори. Іншими словами, незалежний розвиток країни розпочався і продовжується у глобальному контексті.

Важливість включення Казахстану у процеси глобалізації на вигідних для країни умовах відзначається в республіці на найвищому рівні. Неможливо забезпечити стабільність і стійкість однієї держави в умовах, коли її оточують економічно та соціально відсталі країни і народи. Тому одним із результатів розуміння законів глобалізації став процес інтеграції Казахстану в рамках міжнародних організацій. Казахстан є активним учасником Організації Об'єднаних Націй (ООН), Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Шанхайської організації співробітництва (ШОС), Євразійського економічно-

го союзу (ЄАЕС), Організації договору про колективну безпеку (ОД-КБ) та інших міжнародних організацій.

Зміцненню авторитету країни на міжнародній арені сприяло головування Казахстану в ОБСЄ у 2010 р. і участь у діяльності Ради Безпеки ООН у якості непостійного члена у 2017-2018 рр. У перспективі Казахстан прагне приєднатися до кола розвинених країн Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР). Світовою громадськістю високо оцінені зусилля Казахстану щодо приєднання до програми НАТО «Партнерство заради миру» та його активна участь у створенні під егідою НАТО центральноазійського батальйону з підтримки миру (ЦЕНТРАЗБАТ).

Зовнішня політика Казахстану в епоху глобалізації є багатовекторною та ґрунтується на демократії, відданості загальнолюдським цінностям та принципам правової держави. В її основу закладено вимоги забезпечення безпеки, суверенітету і територіальної цілісності Республіки Казахстан, захисту прав і свобод громадян, створення ефективної та динамічної економіки, стабільних демократичних інститутів. Юридична основа співпраці Казахстану із зарубіжними країнами представлена більше ніж п'ятнадцятьма тисячами документів, що дозволило, як зазначив перший Президент Н. Назарбаєв, «дипломатичними заходами захистити державу від реальних і потенційних загроз», а також отримати міжнародні гарантії безпеки Казахстану [1].

Казахстан намагається займати активну позицію щодо вирішення найскладніших проблем міжнародного порядку. Враховуючи той факт, що ефективність глобальних інститутів розвитку і міжнародної безпеки у цілому знаходиться під загрозою, перший Президент Казахстану Н. Назарбаєв у квітні 2019 р. під час другого форуму міжнародного співробітництва програми «Один пояс, один шлях» заявив про необхідність проведення трьох геополітичних діалогів. Перший діалог торкається глобального рівня взаємодії між США, Росією, Китаєм та Європейським Союзом. Другий діалог необхідний на рівні Євразії з метою об'єднання потенціалів Наради щодо заходів взаємодії та довірив Азії та ОБСЄ. Третій діалог – це системний економічний діалог між ЄАЕС, Євросоюзом, ШОС та Асоціацією країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). Такий формат взаємодії, який отримав назву «три Д», спроможний надати потужний імпульс для розвитку країн, прискорить зростання економік, підвищить добробут громадян, зміцнить конкурентоспроможність, поліпшить бізнес-клімат та інвес-

тиційну привабливість держав, що сприятиме зростанню глобальної ролі Євразії.

Казахстан із його великою територією, значними запасами нафти і газу, ключовим транзитним потенціалом має стратегічне значення як для Сполучених Штатів Америки та їх західних союзників, так і для двох своїх потужних сусідів – Китаю та Росії. Виважена і прагматична лінія поведінки на міжнародній арені, витримана політика щодо інших пострадянських країн, відмова від ядерного потенціалу, збалансована політика щодо інвесторів забезпечили Казахстану гідне місце в світовому співтоваристві.

Казахстан став своєрідним транспортним вузлом між провідними центрами світової економіки – Європою, Росією, Китаєм, Індією та Південно-Східною Азією. Країна є ключовим учасником китайської ініціативи «Один пояс, один шлях»; через Казахстан проходять дві основні залізничні та автомобільні магістралі в рамках даної ініціативи. Казахстан також відіграватиме ключову роль в Стратегії Європейського Союзу щодо взаємозв'язку між Європою і Азією, яка має на меті зробити Євразію більш цілісним континентом.

Загальновідомою є інвестиційна привабливість Казахстану. Значною мірою за рахунок прямих іноземних інвестицій країна активно будує нові промислові підприємства, автомобільні та залізничні шляхи, порти, мости та інші об'єкти інфраструктури. В країні створена належна правова база, заснована на спеціально прийнятому Законі «Про іноземні інвестиції», що дало можливість інвесторам з інших країн отримати рівні права із вітчизняним бізнесом. Як наслідок, Казахстан займає лідируюче положення серед країн Центральної-Східної Європи та СНД за обсягом залучених прямих іноземних інвестицій [2]. З моменту здобуття незалежності у 1991 р. Казахстан залучив понад 300 млрд. дол. прямих іноземних інвестицій, що складає 75% від усіх інвестицій в Центральну Азію в цілому [3].

Головний пріоритет Казахстану в умовах глобалізації – сприяння розвитку національної економіки. Особливе значення для зовнішньоекономічної стратегії має створення вітчизняних транснаціональних корпорацій (ТНК). Консолідація національного капіталу, створення великих міжгалузевих корпорацій ініціюється політичною елітою республіки. Завдання полягає в тому, щоб дати імпульс формуванню ефективних противаг світовим ТНК. Саме вітчизняні компанії повинні складати активну конкуренцію іноземному капіталу за освоєння надр, розвиток промисловості, модернізацію економіки. З цією метою у Казахстані триває процес зміцнення позицій національного

капіталу, створюються потужні вітчизняні компанії, які мають загальнонаціональне значення і визначають економічну міць Казахстану. Такі компанії є організаційною основою вдосконалення управління економікою та її зростання, прискорення інноваційно-інвестиційної динаміки [4].

Збалансована економічна політика принесла свої результати. За обсягом ВВП Казахстан випередив всі центральноазійські країни, разом узяті. Спираючись на прогрес, досягнутий в структурних перетвореннях економіки, Казахстан зміг стати рушійною силою регіонального розвитку та набув статусу лідера в Центральній Азії. На думку зарубіжних аналітичних центрів, Казахстан зумів створити динамічно зростаючу економіку, що має високий кредитний рейтинг. Цілий ряд казахських компаній вийшли на Лондонську біржу, де розмістили свої активи. Для держави, яка не мала ні традицій державного будівництва, ні досвіду ринкової економіки, перераховані вище результати реформ стали очевидним успіхом [5, с. 38].

Сучасні пріоритети Казахстану ставлять перед країною амбітну мету увійти до числа 30 розвинених країн світу до 2050 р., реалізувати п'ять інституційних реформ, здійснити масштабну модернізацію країни, знайти нові можливості для розвитку в умовах четвертої промислової революції, модернізувати суспільну свідомість, реалізувати комплексні соціальні ініціативи [6]. Детальний план реалізації вказаних завдань представлений у цілому ряді документів, зокрема таких, як Стратегія розвитку Республіки Казахстан до 2050 р., Державна програма інфраструктурного розвитку «Нұрлы жол» на 2015-2019 рр., Стратегічний план розвитку Республіки Казахстан до 2025 р., Державна програма «Цифровий Казахстан» [6], у посланнях Президента до народу Казахстану та інших документах.

Важливим для Казахстану є вільний доступ до інформаційних потоків, нових технологій, передового сучасного досвіду та знань без обмежень. Це особливо актуально в умовах віддаленості території країни від ключових інформаційних, наукових та фінансово-економічних центрів Західної Європи, США та Східної Азії. Інформаційні та технологічні можливості глобалізації дозволяють населенню республіки, іншим країнам Центральної Азії не відставати від ключових процесів розвитку в світі.

За рахунок ривка в інноваційному та технологічному розвитку, через реалізацію сміливих інституційних реформ, шляхом інтеграції із світовим співтовариством Казахстан планує реагувати на виклики глобалізації.

Важливим завданням для Казахстану в умовах глобалізації є балансування між інтересами і тиском найбільших держав світу: США, Росії та Китаю. Казахстан, як і вся Центральна Азія, привертає увагу більшості світових та регіональних держав багатьма причинами. Природні і людські ресурси, вигідне геополітичне положення, транзитний потенціал та інші фактори роблять регіон не тільки цікавим, але і небезпечним з точки зору виникнення майбутніх світових конфліктів. Актуальним завданням для забезпечення стабільного розвитку Казахстану є боротьба з транснаціональною злочинністю, наркотрафіком, міжнародним тероризмом та екстремізмом, з корупцією в суспільстві й державі. Що стосується ризиків для регіональної безпеки, то очевидно, що найбільшою проблемою стане питання забезпечення транзиту влади у Казахстані, оскільки саме ця країна є тим центром у регіоні ЦА, на якому сходяться лінії впливу ключових глобальних зовнішніх сил.

Одним із елементів глобалізації є обов'язкове взаємопроникнення культур, традицій і мов. Обмеженість культурної і мовної сфери казахського суспільства територією країни обумовлює реальні небезпеки її поглинання іншими впливовими культурами і мовами світу. Перед казахським народом стоїть серйозна проблема збереження своєї культурної, мовної, ментальної ідентичності та самобутності в умовах глобалізації.

Казахська мова знаходиться у складних умовах конкуренції з російською та англійською мовами. Витримати цю конкуренцію можливо за рахунок створення якісного продукту та формування інтелектуального середовища у суспільстві. Держава має турбуватися про внутрішню стабільність, а також розуміти і враховувати складне зовнішньополітичне оточення Казахстану. При цьому у країні майже немає сумнівів у необхідності розвитку казахської мови, збільшення її використання у всіх сферах та виробництві якісного контенту казахською мовою. Очевидно, що конкурентоспроможність в умовах глобалізації значною мірою пов'язана з отриманням гідної освіти, використанням інформаційних технологій, наявністю досвіду роботи, а також зізнанням іноземних мов. Культурно-мовний тиск глобалізації є одним з найбільш негативних елементів, що ставить перед усією громадою та державою складні завдання збереження самобутності й унікальності казахського суспільства і мови.

При цьому слід зазначити, що за роки незалежності в Казахстані міцно встановилися відносини миру, злагоди і взаємоповаги, оскільки повага до внутрішньої свободи людини детермінує міжконфесійну

толерантність у цій багатонаціональній країні. Поряд із традиційною ісламською культурою в Казахстані створені умови для розвитку всіх світових і традиційних релігій. Він став одним із найбільших у світі центрів міжрелігійного діалогу, про що свідчить проведення в країні з'їздів лідерів світових і традиційних релігій, які сприяють розвитку співпраці релігійних громад на основі толерантності, порозуміння та діалогу. Однією з найважливіших форм сприйняття і втілення в життя ідей культури світу є зміцнення міжнаціональної злагоди, підвищення культури міжетнічних взаємин. На цьому тлі особливо видні досягнення Казахстану в побудові багатонаціонального, мультикультурного суспільства, в якому забезпечено рівність представників всіх націй і народностей, гармонійне поєднання прав і свобод людини [4].

Очевидно, що сучасний Казахстан характеризується широкомасштабною інтеграцією у світове співтовариство, взаємовигідним партнерством та тісною співпрацею з іншими суб'єктами міжнародних відносин у вирішенні глобальних безпекових, економічних, соціальних та екологічних проблем. В умовах глобалізації країна демонструє зацікавленість у стабільній системі міжнародних відносин та сталому розвитку як всередині країни, так і у всьому світі.

Досвід незалежного розвитку Республіки Казахстан в умовах глобалізації може стати прикладом для України, особливо у питаннях, які стосуються активного балансування і взаємовигідного співробітництва із провідними центрами світової політики, реформування національної економіки та розбудови транспортної інфраструктури, сприяння розвитку національного бізнесу, залучення прямих іноземних інвестицій, збереження національної мови, культури та традицій.

Використані джерела та література:

1. Карибжанова А. А., Сембинов М. К. Новые вызовы и проблемы развития международного диалога Казахстана в условиях глобализации. 2016. [Електронний ресурс]. URL: <https://articlekz.com/article/19007>.
2. Токаев Т. К. Казахстан в условиях глобализации // Вестник РУДН. Серия Международные отношения. 2009. № 3. С. 34-44.
3. Foreign Policy: «Казахстан: медиатор евразийского сотрудничества» [Електронний ресурс]. URL: <https://iwep.kz/#/posts/5cb9594af79ae317a5edca77/#header> Шерьязданова К. Г. Республика Казахстан и глобализация [Електронний ресурс]. URL: <http://credonew.ru/content/view/626/32/>.
4. Токаев Т. К. Казахстан в условиях глобализации // Вестник РУДН. Серия Международные отношения. 2009. № 3. С. 34-44.

5. Ответ Казахстана на глобальные вызовы [Електронний ресурс].URL: <https://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/otvet-kazahstana-na-globalnie-vizovi-- otechestvennie-eksperti-obsudili-povestku-aef2018>
6. Стратегии и программы Республики Казахстан [Електронний ресурс] / Официальный сайт Президента Республики Казахстан. URL: http://www.akorda.kz/ru/official_documents/strategies_and_programs.

УДК 023 316.774

Горовий В. М.

РОЛЬ БИБЛИОТЕК У СУЧАСНІЙ ІНФОРМАЦІЙНІЙ КУЛЬТУРІ

Розглядаються нові виклики, що постають перед бібліотечною системою України у зв'язку із розвитком інформаційної культури, впровадженням електронних інформаційних технологій, необхідністю розробки інноваційних методик управління в бібліотечних установах, організації ефективного обслуговування користувачів.

***Ключові слова:** інформаційна культура, електронні інформаційні ресурси, бібліотечні установи, інформаційні обміни, проблеми інформатизації*

Valery Gorovyi. Library aspects of development of information culture today. This research deals with the new challenges faced by the library system of Ukraine in connection with the development of information culture, the introduction of electronic information technology, the need to develop innovative management techniques in library institutions, organization of efficient user servicing.

***Keywords:** information culture, electronic information resources, library institutions, information exchanges, problems of informatization*

Процес розширеного виробництва інформаційних ресурсів як важливого елемента розвитку інформаційної культури став однією з найбільш помітних і суттєвих рис сучасності. Зростаючі обсяги продукрованої суспільством інформації, удосконалення інструментів керування інформаційними потоками, розширення доступу до неї дедалі більшої кількості людей відкрили нові можливості в реалізації продуктивних сил суспільства, зростання його інтелектуального та духовного потенціалу. У сукупності всі ці фактори забезпечили процес переходу до розвитку інформаційної культури, що базується насампе-

ред на впровадженні електронних інформаційних технологій. Вони не тільки здійснили революційний етап у становленні інформаційної сфери сучасної цивілізації, але стали також якісно новим фактором у розвитку глобалізації, створили можливості для глобальних інформаційних обмінів, реальну перспективу для об'єднання цивілізації в єдиний інформаційний організм. При цьому зростаючі масиви електронної інформації, все більш ефективно використання її в практиці суспільних перетворень, урізноманітнення і вдосконалення технологій її використання вимагало суттєвих змін у бібліотечній сфері [1], яка традиційно є суспільним механізмом збереження і використання багатства інформаційної культури минулих поколінь.

Трансформація традиційної бібліотечної діяльності, приведення її у відповідність із новими суспільними запитами інформаційного обслуговування – ці завдання постали перед бібліотечним співтовариством зі стрімкістю поширення електронних інформаційних технологій. Інтернет все більшою мірою ставав конкурентом бібліотечним інформаційним центрам, і потреба визначення нового місця цих центрів в суттєво оновлюваній інформаційній системі суспільства набувала все більшої гостроти.

Насамперед для бібліотек проблемою стало те, що традиційно обслуговування читачів вони здійснювали, в основному, стаціонарно. Намагання розвинути виїзні форми роботи бібліотеки в трудових колективах у минулі десятиріччя були малоефективними. В той же час поява персональних комп'ютерів давала змогу користувачу в інтернеті одержувати інформацію хоч і сумнівної, на перших етапах, якості, але негайно, на робочому місці, вдома. Бібліотека ж у той час давала можливість читачеві користуватися інформацією лише в межах своїх фондів. Користувачі Інтернету одержували доступ практично до всього глобального інформаційного простору і мали теоретичну можливість використовувати його ресурс негайно. Читач мав справу з фіксованою інформацією переважно на папері. У порівнянні з електронною інформацією друкована мала цілісну форму і не давала технологічних можливостей маніпулювання текстом в процесі нового інфотворення навіть в рамках авторського права. Для такого інфотворення, все більше затребуваного суспільством, електронні тексти були зручнішими.

Вітчизняна бібліотечна система в порівнянні з іншими європейськими мала ще одну суттєву проблему – хронічне недофінансування протягом останніх десятиріч, що суттєво вдарило по комплектації новими надходженнями та призвело до значного відставання в комп'ютеризації і поповненні кваліфікованими кадрами відповідно

до нових суспільних потреб. Бібліотечні установи протягом останніх десятиріч, таким чином, поступово втрачали традиційне місце центрів збереження всього вироблюваного суспільно значимого масиву інформації і, що головне, – бази практичного використання інформаційних ресурсів, потрібних для розвитку суспільства.

Дана ситуація є дуже негативним фактором з точки зору підтримки суспільної значимості бібліотек. Оскільки акумуляція потрібного для розвитку ресурсу інформації в умовах нинішньої бібліотечної діяльності стає незадовільною, реальною стає загроза втрати суттєвої складової корисного і важливого для розвитку інформаційного ресурсу, в суспільстві здійснюється пошук альтернативних можливостей доступу до нових електронних інформаційних ресурсів. Таким чином в перспективі реальною стає загроза втрати наявної бібліотечної системи. І головна причина цієї можливої втрати буде обумовлена не архаїзмом бібліотечної системи як соціального інституту [2, с. 3-7], а недостатньою увагою суспільства до процесу її оновлення.

Слід зазначити, що формування відірваних від бібліотечної системи нових центрів збереження інформаційних ресурсів, як правило, має свій недолік, пов'язаний з тим, що вони орієнтовані лише на електронну інформацію. При їх використанні втрачається спадкоємність інформаційного процесу, відбувається загрозливий розрив між логікою розвитку електронної інформації та інформації на інших, традиційних уже матеріальних носіях. У той же час об'єктивні процеси розвитку постіндустріального, інформаційного суспільства обумовлюють необхідність збереження модернізованої системи бібліотечних установ – інформаційних центрів нинішнього суспільства.

По-перше, бібліотечні установи продовжують відігравати суттєве значення в технологіях продукування нової суспільно значимої інформації. Їх відставання від розвитку загального інформаційного процесу призводить до втрати апробованих віками традицій інформаційного виробництва, в яких нова інформація співвідносилась із вже перевіреним суспільним досвідом знанням. Оскільки в Україні оцифрування фондів бібліотек, з огляду на затратність даного процесу, здійснюється в дуже незначних обсягах, орієнтація на національну традицію інформаторства в електронних інформаційних ресурсах дуже ускладнюється. Використання при цьому інформації глобального інформаційного простору не завжди сприяє національним інтересам розвитку.

По-друге, система бібліотек може бути ефективним інструментом реалізації завдань інформатизації, надання доступу всім категоріям громадян до інформаційних ресурсів. На відміну від більшості країн

світу Україна на сьогодні ще має розгалужену систему бібліотечних установ, які за умови проведення їх певної модернізації можуть задовольняти інформаційні запити членів суспільства: навчальні, довідково-пізнавальні, розважальні, культурологічні, виробничі тощо. Важливим при цьому є лише врахування тієї обставини, що пропонується інформація має бути актуальною, якісною і корисною, пропонуватись у прийнятній для сучасного користувача формі.

Вирішення даної проблеми є реальним і в умовах сьогодення, при умілому поєднанні бібліотечними спеціалістами традиційного бібліотечного ресурсу, інформації фондів бібліотек і ресурсу електронного. Для цього, як мінімум, потрібне підключення бібліотечних установ до інтернету, організація ефективної кооперації в забезпеченні різних форм доступу до інформації, формування об'єднаних каталогів та фондів інформації та розробка сучасних технологій бібліотечного обслуговування.

По-третє, вдосконалення соціальної структури нового суспільства потребує від бібліотек поширення в суспільстві здобутків сучасного суспільствознавства як способу упорядкування нового рівня знань, уявлень про закономірності соціального розвитку в умовах прискорення темпів суспільного розвитку.

По-четверте, бібліотечні установи можуть значною мірою зменшити проблеми, що постають нині перед органами державної влади, науковими установами, громадськими організаціями, бізнесом та іншими соціальними структурами у пошуку якісної електронної інформації. Дана обставина є важливою в умовах бурхливого розвитку інфотворення різної, здебільшого низької, якості, оскільки у виробництві нової інформації кваліфіковані спеціалісти просто губляться в масах захоплених інфотворчістю і новими можливостями спілкування людей [3].

По-п'яте, в умовах розвитку комп'ютерних технологій бібліотеки як сучасні інформаційні центри мають змогу розширити контингент своїх користувачів, використовуючи дистантні форми інформаційного обслуговування. При цьому, як свідчить досвід, інформаційна, інформаційно-аналітична діяльність бібліотечних працівників може надаватись з використанням сайтів інформаційних центрів або ж в режимі дистантного виконання тематичних замовлень абонентів на території України.

Система бібліотечних установ України, організовуючи комплектування новими інформаційними ресурсами вітчизняних користувачів, може стати ефективним фільтром проникнення в національний інформаційний простір негативних зарубіжних впливів в умовах роз-

горнутої проти нашої держави інформаційної війни, а також всяких інших протиправних дій в інформаційній сфері сьогодення [4].

В процесі розвитку інформаційного суспільства значення бібліотечних установ залишається беззаперечним за умови освоєння ними ефективних процесів акумуляції, структурування і організації продуктивного використання електронної інформації.

Джерелом інновацій все більшою мірою стають дослідження й роботи, прогрес суспільства все більш однозначно визначається успіхами в сфері знання». Інформаційна діяльність в цілому все більше підпорядковується інтересам найбільш високопродуктивної, творчої праці. Від неї залежить статус держави, нації в сучасному суспільстві. Вектори розвитку нового суспільства набувають чіткості, й найбільш далекоглядні дослідники вже бачать за ними ще не зовсім чіткі обриси наступного етапу розвитку – раціонального суспільства знань. У той же час наше суспільство знаходиться на критичному рівні у розвитку інформаційно-технологічного сектору, після якого, на думку експертів, «починаються екстенсивні процеси щодо інформаційних ресурсів, і якщо не знайти ефективних рішень у сфері керування ними, ми можемо зазнати інформаційної кризи» [5, с. 7]. Загубити існуючу вітчизняну систему бібліотечних установ навіть в умовах економічної скрути й силового протистояння з сусідами для нашої країни буде кроком безвідповідальним. Оновлені, модернізовані бібліотечні установи мають стати опорою української перспективи.

Використані джерела та література:

1. Лобузін К. В. Технології організації знаннєвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / НАК України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К. : НБУВ, 2012. 252 с.
2. Мотульский Р. С. Библиотека как социальный институт. Мн.: Бел. гос. ун-т культуры, 2002. 374 с.
3. Горовий В. М. Інформатизація: проблеми становлення. К.: Міжвідомчий науково-дослідний центр з проблем боротьби з організованою злочинністю, 2001. С.25-30.
4. Довгань О. Д. Забезпечення інформаційної безпеки в контексті глобалізації : теоретико-правові та організаційні аспекти: монографія / О. Д. Довгань; НАПрН України, НДПП, НАН України, НБУВ. Київ : НБУВ, 2015. С. 273-298.
5. Добко Т. Довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек Національної академії наук України : становлення та розвиток (XX ст. – перше десятиліття XXI ст.): [монографія] / відп. ред. О. С. Онищенко. К. : НАН України, НБУВ, 2013. 374 с.

MODELS OF CURRENT CIVILISATION DEVELOPMENT IN THEIR FOLK-TALE REPRESENTATION

The given article presents the analysis of a folk-tale type of a discourse projecting its results to four models of current civilization development. The models accepted as complex and provoking get certain simplifications with a transparency of folk-tale content treating complexity with simplicity but not simplification.

Keywords: *folk-tale discourse, CGA content modeling, discourse pictures of reality and communicative behavior, content representation and reconstruction, four types of civilization development.*

Ухванова-Шмигова І. Ф. Моделі цивілізаційного розвитку в їх репрезентації в казках народів світу. У статті на прикладі казок п'яти народів світу продемонстровані можливості вивчення дискурсу народної казки в проекції на вивчення функціональних моделей сучасного цивілізаційного розвитку. В цьому контексті моделі, які передбачають складний і далеко не однозначний характер сучасного світового розвитку національних співтовариств, представлені в простих, проте не спрощених мовних формулах.

Ключові слова: *дискурс народної казки, прецедентність, казуально-генетичне моделювання змісту, дискурс-картини світу, моделі сучасного цивілізаційного розвитку.*

National development is a key value for each country but the actual path of development can vary and depends on both inner and outer structural elements in functioning. The dependence of the outer character reveals itself in classification types of development reflected in current civilization models of development reconstructed and studies. Due to them, the variation patterns of the nations in interaction are reduced to four types of development, some of them being more popular within the world discussion, while the others less. For some our world develops within the model of centrism, for others – within the model of a dialogue. Some see the key tendency of its development in a parallel existence, while the others – in clashes that give a real push to development as such.

Our case study is characterized as qualitative and micro-leveled, just as representational. The latest characteristics comes with a special focus on

the texts of a precedent nature. We view folk-tales as precedent texts, which as if test the way discourse structures and patterns (frames and scenarios, just as heroes and actions within them) solve certain problems to «open the door» for further development of the communities and heroes themselves. Our study is based on the hypothesis (claim) that the transformational model, that is the one that trans-pass different types of existing ontologies (hierarchy, structure, system and parallel coexistence) can and should be considered as possible within the idea of civilization development, which might be in the center of the society development.

The corpus of texts used in this article for the purpose of illustrating different models' representation with a search for the elements of their purity but also trans- passing is composed of five texts.

In our current research, we used the CGA method. This approach came together with introducing a new dichotomy-structured research category «cortege – sign-cortege content» on the analogy with «referential – sign-referential content» where sign refers to verbally represented content be it the one that represents the reality content plane or the communicators-in-interaction content plane [1]. As a result of conducting open coding to reconstruct the discourse pictures out of the folk-tales chosen, we are setting the axis coding categories, which are: theme and role and their developers (working or operational categories): persona/hero, space, time, attribution, activity, communicative cortege, frame, narrative. The categories form certain directions for reconstructing intercategories of discourse and specifically the category of intertextuality.

1.1 Belarusian case: The Bee and the Bumblebee [2, c. 4]

Spring comes. Fragrant flowers are in forests. A cherry tree is blossoming in grove. It is warm and cheerful. Mosquitoes started buzzing. Butterflies flitted in the air. The Bee left her hive and flies to gather honey. She hears the Bumblebee droning and approaching «Dear Bee, be my wife». «Wait, dear Bumblebee. Let`s store honey up and get married in autumn», – and the Bee flies to the meadows to gather honey. She worked all the summer. And the Bumblebee stays the whole night in a rotten asp and when the day comes, he creeps out, basks in the sun, and enjoys himself.

The autumn comes. It is cold. The flowers wilt. The Bee stores the honey and flies to the Bumblebee who sits near the hole on the asp. «So what, dear Bumblebee, shall we get married?» and the Bumblebee only squeaks in return:

«Go away or a widow stay».

The discourse-picture of reality of the Belarusian fairy-tale seems at first to be inhabited by two personas (heroes): the Bee and the Bumblebee.

Each of them has its own space, activity, interaction, time. The leading categories are space and time. The Heroes' interaction theme is a family creation. Other thematically manifested categories are: Spring: it is both time and space but also it is a key hero of the tale. Autumn is less descriptive and less inhabited than Spring but both help the reader to be focused on two personae (Bee and Bumblebee) at once. It shows that both heroes (as a potential family) are not winners. The discourse picture of interlocutors' interaction is represented with the categories role being supported by the categories narrator and narrative. The role of the narrator is obvious: s/he does not give direct evaluation who is good and who is bad and what it is to be good or bad. The addressee is to get it. Thus the narrative is open: one decides for oneself, though all is as if on the surface. The narrative itself leads the reader to three concluding ideas:

- 1) one meets autumn with certain results, positive or negative;
- 2) the heroes as a group do not win (they failed to build a family or any other relationship);
- 3) interaction between heroes (personae) can exist only in case if their time, activity and space are correlating, otherwise, if they are also 'interactive'.

We see that the tale may represent not one but several models of civilization development: that of a parallel existence (the way the heroes live), that of a dialogue or eco-civilization (the fact that everybody and everything is open for interaction) and to some extent, perhaps potentially, even the Europe-centrism model (if we consider possible indirect moralization). We may also think of finding a certain confrontation element but it does not get its development.

1.2 Brazilian case: Kibungu and the Dog [3, c. 298]

Once upon a time, there lived Dog and, each time she had pups, Kibungu ate them up. When Dog had pups again, she decided to save them from Kibungu by all means. She dug a burrow and hid her pups there, put on a skirt and a necklace and sat beside the burrow. Kibungu came and got scared not recognizing one. He then asked Turtle and after a while Butterfly where Dog was and got no answer. But it was Rabbit who explained him Dog's trick.

Kibungu chased Dog and Dog chased Rabbit until they ran into the town. There people killed Kibungu and Dog caught Rabbit.

The analysis of the text of a Brazilian tale brings with itself the reconstruction of different discourse pictures of reality and interaction. Here we see an active hero who solves her own problem. Her activity is revealed in her local community the members of which act in a different

way (for or against her). She solves the problem by acting and in particular by changing her appearance and space, running away but chasing others. Finally, she is helped and that is a happy end for her and so for the addressee.

The addresser reveals her/himself by narrating and finally commenting. It is interesting that the comment is leading to the future rather than to the story itself. Thus, the folk-tale discourse being closed by itself (the genre of an action) is open to other tales and events (the genre of a serial). It may lead to concluding that the world is wider than the story itself and dynamic, changeable, open to different relations than that one presented. The collision is given as positive, as it helps to get what one is worthy of.

Italian case: A New Skirt [4, c. 291].

Once there lived Husband and Wife who were not rich but just poor: Wife's only skirt was torn and threadbare. Therefore, she did nothing but patching.

There came home Husband and Wife was crying: «There is nothing to patch my skirt with». The next day Husband took all his money he received that day and bought his wife a new skirt saying: «No supper today but you have a new skirt». After Husband went to bed, happy Wife sat to work: cutting the new skirt into pieces and patching the old one with them.

In the morning, she expressed her satisfaction with the fact that there was enough material for patching her old skirt the year ahead.

The analysis of the text of the Italian tale permits us to state the following. Here there are two *heroes* in a family *relationship* with their own *activities* and *problem* (being poor). One of the heroes tries to overcome the problem revealed by the other (dialogue), but the response is unexpected. The same manifested categories as in the Belarusian tale above: *heroes*, *space*, *parallel activities*, and *interaction* (relationship). The latter does not help to solve the problem, but brings *satisfaction* to a family member (and maybe in some sense to both of them). Thus, the model of parallel existence manifested here is enriched by the dialogue model.

Nantes case: On the Stone Cliff [5, c. 432].

There lived an old man and wife. On the top of a high cliff they put up a tent, a deer skin tent, a Nantes' tent. No one knew how much time passed. Once they hear at night somebody approaching them. The Nantes' army came fighting and struggling. Then it rolled down, all of them fell down from the cliff.

The old man and his wife got up in the morning and saw: all of them fell down from the stone cliff into the snow, they all died. The old man and wife took away the tent and moved to another place. And they still live there.

The text of the Nantes tale says that time is irrelevant, place is irrelevant, others are irrelevant. *The family* and its house (*tent*) *built* by themselves to *live* as if forever in its *own way* are relevant. Thus, the model of parallel existence vividly reveals itself here.

Scottish case: The Fox and the Kestrel [6, c. 18-19].

The Kestrel sits on a warm rock not noticing the red Fox sneaked up to her. Hop and in one leap the Fox caught it. «Don't eat me, Fox, let me go and lay you an egg larger than your head!». The Fox wanted so desperately to get such an egg that it let the bird go. The Kestrel flew to the tree and, feeling safe, began to mock stupid Fox: «I can't lay such an egg! But I can give you an advice as you need it: first, don't believe tall tales, second, one will never make a mountain out of a molehill, and third, if you've caught something, hold it tight!»

Finally, the analysis of the text of a Scottish tale (see Appendix) adds other variants of discourse reality and interactive reality. Here we witness two *heroes* and persuasive *rhetoric* as a kind of a third hero. Everything is pronounced, nothing is to be reconstructed. Problem is not a problem for those who have brain. The others may also learn how to be smart. The *values* are given and *are to be followed*. Thus, hierarchy is built and so the centrist model is at hand.

Finally, the analysis of the text of a Scottish tale adds other variants of discourse reality and interactive reality. Here we witness two heroes and persuasive rhetoric as a kind of a third hero. Everything is pronounced, nothing is to be reconstructed. Problem is not a problem for those who have brain. The others may also learn how to be smart. The values are given and are to be followed. Thus, hierarchy is built and so the centrist model is at hand.

The method of discourse pictures reconstruction developed in the CGA (causal-genetic approach) is enriched with a number of analytical practices, namely thematic analysis and interactive analysis. With the help of thematic analysis we have learnt that folk-tale discourse may present groups or individuals (heroes) engaged in certain activities involving (or not involving) others («ours» or «aliens») and hence expecting them (or not expecting) to interfere into their life. While acting, the heroes exhibit certain qualities, attitudes, intentions, and behave according to certain rules. The way they view the world and behave gives the reader (or listener) certain experience in learning the world (what the world is like) and acting in the world (how to behave in one's world) in both everyday (routine) type of a situation and when some problem or initiative occurs.

With the help of interactive analysis we have learnt that folk-tale discourse presents the way people (heroes) live in the world of nature or/and society solving their problems (serious or not very). They may: (1) live in harmony with one's own worlds, though communicating with others and even planning certain collaborative activities; (2) change the world around for pragmatic purposes; (3) live by themselves but keeping a dialogue with the others (though not the aliens); (4) live in harmony with «ours» and not crossing with «aliens»; (5) live in harmony with themselves and the world around: acting and teaching. Such an interpretation of the folk-tale content gives us an opportunity to see how the values reconstructed out of folk-tales of different nations and cultures correspond to the values, which form models of contemporary civilization development. Here we have found that we cannot say for sure whether one or more models of civilization development will reveal themselves in a folk tale. Moreover, coexistence of two models may reveal itself in different ways. A vivid example of such a case is the coexistence of eco-civilization model and the model of parallel existence. We found this pattern in two tales – Belarusian and Italian. The Nantes' and Scottish tales give us an example of 'one tale – one model' structure. The Brazilian tale being centered on just one value (and this is the value of a clash that permits to start solving the problem and, in fact, to solve it) potentially presupposes the existence of all others.

All this opens our research to the phase of philosophizing on the complex nature of the roots and so on a strong possibility of models' integrations in the end.

Sources and literature:

1. Моисеев Н. Н. Судьба цивилизации. Путь Разума. М. : Языки русской культуры, 2000. 224 с.
2. Не сілай, а розумам. Бытавыя казкі і казкі пра жывёл / Уклад. А. Гурскі. Минск :Юнацтва, 1998. 223 с.
3. Мифы, сказки, легенды Бразилии / Сост. Е. В. Огнева. М. : Художественная литература, 1987. 326 с.
4. Итальянские сказки: сказочные сюжет в итальянской новеллистике. М. : Изд-во «Правда», 1991. 463 с.
5. Мифы, предания и сказки хантов и манси / Под общ. ред. Е. С. Новик. М.: Наука; Редакция восточной литературы, 1990. 568 с.
6. Сказки: шотландские, английские / Британские легенды и сказки. Пер. и сост. Шерешевской Н. М. : Гендальф-Мет, 1993. 368 с.

ПРОБЛЕМА ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ВИБОРУ ПОСТРАДЯНСЬКИХ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Розкриваються основні проблеми цивілізаційного вибору пострадянських країн Центральної Азії в умовах глобалізації. Зокрема, були показані основні культурно-цивілізаційні чинники, а також визначена ступінь впливу основних геополітичних гравців на розвиток цих країн. Автор робить висновок, що від подальшої цивілізаційної і соціокультурної визначеності пострадянських країн Центральної Азії залежатиме і їх подальший економічний розвиток.

***Ключові слова:** цивілізація, пострадянські країни, Центральна Азія, глобалізаційний процес, іслам, традиціоналізм, периферизація.*

Oleg Tsapko. The problem of a civilized choice of post-Soviet countries in Central Asia in a globalized world. The article reveals the main problems of the civilizational choice of the post-Soviet countries of Central Asia in the conditions of globalization. In particular, the main cultural and civilization factors were shown, as well as a certain degree of influence of the main geopolitical players on the development of these countries. The author concludes that further economic development will depend on further civilization and socio-cultural determinants of the post-Soviet countries of Central Asia.

***Keywords:** civilization, post-Soviet countries, Central Asia, globalization process, Islam, traditionalism, peripherization.*

Проблеми цивілізаційного вибору Центральної Азії почали обговорюватися, ще починаючи з кінця XIX ст. На сьогоднішній день під впливом глобалізаційних процесів дискусії з цього питання не вщухають. Значною мірою це пов'язано із зростанням ролі цього регіону на геополітичному просторі, а отже – і з суперництвом за вплив на нього багатьох держав світу, до числа яких відносимо США, Китай, Росію, Індію, Туреччину, Іран тощо. Адже транспортно-магістральне таресурсне значення Центральної Азії може відігравати і вже відіграє суттєву роль у міжнародній розстановці сил, а, відповідно, – і значно посилює як науковий, так і практичний інтерес до цього регіону.

На думку більшості науковців, які займаються проблемами історичного розвитку народів пострадянських країн Центральної Азії,

саме стародавній та середньовічний періоди є спільними для їхнього цивілізаційного розвитку. Не дивлячись на відмінності у мові та способах виробництва матеріальних благ, надетнічна межа Центральної Азії, що проходить по лінії Амудар'ї, ще з часів розповсюдження ісламусимволічно відділяла її від іншого Сходу. На півночі регіон Центральної Азії також мав чітко позначений цивілізаційний кордон, який робив її буферною зоною між Росією та Китаєм. Саме тут різноманітні змішані етнічні групи утворили спільний конгломерат, який сповідував єдину тюрксько-перську ісламську культуру [1, с. 154]

Слід також зазначити, що Центральна Азія є одним з найдавніших культурних центрів, який має свою досить багату історію. Епохи економічного та культурного зростання регіону змінювались періодами великих економічних потрясінь та втрат. Це був період асиміляції різних етнічних груп та утворення великих і малих союзів племен з відповідними мовами та діалектами. Починаючи з XX ст., історія держав, які входять до сучасної Центральної Азії, має багато інтерпретацій та ідентифікацій: починаючи з Туркестану і закінчуючи Великою Центральною Азією та Центральною Євразією. Туркестан, що у перекладі з тюркської означає «країна тюрків», відображає назву історико-географічного регіону Центральної Азії. До складу Туркестану входили території таких сучасних держав, як Узбекистан, Туркменістан, Таджикистан, Киргизстан та Казахстан, а також Сінцзян-Уйгурський автономний округ Китаю, тюркомовні регіони півдня Сибіру, а також північ Афганістану та Ірану [2].

Говорячи про процес цивілізаційного розвитку країн Центральної Азії в умовах сучасних глобалізаційних викликів, слід зазначити, що період національно-державного будівництва та відродження національної самосвідомості, який розпочався в них після розпаду Радянського Союзу, співпав у часі зі світовими тенденціями глобалізації та взаємозалежності. На сьогоднішній день в країнах даного регіону одночасно діють закони натурального господарства, капіталістичної системи та сучасних наукових технологій. Таким чином, перед країнами Центральної Азії, які лише у 20-х рр. XX ст. з феодального устрою здійснили «стрибок у соціалізм», обминувши період капіталізму, зараз постає не менш складне завдання, а саме – стрибнути у постіндустріальне суспільство, минаючи період капіталізму.

Таким чином, досліджуючи процес цивілізаційного вибору країн Центральної Азії, необхідно розглядати його в контексті трьох процесів, що відбуваються в даному регіоні. Зокрема мова йде про традиціоналізацію (повернення або відродження дорадянських історико-куль-

турних традицій); периферізацію (залучення до світового поділу праці, насамперед як джерело сировини) та глобалізацію.

До 2002 р. вже стала чітко прослідковуватися різниця між країнами цього регіону, що дало дослідникам підстави зробити висновок, що кожна із сучасних пострадянських країн Центральної Азії намагається у цивілізаційному розвитку віднайти свій шлях. Так, зокрема Узбекистан, Киргизстан і Туркменістан розійшлися в стратегіях і результатах трансформаційних процесів настільки, що викликає сумнів можливість їхньої інтеграції в рамках будь-якого союзу, окрім економічного. Однак вони мають і чимало спільного, що впливає зі спільної історії.

Крім того, починаючи з моменту проголошення незалежності, політична еліта більшості пострадянських держав Центральної Азії розпочала у себе великомасштабну лібералізацію, не маючи збалансованої програми (насамперед щодо ресурсів). Реформи не були підкріплені чіткими уявленнями про принципи творення нових демократій, а пряме перенесення на ґрунт посттрадиційних суспільств західних ліберально-демократичних інститутів без урахування регіональної і національної специфіки обумовило спотворення трансформаційних процесів. Стихийний процес лібералізації, що розгорнувся в 1990-х рр., спричинив серйозну за масштабами і наслідками кризу в економіці, створив соціальну напруженість, призвів до суттєвого зниження життєвого рівня населення» [3].

На нашу думку, сучасний цивілізаційний вибір в країнах Центральної Азії формується шляхом «територіального націоналізму», який, за визначенням Е. Д. Сміта, є «рухами після здобуття незалежності, концепція нації в яких залишається здебільшого громадянсько-територіальною» і які «намагатимуться об'єднати та інтегрувати в нову політичну спільноту часто етнічно строкате населення і створити нову «територіальну націю» з колишньої колоніальної держави» [4, с. 90]. Створення незалежних держав поставило перед всіма лідерами країн Центральної Азії проблему визначення ідентичності, і в цьому зв'язку почалося обговорення можливості поєднання дорадянських ісламських традицій з сучасними формами управління.

Характеризуючи цивілізаційний розвиток сучасних пострадянських країн Центральної Азії, слід звернути особливу увагу на ісламський релігійний фактор. Справа в тому, що через особливості історичного розвитку іслам є не лише релігією, але також засобом життя переважної більшості мусульман і значною мірою – основою їхньої цивілізаційної самоідентифікації. Протягом століть іслам ставав не-

від'ємним елементом суспільної свідомості мусульманських народів, багато в чому визначав їхні історичні традиції й менталітет. У цьому сенсі роль релігії в мусульманському світі відрізняється від ролі релігії в християнських країнах, де віра перетворилася на особисту справу людини. Іслам, навпаки, значною мірою регулює соціокультурну сферу суспільства, у тому числі взаємини між людьми, поводження в побуті, сімейно-шлюбні відносини, а також істотно впливає на суспільно-політичне життя, частиною якого в багатьох мусульманських країнах є ісламістський рух (ісламізм), або політичний іслам [5].

В цьому контексті слід відзначити, що з часом на основі ісламської ідеології Центральна Азія стала одним із центрів мусульманської цивілізації. Іслам, увібравши в себе більшу частину місцевих зороастрійських поглядів та цінностей, став основою культури та духовності народів, що населяють територію сучасної Центральної Азії [6].

Ступінь впливу релігії на ситуацію в країнах Центральної Азії визначається також й історичною традицією. Найбільшим цей вплив був у осілих народів і найменшим – у кочовиків. «Релігія має багато властивостей, і вони проявляються в тих або інших соціальних функціях, які релігія покликана виконувати в людському суспільстві. Одна з таких функцій, або властивостей, релігії полягає в тому, що вона здатна інтегрувати, тобто поєднувати різні верстви, групи людей, населення під єдиною ідеологією, релігійною доктриною заради досягнення загальної мети» [4]. Сьогодні дві центральноазіатські країни Узбекистан та Таджикистан – мають суттєвий фактор політизації населення саме на релігійній основі. Саме тут, навіть за часів Радянського Союзу, знаходились центри ісламської освіти, а населення є найбільш прихильним до релігії. Звідси іслам розповсюджується на іншу територію Центральної Азії. В умовах глобалізації пострадянські країни Центральної Азії також зазнають суттєвого глобалізаційного впливу з боку Китайської Народної Республіки. Слід зазначити, що поряд з економічним інтересом важливим компонентом зближення країн ЦА з Китаєм є саме позитивний імідж китайської моделі побудови «соціалізму з китайською специфікою». Ця модель викликала резонансну зацікавленість з боку керівництва центральноазіатських країн пострадянського простору своєю гнучкістю, чіткими і зрозумілими перспективами подальшого розвитку.

Поряд з КНР певний цивілізаційний вплив на центральноазіатський регіон має і Індія. Так, в основі гуманітарної політики стосовно зазначених країн лежить концепція «васудхайва кутумбакам» – «світ як велика родина». Суть її полягає у тому, що всі держави світу як члени єдиної родини мають об'єднатися в боротьбі із загрозами, які виникають в про-

цесі світової еволюції. Ця концепція базується на принципах плюралізму, синергізму та співіснування, що також значною мірою впливає на зовнішньополітичний світогляд керівництва країн Центральної Азії.

Вагомий вплив на цивілізаційний вибір країн центральноазіатського простору здійснюють Туреччина та Іран. Стосовно цього слід зазначити, що після розпаду СРСР у подальшому цивілізаційному розвитку цих країн утворився своєрідний вакуум, наслідком якого стало посилення впливу на розвиток центральноазіатських республік з боку Туреччини. Одночасно у боротьбу за вплив над південними регіонами колишнього СРСР включився й Іран. В тогочасних умовах зміни балансу сил, порушення глобальної рівноваги, послаблення РФ на порядку денному постала нова конкуренція за впливи в центральноазіатському регіоні, яка була характерною для Росії, Туреччини та Ірану упродовж тривалого періоду історії [7]. Іран зробив ставку на ісламське та культурно-історичне минуле центральноазіатських республік, а Туреччина – на їх спільне тюркське походження.

Таким чином, підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити висновок, що народи пострадянських країн Центральної Азії у своєму цивілізаційному виборі дотримуються певного, притаманного цьому регіону традиціоналізму, який, незважаючи на всі особливості, базується на основах ісламської релігійної традиції. Саме цей релігійний традиціоналізм впливає на сьогодинішній етнокультурний, соціально-економічний та політичний розвиток народів цього регіону, а також перетворює їх на об'єкти цивілізаційних впливів з боку інших держав, особливо КНР, Індії, Туреччини і Ірану. Сам процес цивілізаційного вибору країн Центральної Азії здійснюється в контексті співвідношення трьох взаємопроникаючих процесів – традиціоналізації та периферізації та глобалізації. На сьогодні намітилася тенденція: незважаючи на спільне історичне та цивілізаційне минуле, пострадянські країни намагаються віднайти в умовах глобалізації власний шлях свого цивілізаційного розвитку.

Використані джерела та література:

1. Ляшенко Т. Трансформація політичних систем в країнах Центральної Азії: національний та регіональний аспекти. К.: ІПіЕНД, 2011. 288 с.
2. Мураталиева Н. История возникновения понятия «Центральная Азия» [Електронний ресурс]. URL: <http://www.eshtime.ru/reganalitic/1/193/html> USAP KPCY.
3. Ісакіова Г. Особливості посткомуністичної трансформації і проблеми права та свободи людини // Політичний менеджмент. 2005. №2(11). С. 138-144.

4. Сміт Е. Національна ідентичність. К.: Основа, 1994. 223 с.
5. Дюйненбиев С. Роль ислама в становлении киргизского государства // Государственность в Киргизстане и Центральной Азии: история и перспективы. 2011. Вып. 3. С. 53-67.
6. Белокреницкий В. Геополитическая вертикаль в сердце Азии // Pro et Centra. 1997. №2. С.18.
7. Шеръязданова К. Г. Зигзаги внешней политики Турции [Електронний ресурс]. URL: <http://credonew.ru/content/view/1132/67>.

УДК 94:316.73 + 316.752 (474)

Кириченко О. В.

ЕВОЛЮЦІЯ ІСТОРИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ НЕЗАЛЕЖНИХ КРАЇН БАЛТІЇ

Аналізується роль політичних еліт у формуванні історичної політики в Литві, Латвії та Естонії. Виокремлюються три періоди в розвитку історичної політики в прибалтійських державах. Обґрунтовується висновок про посилення тенденції до просування балтійських «версій минулого» на загальноєвропейський рівень. В даному процесі прибалтійські еліти відіграють помітну роль, вибудовуючи взаємодію з елітами Східної Європи, експертними і політичними колами Західної Європи та США.

Ключові слова: Балтія, Литва, Латвія, Естонія, політичні еліти, історична політика, політика пам'яті, політизація історії, тоталітаризм, нацизм, комунізм, радянська окупація.

Olexander Kirichenko. Evolution of historical values of independent Baltic countries in the context of the impact of elite on cultural and humanitarian science in the region. The article analyzes the influence of the political elites of Lithuania, Latvia and Estonia in the formation of a regional historical policy. Three periods in the formation of the historical policy of the Baltic countries are isolated. A conclusion is formulated on the consolidating tendency to include the Baltic «versions of the past» on the pan-European agenda. In this process, the Baltic elites occupy a prominent place, developing cooperation with the Eastern European elites, Western European and American expert and political circles.

Keywords: Baltic, Lithuania, Latvia, Estonia, political elites, historical politics, politics of memory, politicization of history, political dimension of history, totalitarianism, nazism, communism, soviet occupation.

У цій розвідці ми маємо намір дослідити основні тенденції розвитку історичної політики у країнах Балтії – використання політичними елітами адміністративних і законодавчих інструментів задля утвердження прийнятних «версій минулого», – а також активну політичну роботу на міждержавному рівні, спрямовану на включення балтійських «історичних версій» до загальноєвропейської політики пам'яті. Історична політика балтійських держав, позиціонуючи їх як жертв «двох тоталітаризмів» («нацистської та радянської окупації»), активно використовується в якості внутрішньополітичного та міжнародного чинника.

Тлумачення історії є невід'ємним елементом державного будівництва, визначаючим зміст ідеологічного забарвлення даного процесу. У Східній Європі після розпаду СРСР політичний вимір історії набув особливо яскравого характеру. Історична політика, втілювана елітами країн Балтії, презентує даний процес у концентрованому вигляді та заслуговує на уважний розгляд.

Активну історичну політику впроваджують усі країни пострадянського простору, однак моделі істотно різняться. Зокрема, у Східній Європі простір для академічних і громадських дискусій еширшим, тому еліти використовують різноманітний набір інструментів. Незалежних Литву, Латвію та Естонію та Естонію досить часто відносять до так званого «лімітрофного простору» [1] як культурного терену, який має небагато або слабковиражені історичні ознаки сучасної державності. Тобто, виниклий «дефіцит історії» веде до самоідентифікації країн Балтії на нинішньому етапі як «Європа, але не зовсім Європа» і зумовлює необхідність всеохоплюючої роботи з винахідництва нової історії своєї державності.

Не може бути проігнорованим і той факт, що країни Балтії після розпаду СРСР перетворилися на передовий рубіж у застосовуваній Сполученими Штатами на пострадянському просторі так званої «стратегії перемелювання» для послаблення потенційних сил протидії американським інтересам, яку російський дослідник А. Д. Богатуров визначає як «лінію на формування і підтримку мережі не особливо сильних і не надто стійких держав, що цінують підтримку США, роблячи їх піддатливими до американських рекомендацій» [2].

В розвитку історичної політики в країнах Балтії можна виокремити три основні етапи. Перший етап охоплює період від початку 1990-х до початку 2000-х рр. Це час формування нових політичних режимів балтійських держав і зміцнення вектору на інтеграцію в євроатлантичний простір. На хвилі «співаючих революцій» до влади прийшли так звані

«політики моралі» – представники наукової і творчої інтелігенції. Їхні дії були спрямовані, в першу чергу, на символічне оформлення нових політичних режимів, де-факто винахідництво та одержавлення націоналізму. Адже етнічний фактор активно використовувався як ресурс політичної мобілізації в Прибалтиці ще до виходу зі складу СРСР у 1991 р. при створенні паралельних органів влади.

На зазначеному історичному етапі відбулося оформлення доктрин «повернення на Захід» та «радянської окупації», які слугували засобом консолідації електорату та легітимації балтійських еліт, що прийшли на зміну комуністичному керівництву. За умов, що склалися, запит на історичну політику виник, головним чином, в нового політичного керівництва, яке гостро потребувало ресурсів, доступних з точки зору витрат та ефективних у сенсі масовості результатів результатів і необхідних для ідеологічного обґрунтування свого перебування при владі та нового політичного курсу. В Прибалтиці була проголошена доктрина континуїтету, яка затверджувала зв'язок нових політичних режимів з урядами періоду незалежності до 1939 р. Центральне місце посіли ідеологеми «повернення на Захід» та «радянської окупації».

До середини 1990-х рр. позиції «політиків моралі» значно послабились. Нові керівники, що прийшли до влади, більшість з яких ще донедавна була частиною партійної номенклатури, зіткнулась з необхідністю зміцнення влади в умовах політичної та економічної трансформації, яка супроводжувалась нестабільністю.

Обраний елітами Латвії та Естонії шлях виключення національних меншин з політичного процесу втілювався в інститут «негромадян» – жителів республік, позбавлених політичних, економічних і соціальних прав, якими стали практично всі мешканці, що не були нащадками довоєнних латвійських і естонських громадян. Вони отримали статус «радянських емігрантів», чисельність яких, за деякими оцінками, сягала 40% від загального населення Латвії початку 1990-х рр. і до 30% – Естонії [3].

У зазначений період історична політика здобуває стрімкого інституціонального оформлення. Під патронатом держави створюються спеціалізовані інститути, музеї, комісії, покликані просувати і твердо охороняти конкретну історичну інтерпретацію, яка з часом набувала всебільшого сакрального статусу. Найбільш відомими такими закладами стали Центр досліджень геноциду та спротиву жителів Литви, Комісія з історії при Президенті Латвії, Естонський інститут історичної пам'яті, Музеї «нацистської і радянської окупації» в Литві, Латвії та Естонії. Балтійські національні парламенти ініціюють створення

комісій з підрахунку завданої шкоди від «радянської окупації». В Естонії відповідний обрахунок розпочався ще у 1992 р. У 2000 р. Сейм Литви ухвалив закон «Про відшкодування шкоди від радянської окупації». У 2005 р. відповідно до декларації Сейму Латвії започаткувала роботу комісія з підрахунку шкоди від окупації Латвії.

Таким чином, «спадщина комунізму» стає універсальною внутрішньополітичною відповіддю балтійських еліт на поточні проблеми в економіці та інституціональному розвитку. Водночас це перетворилося й на спосіб примирення демократичної ідеології, необхідної елітам для інтеграції на Захід, з державним етнонаціоналізмом, що виключив національні меншини з політичного процесу.

Точкою відліку другого етапу в розвитку історичної політики в Прибалтиці став вступ Литви, Латвії та Естонії до ЄС та НАТО у 2004 р. Всупереч поширеним очікуванням, це не призвело до зниження конфронтаційності історичної політики в згаданих державах. Альтернативу втілювали дискусії про «балтійську ідентичність» трьох країн на основі «історичного регіону Балтії», проте вони залишились на периферії уваги регіональних політиків [4]. Відчуття невизначеності після вступу в ЄС і НАТО, яке започаткувало низку внутрішньополітичних криз, мало наслідком посилення «антитоталітарної» риторики політичних еліт. Ці процеси співпали в часі з демократичними «кольоровими революціями» на пострадянському просторі, які спонукали до нової хвилі політизації історії у Східній Європі.

В якості меж початку третього етапу в розвитку історичної політики країн Балтії може розглядатися рубіж 2010-х рр. Головною тенденцією стає просування балтійськими елітами своїх «версій» минулого на загальноєвропейський рівень. До цієї діяльності залучаються міжнародні майданчики ОБСЄ, Європейського парламенту, ПАРЄ, Європейського суду з прав людини, Парламентської асамблеї НАТО тощо. Зокрема, показовою стала реакція загальноєвропейських інституцій на масштабне святкування в Москві 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Так, Європейський парламент 12 травня 2005 р. схвалив резолюцію щодо підсумків Другої світової війни, вказуючи на «масштабні страждання, несправедливість, тривалу соціальну, політичну та економічну деградацію, пережиті націями-полоненими, що опинилися по східний бік залізної завіси» [5]. Зі свого боку, ПАРЄ 22 червня 2005 р. прийняла резолюцію із закликом до Росії сплатити компенсації «особам, депортованим з окупованих країн Балтії, та їхнім нащадкам» [6].

Слід відзначити, що процеси європейської інтеграції впродовж останніх десятиліть сприяли замиренню і активному діалогу «націо-

нальних версій» минулого в Західній Європі. Відбувалося формування так званої «постнаціональної культури пам'яті», що передбачала плюралізм тлумачень минулого на основі визнання здебільшого спільної провини європейських держав за Голокост.

Вступ країн Східної Європи в ЄС спричинив до поступової трансформації усталеної моделі. Відбулося загострення полеміки довкола історичних тем на тлі просування східноєвропейськими державами «національних» історій, в яких зазначені країни виступають жертвами «двох тоталітаризмів» – «нацистського» та переважно «радянського».

Зусилля представників балтійських держав на цьому напрямі концентрувались як на рівні інституцій ЄС, так і на міждержавному рівні країн Східної Європи. Більш широкі можливості для просування власної «історичної програми» перед балтійськими елітами відкрились у зв'язку з Революцією Гідності в Україні, подальшою російською анексією Криму і війною на Донбасі, що спричинило зростання недовіри та скорочення наукових і дипломатичних контактів між Євросоюзом і Росією.

Підбиваючи підсумки, можна відзначити, що основною тенденцією в розвитку історичної політики у країнах Балтії є реалізація їхніми елітами політичного розрахунку на комбінування «комплексу провини» та «зовнішньої загрози» з метою підтримання підвищеної уваги на Заході до долі балтійських держав і отримання додаткових ресурсів.

Активна історична політика, що виправдовує системне обмеження в правах нацменшин у Прибалтиці, слугуючи зовнішньополітичним важелем, призвела до формування інституціональної пастки. Відмова від ролі «форпосту» («прифронтових держав») у боротьбі зі «східною загрозою» та історичним минулим «тоталітаризмів» черевата глибокою політичною кризою в країнах Балтії. Активна історична політика закладена в основу легітимності не лише політичного режиму, але й політичної системи балтійських держав у цілому.

На поточному етапі спостерігається тенденція до збільшення конфронтаційності історичної політики країн Балтії та Східної Європи. На даний час одна з головних цілей історичної політики балтійських еліт – вплив на громадську думку країн Євросоюзу з тим, аби вкоренити уяву про рівність між нацизмом і комунізмом.

Є підстави вважати, що по мірі продовження конфронтаційної історичної політики простір маневру для корегування поточного курсу балтійських еліт поступово скорочуватиметься. Зіткнення геополітичних інтересів великих світових держав в Європі слугуватиме подальшому пожорсткішанню історичної політики, впроваджуваної

владними групами країн Балтії, та дедалі більш рішучим спробам закріплення її ідеологем на загальноєвропейському рівні.

Використані джерела та література:

1. Mälksoo M. Liminality and Contested Europeaness: Conflicting Memory Politics in the Baltic Space // Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration / ed. by Berg E., Ehin P. Ashgate, 2009. P. 65-83.
2. Богатуров А. Д. «Стратегия перемалывания» во внешней политике США // Очерки теории и методологии политического анализа международных отношений / А. Д. Богатуров, Н. А. Косолапов, М. А. Хрусталеv; Научно-образоват. форум по междунар. отношениям. М., 2002. 380 с.
3. Onken E. The Baltic States and Moscow's 9 May Commemoration: Analyzing Memory Politics in Europe // Europe – Asia Studies. 2007. Vol. 59. No.1.
4. Post-Cold War Identity Politics: Northern and Baltic Experiences / ed. by Lehti M., Smith D. Routledge, 2004. 320 p.
5. European Parliament resolution on the sixtieth anniversary of the end of the
6. Second World War in Europe on 8 May 1945 [Електронний ресурс]. URL: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2005-0180 &language=EN&ring=B6-2005-0290>.
7. PACE Resolution No. 1455. Honoring of Obligations and Commitments by the Russian Federation [Електронний ресурс]. URL: <http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta05/eres1455.htm>.

УДК 94 (100) 02 + 930.85

Циватий В. Г.

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ІСТОРІЯ ФРАНЦІЇ ДОБИ КЛАСИЧНОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ЦІННОСТІ

Аналізується процес становлення й розвитку книгодрукування у Франції доби класичного Середньовіччя та раннього Нового часу, а також історична роль французької книги в політико-дипломатичному та інституціональному розвитку французької державності. Увага акцентується на інтелектуальній історії та різноманітних підвидах інтелектуальної спадщини Франції досліджуваного періоду, а також на європейських культурно-історичних, політико-дипломатичних та інституціонально-цивілізаційних цінностях.

Ключові слова: інтелектуальна історія, французька книга, книгодрукування, зовнішня політика, дипломатія, ментальність, Середні віки, ранній Новий час, Франція.

Vyacheslav Tsivatyi. French intellectual history of the classic era of the Middle Ages and Early Modern times and European values. The process of formation and development of book-printing in France during the classical Middle Ages, as well as the historical role of the French book in the political-diplomatic and institutional development of the French statehood is analyzed. Attention is focused on the intellectual history and various subspecies of the French intellectual heritage of the studied period, as well as on European cultural-historical, political-diplomatic and institutional-civilization values.

Keywords: *intellectual history, French book, book printing, foreign policy, diplomacy, mentality, Middle Ages, France.*

Останніми десятиліттями зростає інтерес до дослідження різних аспектів інтелектуальної історії європейського континенту. Інтелектуальна історія досліджує широкий спектр питань і включає різноманітні складові: традиційну філософсько орієнтовану історію ідей, ідейних систем, історію суспільної, політичної, політико-дипломатичної, філософської, історичної думки, а також соціально-інтелектуальну історію, зосереджену на соціологічному й організаційному аспектах пізнавальної діяльності. Вона дозволяє розглядала ідейно-духовний потенціал європейських суспільств в історичній перспективі, що з огляду на поширення європейських цінностей у світі є вельми актуальним.

Період XII-XV ст. став для європейського суспільства часом різнопланових змін, трансформацій та інновацій. Найбільш чітко нові тенденції виявили себе у формуванні нового французького суспільства в цілому, та, зокрема, – у формуванні ментальних установок та особистості нового типу. Одним із таких чинників впливу виступало поширення у Франції практики книгодрукування як нового напрямку розповсюдження інформації у французькому суспільстві [1, с. 76-94].

Особливістю французького Відродження був інтерес до традицій народної культури, творчо освоюваної гуманістами поряд з античною спадщиною. Поезія К. Маро, твори гуманістів-філологів Е. Доле і Б. Депер'є, що входили до гуртку Маргарити Наваррської (сестри короля Франциска I), пройняті народними мотивами й життєрадісним вільнодумством.

Ідеї гуманізму знайшли глибоке осмислення в «Дослідах» Мішеля де Монтеня. Монтень, Рабле, Бонавантюр Депер'є були яскравими представниками світського вільнодумства й відмовлялися від релігійних світоглядних основ. Вони, продовжуючи традиції своїх попередників, критикували схоластику, середньовічну систему виховання

й освіти, начотництво, релігійний фанатизм. Головний принцип етики Мішеля де Монтеня – вільний прояв людської індивідуальності, звільнення розуму від підпорядкування вірі, повноцінність емоційного та інтелектуального життя.

У мистецтві французького Відродження, як особливій формі французького інтелектуального уособлення, на перший план висунувся жанр портрета. Його видатними майстрами стали: П. і Е. Дюмустьє, Ф. Клуе, Ж. Фуке. У скульптурі прославився Ж. Гужон.

Поряд зі змінами в політичній, соціально-економічній і культурній сферах формуються підвалини основ державної дипломатичної служби й відбувається інституціоналізація зовнішньої політики і дипломатії європейських держав. Дипломатична практика і дипломатичні служби цих держав інституціоналізувалися у відповідь на зміцнення державної влади. Постійна дипломатична служба набувала швидкого поширення та вжитку в практиці міждержавних відносин: із 1510-х рр. – у Папській державі, із 1520-х рр. – в Англії, в Імперії – за доби Карла V. З кінця XV й до середини XVI ст. це вже стало європейською традицією. Важливим фактором її поширення було саме книгодрукування, книги як носій важливої офіційної інформації.

Інформація про внутрішнє становище в інших державах та їх зовнішньополітичні та політико-дипломатичні плани незвично розширилася. Можливість співставлення відомостей, які надходили від послів із різних держав, розвивала вміння дипломатів критично розбиратися в інформації та сприяла.

Наприкінці XV ст. у Франції розпочинається процес інституціонального розвитку книгодрукування як відгук на підйом економіки, централізацію французької держави, зміцнення й централізацію королівської влади та зростання ролі зовнішньополітичного чинника і, зокрема, – французької дипломатії та французької культури [2, с. 27-30].

Перша книжка французькою мовою була надрукована у 1477 р. З кінця XV – початку XVI ст. видавці друкують переважно масову літературу – лицарські романи, календарі, казки, політичні та наукові трактати тощо. У наступних століттях друк книг був тісно пов'язаний безпосередньо з продажем, адже зазвичай власник друкарні був одночасно і власником книгарні. Перша Королівська друкарня – перша державна друкарня Франції – була заснована за наказом політика і дипломата кардинала Рішельє і розпочала функціонувати наприкінці XVII ст.

На переважно світські та політико-дипломатичні сфери французька книжка знову переорієнтувалася вже у XVIII ст. У цей період ство-

рюються енциклопедичні видання (наприклад, «Енциклопедія...» Дідро), друкуються збірки міждержавних договорів та інші дипломатичні видання. Усі традиції книгодрукування і французької книги Середньовіччя були успішно реципіювані в нові інституції раннього Нового часу, відбувається процес взаємозбагачення між різними книжковими культурами Європи [3].

У цей час чітко окреслюється проблема книгодрукування як нового етапу в інформаційній культурі Франції та його ролі в інформаційному розвитку європейського інформаційного простору. Для цього періоду характерна специфіка формування зовнішнього вигляду, структури, допоміжного апарату, декору та ілюстрацій французької друкованої книги доби Середньовіччя та раннього Модерного (Нового) часу.

Соціально-політична думка доби класичного Середньовіччя була зорієнтована на стабільність суцього й головне завдання суспільства вбачала в забезпеченні його сталості й незмінності шляхом упередження змін, розбрату й війн. Усі зміни й потрясіння в суспільстві в кінцевому рахунку пояснювалися людськими вадами. Соціально-політична доктрина, яка виражала інтереси панівного класу, апелювала до морального обов'язку людини й вимагала від нього бути справедливим як заради досягнення головної мети життя – рятування душі, – так і заради встановлення суспільного порядку й збереження його в постійності [4].

На рубежі Середньовіччя і раннього Модерного часу відбувається формування фактору, про який ми інколи забуваємо – процесу становлення політичної та інтелектуальної культури суспільства, його психологічної подоби й характерних рис, початку формування буржуазного менталітету. На нашу думку, аналізуючи ту ж зовнішню політику і дипломатію, інституціональні політико-дипломатичні процеси, необхідно обов'язково враховувати вплив і роль цього фактору у міждержавних і внутрідержавних відносинах.

Фактор інтелектуальної історії, політичної культури і книгодрукування є новим чинником формування та поширення тогочасної інтелектуальної думки французького суспільства. Адже саме наприкінці XV – початку XVI ст. починається процес формування націй і бурхливе зростання національної самосвідомості, процес етичного оновлення суспільства й становлення гуманістичної культури Франції, книгодрукування та французької книги. Ідеологи гуманізму й у подальшому – проповідники Реформації – повсюдно здійснювали

«очищення» розуму від нашарувань минулого. Європа відчувала новий поштовх у духовному житті суспільства.

На рубежі Середньовіччя і раннього Модерного часу відбувається процес зміни інтелектуальних і ментальних установок суспільства. За словами Жоржа Дюбі, класичне середньовічне суспільство характеризується не лише одними економічними основами, але і продукуваними ним уявленнями про себе самого, адже люди частіше за все поводять себе у відповідності не з дійсними умовами життя, а з тим образом, який вони уявно, на ментальному рівні сформували [5, с. 147-168].

Отже шлях до інтелектуально нового не проходив по прямій висхідній лінії, а навпаки, при збереженні загальної схоластичної орієнтації у ньому перепліталися елементи старого й нового способів мислення, старі й нові ментальні установки, траплялися і компроміси, але при цьому нове мислення вимагало свого прояву і, насамперед, у питанні соціуму і влади: що таке «влада» у новому світосприйнятті і реальне місце владаря-державця в цьому новому суспільстві, у період політичної та політико-дипломатичної інституціоналізації? Важливим фактором у прискоренні цих процесів був інституціональний розвиток книгодрукування у Франції та інших європейських державах.

Інтелектуальна історія Франції класичного Середньовіччя моделює та добре унаочнює та ілюструє головні тенденції європейського розвитку й змін ментальних досягнень людства, «історію ідей», виявляє духовні зразки, «інтелектуальні парадигми» чи «абсолютні передумови», розглядає їх конкретний зв'язок з історією і прогностичними соціально-політичними діями. Пояснення подій і фактів у контексті світорозуміння минулих поколінь відкриває нові шляхи до пізнання суспільства епохи нової інтелектуальної історії й розуміння протистояння політичної теорії та політико-дипломатичної практики.

Спроба побудувати модель політико-правової та політико-дипломатичної думки Франції класичної середньовічної епохи, звичайно, не є вичерпною і остаточною. Практично всі вищезгадані підходи тією чи іншою мірою наближають нас до розкриття й розуміння своєрідності поглядів на владу, право, державу, інтелектуальну спадщину соціуму, внутрішню й зовнішню політику держави, книгодрукування і книгу як носія інформації, інформаційне суспільство, процеси їх інституціоналізації і, відповідно, допомагають також скласти уявлення про людей тогочасної епохи та світогляд пересічної та непересічної особи доби класичного Середньовіччя. Французька книга доби Середньовіччя відіграла доленосну роль в історії, теорії та практиці французького державотворення та гуманістичної культури Франції.

У цьому контексті варто наголосити і на важливості процесу колекціонування книжок. Під впливом італійських походів король Франції, його сестра Маргарита Наваррська й оточуючі їх персони стали приділяти багато уваги античній спадщині – творам античних авторів, античній скульптурі, класичній латинській мові, поезії та літературі тощо. Як зазначав Дж. Гофф, основний секрет збиральництва (колекціонерства) і його притягальна сила – це створення інтелектуального цілого з безлічі, а також перетворення різного на єдиний інтелектуальний скарб [6].

Колекціонерство у Франції зародилося паралельно з аналогічними процесами в інших європейських країнах і швидко, уже в другій половині XV ст., стало помітним феноменом у житті французького суспільства епохи французького Ренесансу. Був зроблений крок від безсистемного збиральництва до появи колекцій (або їх прототипів), що мають культурну та наукову спрямованість. Збирання колекцій перетворилося на явище, що охопило буквально всі верстви населення. У такий спосіб у Франції почали формуватися інтелектуальні осередки і започатковується інтелектуальний світ ідей та інтелектуальних практик [7].

Франція в добу класичного Середньовіччя стала осередком інтелектуального розвитку тогочасної Європи. Формуючи свої національні традиції та інтелектуальні моделі світогляду за новими інтелектуальними парадигмами, зокрема у сфері теорії та практики дипломатії, вона привнесла ці інтелектуальні традиції й у нову трансформаційну добу – добу раннього Нового часу.

Подальші дослідження щодо впливу ідей гуманізму на витоки європейських соціокультурних і політико-дипломатичних систем та європейські культурно-історичні, політико-дипломатичні та інституційно-цивілізаційні цінності нададуть можливість створити цілісну системну картину соціокультурного і політико-дипломатичного світу Середньовіччя та раннього Нового часу, національних особливостей унікального європейського явища доби Відродження – гуманізму як інституційного кластеру політики, дипломатії та культури.

Використані джерела та література:

1. Le Goff J. Les mentalités: une histoire ambiguë / Ed. J. Le Goff, P. Nora // Faire del'histoire. III. Paris, 1974. P.76-94.
2. Гринишина І. І., Марченко Т. М. Еволюція французької книжки: від книгодруку до інтернету // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2011. Вип. 5, ч. 2. С. 27-30.

3. ARS HISTORICA. Сборник в честь Олега Фёдоровича Кудрявцева / Сост. и отв. редактор А. К. Гладков. М.; СПб.: Центр гуманитарных инициатив, 2015. 566 с.
4. Трубникова Н. В. Французская историческая школа «Анналов». М. : Квадрига, 2016. 336 с.
5. Duby G. Histoire sociale et idéologies des sociétés // Faire de l'histoire. Paris: Gallimard, 1974. P. 147-168.
6. Le Goff J. Les intellectuels au Moyen Age. Paris: Seuil, 1957. 336 p.
7. Собираательство и меценатство в эпоху Возрождения / ред.-сост. А. В. Доронин, О. Ф. Кудрявцев. М.: Политическая энциклопедия, 2015. 231 с.

УДК 94:323.2 + 316.422.42 (477)

Кононенко Н. В.

ОБ'ЄДНАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ВИБІР ЦІННОСТЕЙ

Досліджено головні причини повільної модернізації українців та, відповідно, формування інституцій, здатних її каталізувати, а саме – домінування патернальних цінностей, відсутність об'єднуючих всю націю ціннісних наративів та консервація цього неадекватного стану власниками «захопленої держави» – олігархами.

Ключові слова: цінності, модернізація, реформи, цінності розвитку, цінності виживання, олігархат.

Natalia Kononenko. Uniting of Ukrainian society: choice of values. The center of the article is the study of the main causes of slow modernization of Ukrainians and, accordingly, the formation of institutions that can catalyze it. Among them are the domination of paternal values, the absence of value-added narratives that unite the whole nation and the preservation of this inadequate state by the owners of the «captured state» – the oligarchs.

Keywords: values, modernization, reforms, values of development, values of survival, oligarchy.

Саме цінності є детермінантами суспільного розвитку, які пояснюють, заради чого люди/суспільство живуть та діють, а саме – витрачають сили, час та ресурси. Проблему, аналізу якої буде посвячений цей текст, ми би сформулювали наступним чином – що не так із нашим суспільством, чому прагнення динамічних змін не стає центром

ціннісного світу українців та нашої національної ідентичності? Для відповіді на це питання розглянемо кілька тез.

Перше: українці залишаються суспільством, хворим на домінування патернального типу поведінки. Так, згідно з результатами опитування, представленими навесні 2017 р. Центром Разумкова, найважливішими життєвими цінностями українці називають такі, що пов'язані із забезпеченням біологічних потреб, фізичного і психологічного комфорту, добробуту, а саме – здоров'я (58%), щасливе сімейне життя (41%), матеріально забезпечене життя (39%), життєву мудрість (24%), цікаву роботу (21%), активне діяльне життя (19%) [1]. Як і має бути в суспільстві, яке «виживає», українці мають дуже високі патернальні сподівання на державу, яка повинна забезпечувати допомогу безробітним, обкладати податками багатих і підтримувати бідних та забезпечувати рівність доходів. Абсолютно прогнозовано, що обираючи між «підтримкою порядку в країні», «наданням людям більших можливостей впливати на прийняття владою рішень», «боротьбою зі зростанням цін», «захистом свободи слова», більшість українців роблять акцент на «підтримку порядку в країні» [2]. Як правило, суспільства із високим рівнем патернальності мають не дуже високий рівень глибинної поваги до демократичних практик та політичної культури. І Україна – не виключення. Українці, які в новітній історії пройшли крізь 4 революції («Революція на граніті» – 1990 р., «Україна без Кучми» – 2000 р., «Помаранчева революція» – 2004 р., «Революція Гідності» – 2013-2014 рр.), цінують демократію менше, ніж громадяни в Німеччині, Нідерландах та Польщі. Інтерес до політики в Україні виражений істотно менше, ніж, наприклад, у Німеччині та Нідерландах, де відповідно 62% і 65% цікавляться політикою (в Україні – лише 37%) [1].

Друге: для гармонійного консенсусного схвалення спільних національних цінностей та положень об'єднуючої спільної ідентичності необхідно завершити процес націогенезу українців. Питання можливості створення єдиних, об'єднуючих українців ціннісних наративів залишається активно дискусивним. На думку М. Рябчука, в Україні ми все ще маємо справу з двома несумісними, взаємовиключними ідентичностями: «радянською» та «антирадянською», українофобською та українофільською, антизахідною та проєвропейською, колоніально-імперською та антиімперсько-антиколоніальною» [3]. Він вважає, що специфіка дихтомності української ідентичності полягає в тому, що «етнічна» (аутентична, за Рябчуком, ментальність українців) її частина (на відміну від «західнослов'янської ідентичності») набага-

то тісніше пов'язана із західними, ліберальними цінностями, розвиток яких необхідний для здійснення реформ в Україні [4].

Третє: було б помилкою казати, що кількість українців, які розділяють/підтримують/слідують цінностям розвитку, не зростає, але динаміка збільшення цієї частини суспільства, що може підтримати модернізацію та надати принципову нову генерацію лідерів, невисока. М. Шульга вважає, що тривалий час українське суспільство перебувало в транзиті без чітких орієнтирів на певні ідеологічні, державні та економічні моделі. Зміни в усіх сферах відбувалися хаотично та непередбачувано, що стало підставою для тривалої кризи ідентичності. Більше того, ця невизначеність накладалася на традиційні для українців розколи суспільної свідомості на ціннісному рівні по лініях «європейські – азіатські цінності», «радянські цінності – ліберально-ринкові цінності», «радянські цінності – традиційні українські цінності», «націоналістичні цінності – західні ліберальні цінності» [5]. Надії на подолання кризи аберації у суспільній свідомості з'являються після Революції Гідності. В останні роки все більше українців роблять акцент на тому, що обирають як бажану модель життя в сучасній цивілізованій західній країні та орієнтуються при цьому і на демократичний устрій, і на захист прав людини, і на ринкову економіку, і на право індивідуальної самореалізації. Питання, наскільки ці орієнтації стають реальними регуляторами поведінки українців, поки що залишається відкритим. Певне занепокоєння при аналізі генези цінностей українців викликає і те, що відсоток тих, хто свідомо обирає патернальні (або «пострадянські», або «східнослов'янські») цінності, все ще залишається критично великим. Згідно з дослідженням соціологічної служби «Рейтинг», яке проходило у грудні 2018 р., більше 50% українців (на п'ятому році війни України з Росією!) не підтримують вступ України до НАТО (7% – повністю проти, 17% – не визначились, 33% – скоріше проти, ніж за). Більше 50% мешканців Донецької, Харківської, Луганської та Одеської областей не вважають РФ країною-агресором [6].

Четверте: обмеженість ендогенного ресурсу (політичного класу, владних і політичних інститутів та громадянського суспільства) для швидкого та успішного завершення Україною транзиту (і ціннісної модернізації – в першу чергу) обумовлені тим, що українська держава зберігає свій патримоніальний чи «захоплений» характер. Вплив олігархії на всі сфери діяльності суспільства спричиняє бідність, яка консервує патерналізм українців. Патернальна ментальність не продукує продуктивні націє- та державотворчі сенси. Захоплений олігар-

хами країні не потрібні свідомі громадяни, які відчують себетут господарями і власниками.

Саме через це націєтворчі процеси в тій частині, де на них може впливати держава (в конвертації, наприклад, військового, економічного, культурного, спортивного патріотизму, локальних ідентичностей (регіональних, етнічних) в загальну політичну ідентичність) йдуть повільніше, ніж вимагає історична ситуація. Серед найбільш дефектних результатів політики, що здійснюється владою у «захопленій державі», такі: подальше зубожіння переважної більшості українців, зростання рівня суспільного цинізму та наростання кризових явищ у суспільній свідомості; аморальна поведінка майже повністю афільованого з олігархатом і шалено корумпованого політичного класу країни; закріплення дуже небезпечного нарративу безумовного домінування концепту «сильної, заможної економіки» над потребою у «демократичній політичній системі» стають наслідками консервації патернального стану українців та домінування «цінностей виживання»; зростання, з одного боку, популярності умовно консервативних політичних проєктів із яскраво вираженими елементами популізму, а з іншого – блокування популяризації ліберальних політичних практик; продовження практики вибіркової, але агресивної боротьби із інститутами громадянського суспільства (його антикорупційними організаціями – в першу чергу) та розширення практик колаборації протоеліти в діючу із олігархатом еліту.

П'яте: діяльність традиційних інститутів (школа, медіа, мистецтво, церква) та новітніх структур, що входять до твореної після Революції Гідності спеціальної системи запобігання корупції, здатних докорінним чином переформатувати ціннісний світ українців, також на сучасному етапі або дефрагментована (медіа, Антимонопольний комітет України), або перезавантажується (школа, церква, мистецтво), або наприклад девальвуються (Національне антикорупційне бюро, Національне Агентство запобігання корупції, Антикорупційний суд, Спеціальна антикорупційна прокуратура, Державне бюро розслідувань). Базовою ознакою «захопленої олігархатом держави» є відсутність рівності усіх громадян перед законом, високий рівень корупції в усіх сферах та терпимість до корупції як начебто примордіальної (вродженої, ментальної) риси українців, не дивлячись на створення інститутів спеціальної системи запобігання корупції, активну роботу її окремих ланок, початок судової реформи, існування великих незалежних медіа.

Шосте. Криза ідентичності Західного світу та формування нового світового порядку збільшує ризик послаблення на діючу україн-

ську еліту, державу та інститути екзогенного тиску – тиску західних партнерів України. Чому такий сценарій є критичним для України? По-перше, специфіка України полягає в тому, що її дуальна ідентичність посилює аморфність суспільства, робить його більш вразливим та ускладнює процес посткомуністичного транзиту. «Пострадянська» частина ідентичності українців корелює із відповідними ціннісними маркерами, де домінують патерналізм та боротьба за виживання. «Прозахідна» частина ідентичності українців пов'язана із ціннісними наративами більш успішного Західного світу, із повагою до людини, свободи, демократії, власності. Не буде перебільшенням стверджувати, що успішна модернізація України потребує посилення проєвропейської ідентичності. Як посилювати цю складову в умовах зосередження безпосередньо Європи та США на власних питаннях і ймовірного скорочення їх уваги до проблем України – не ясно. По-друге. Потрібно визнати, що Захід, його фінансові та політичні інститути, його лідери є драйверами і, що не менш важливо, донорами модернізації в Україні. По-третє. Неможливо заперечувати, що після Революції Гідності українці розпочали і продовжують імplementувати важливі та складні реформи. Втім, потрібно визнати недостатність винятково ендегенного ресурсу (держави, інститутів, суспільства) для швидкого та успішного завершення Україною транзиту (і ціннісної модернізації – в першу чергу).

Чому так відбувається, що однієї лише української ендегенності недостатньо для завершення реформ? Дуальна, або, за визначенням М. Рябчука, дихотомна ідентичність українців [5] не консолідує суспільство навколо спільної мети, а, навпаки, фрагментує його, все ще залишаючи великими ризики появи в одній державі двох різних націй – з несумісними символами, історичними наративами, зовнішньополітичними орієнтаціями та, загалом, ціннісними системами. Саме відсутність світоглядної консолідації серед українців, співіснування двох – регресного та прогресного – ціннісних світів зробили можливими, по-перше, захоплення України олігархатом (90-і рр. XX ст.), а по-друге, анексію РФ Криму та фактичне захоплення руками місцевих бойовиків частини Сходу України.

Використані джерела та література:

1. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України [Електронний ресурс] / Київ: Центр Разумкова, 2017.URL:
2. http://razumkov.org.ua/images/Material_Conference/2017_04_12_ident/2017-Identi-3.pdf

3. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті [Електронний ресурс] / За ред. Ю. Якименка. Київ : Центр Разумкова, 2017. URL: http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017_PARTII.pdf
4. Рябчук Микола Юрійович Дихотомія української національної ідентичності: історичні причини та політичні наслідки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : 23.00.05. Київ, 2015. 18 с.
5. Рябчук М. Аксіологічний аспект національної ідентичності [Електронний ресурс] // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. 2012. Вип. 4. С. 168-181. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2012_4_16.
6. Шульга В. Амбератний стан суспільної свідомості українського соціуму // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 2014. Випуск 1(15). Том 1. С. 512-514.
7. «Портреты регионов»: итоги. сводные данные, сравнительный анализ между областями [Електронний ресурс]. URL: http://ratinggroup.ua/ru/research/ukraine/portrety_regionov_itogi_svodnye_dannye_sravnitelnyy_analiz_mezhdu_oblastyami.html.

УДК 35.077.2

Джиги Т. В.

КОНЦЕПЦІЯ ВІДКРИТОГО УРЯДУВАННЯ І ПРОБЛЕМА ЦІННОСТЕЙ

Розглянуто становлення та розвиток концепції відкритого урядування та ініціативи у цій царині, до яких приєдналась Україна. Розкрито політичний та технологічний аспекти цієї концепції.

Ключові слова: відкрите урядування, відкриті дані, прозорість, підзвітність.

Tetyana Dzhyga. Evolution of open government concept. Formation and evolution of the open government concept is analyzed as well as initiatives to which Ukraine has joined. The political and technological aspects of the concept are considered.

Keywords: open government, open data, transparency, accountability.

Концепція відкритого урядування набуває дедалі більшої популярності у світі. Такі цінності відкритого урядування, як прозорість, підзвітність, участь громадян у державному управлінні та співробіт-

ництво, стали дороговказами для реформаторів системи державного управління у багатьох країнах. Даний підхід дозволяє побудувати нову екосистему взаємовідносин між громадянином і державою, де громадяни є вже не клієнтами уряду (сервісний підхід у державному управлінні), а його повноправними партнерами і працюють разом із урядом задля досягнення спільної мети. Побудова відкритої системи управління, співробітництво уряду з громадськістю у прозорому середовищі стимулює інновації, дозволяє покращити якість державних рішень, а також підвищити рівень довіри до влади.

Історично ідея відкритого урядування як синонім прозорості діяльності влади виникла в США після Другої світової війни. У поствоєнних США урядові структури, які звикли до інформаційних обмежень воєнного часу, не надто прагнули зробити свою діяльність більш відкритою для громадськості та ЗМІ. Законодавство того часу (Акт про адміністративну процедуру 1946 р.), хоча і містило загальну вимогу надавати доступ громадськості до офіційних документів органів влади, проте дозволяло урядовим органам обмежувати доступ до інформації з метою захисту суспільних інтересів [1].

Протягом наступних десяти років громадський тиск щодо більшої відкритості урядових структур значно посилювався. Активну роль у боротьбі громадськості за розширення доступу до урядової інформації відігравала Американська асоціація видавців преси, яка у 1953 р. випустила доповідь «Право громадськості знати: право на доступ до документів, які перебувають у володінні органів влади». В цьому документі вперше було використано термін «відкрите урядування» [1, с. 185].

У 1955 р. в Конгресі США було створено Спеціальний підкомітет з урядової інформації, який почав розробляти законодавство, що стало основою для ухваленого десятьма роками пізніше Закону про свободу інформації. У Законі не було чіткого визначення терміну «відкрите урядування», втім було розкрито сутність цього поняття. Зокрема, було зазначено, що «з точки зору принципів належного урядування, які відповідають політичним ідеалам американського суспільства, відкрите урядування та доступ до інформації мають бути загальним правилом, винятки з якого можуть бути зроблені лише у випадку, якщо є суттєві загрози правам та інтересам особи та держави, пов'язані із захистом конфіденційності або безпеки» [1, с. 186]. Таким чином у Законі про свободу інформації термін «відкрите урядування» використовувався як синонім розширення доступу до урядової інформації,

що стало основним напрямом державної політики у галузі відкритого урядування в США протягом наступних кількох десятиліть.

Наприкінці першої декади ХХІ ст. спочатку у США, а потім і на міжнародному рівні термін «відкрите урядування» у політичному дискурсі почали вживати у подвійному значенні: як синонім прозорості та політичної підзвітності влади та в сенсі технологічної інновації. Так, в перші дні свого президентства Б. Обама видав два меморандуми (Меморандум до Закону про свободу інформації та Меморандум щодо прозорості відкритого урядування), що втілювали ідеї відкритого урядування та стосувалися як політичних, так і технологічних його аспектів. Зокрема, в меморандумі до Закону про свободу інформації було зазначено, що Закон «посилює підзвітність через прозорість влади та є втіленням прихильності принципам відкритого урядування... Урядові органи мають... розширювати та покращувати доступ громадськості до інформації, в тому числі, і за допомогою ІКТ». У Меморандумі щодо прозорості та відкритого урядування серед головних характеристик відкритого урядування, окрім прозорості та підзвітності влади, також було названо громадську участь у виробленні державної політики та співробітництво уряду із громадськістю.

Ці два меморандуми стали основою для Директиви Відкритого уряду, виданої Б. Обамою у 2009 р. З метою втілення у новій адміністрації «принципів прозорості, громадської участі та співробітництва із громадськістю» Директива Відкритого уряду серед іншого зобов'язувала виконавчі департаменти і агентства «публікувати інформацію онлайн у формі відкритих даних» на національному порталі відкритих даних Data.gov. На місцевому рівні та на рівні штатів органи влади також почали реалізацію власних проектів відкритих даних [1]. Таким чином відкриті данні стали невід'ємною складовою реалізації концепції відкритого урядування.

Наступною після США країною, де було запущено національний портал відкритих даних, стала Велика Британія. Нині ця країна, уряд якої поставив за мету бути найбільш прозорим урядом у світі, є визнаним світовим лідером у впровадженні моделі відкритого урядування. Згідно головного програмного документа – Національного плану дій із впровадження відкритого урядування – система державного управління в країні має базуватись на принципах забезпечення відкритого доступу до публічної інформації, підзвітності влади, участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики, технологій та інновацій [2].

На міжнародному рівні концепція відкритого урядування знайшла втілення у багатосторонній ініціативі «Партнерство «Відкритий уряд»», яку було започатковано 20 вересня 2011 р. в рамках сесії Генеральної Асамблеї ООН після підписання урядами восьми країн-засновниць (Бразилія, Індонезія, Мексика, Норвегія, Філіппіни, Південно-Африканська Республіка, Великобританія, США) Декларації відкритого урядування. Починаючи з 2011 р. до ініціативи приєдналися 67 країн світу [3].

Ініціатива спрямована на посилення прозорості та підзвітності урядів, що у кінцевому підсумку дозволить підвищити ефективність державного управління, покращити якість надання державних послуг, підвищити рівень суспільного добробуту [4]. У стратегічному документі Партнерства наголошується, що досягнення цієї мети насамперед потребуватиме культурних змін, які необхідні для того, щоб забезпечити діалог та співробітництво між урядами і громадянським суспільством. Країни, які підписують Декларацію Відкритого урядування, беруть на себе зобов'язання «сприяти формуванню глобальної культури відкритого урядування... та просувати ідеали управління XXI ст., що здійснюється за активної участі громадян» [4]. Згідно Декларації, ключовими напрямками реалізації ідеї відкритого урядування є розширення доступу громадськості до інформації про діяльність органів державної влади; сприяння участі громадськості у формуванні державної політики та прийнятті рішень; дотримання високих стандартів професійної доброчесності у державному управлінні; розширення доступу до нових технологій з метою забезпечення відкритості та підзвітності влади.

Україна приєдналася до ініціативи «Партнерство “Відкритий уряд”» у 2011 р. З того часу було затверджено три національні плани дій із впровадження ініціативи (2012 р., на 2014-2015 рр., на 2016-2018 рр.). З метою координації роботи органів виконавчої влади щодо реалізації Ініціативи було створено Координаційну раду з питань реалізації в Україні міжнародної ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”» [5], яка є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України.

Отже політичні ініціативи, запроваджені як на національному, так і на міжнародному рівні наприкінці першої декади XXI ст., які підтримували ідею відкритого урядування, ключовими ціннісними орієнтирами реформування державного управління визначали прозорість та підзвітність влади, партнерські взаємовідносини уряду із громадськістю та активне залучення громадян до вироблення державної по-

літики. Реалізація цих принципів передбачає використання урядами нових технологій, зокрема, відкритих даних.

Оприлюднення органами влади інформації у формі відкритих даних розглядається як один із способів підвищення прозорості їх діяльності. Для того, щоб стати «відкритими», дані повинні відповідати наступним мінімальним критеріям: бути опублікованими онлайн у машиночитаних форматах; має бути дозволено їх вільне використання, в тому числі із комерційною метою; використання даних має бути безкоштовним; не повинно бути інших обмежень щодо їх повторного використання.

Наголосимо, що відкриті дані є невід’ємною складовою втілення концепції відкритого урядування. Однак на практиці впровадження технології відкритих даних не завжди сприяє посиленню прозорості та підзвітності влади, адже у форматі відкритих даних часто оприлюднюються політично нейтральну інформацію. Так, наприклад, оприлюднення державними органами у формі відкритих даних інформації про розклад руху громадського транспорту, результати перевірки закладів громадського харчування не впливатиме на рівень політичної підзвітності влади, проте може сприяти поліпшенню якості надання публічних послуг. Натомість оприлюднення у формі відкритих даних інформації політичного характеру (проектів нормативно-правових актів, інформації про джерела фінансування політичних партій тощо) сприяє підвищенню рівня прозорості діяльності органів влади, а відтак – посиленню їх підзвітності.

В процесі імплементації ініціатив із впровадження відкритого урядування часто відбувається зміщення акценту на його технологічну складову. Аналіз результатів реалізації національних планів дій із впровадження відкритого урядування, проведений в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство “Відкритий уряд”», показав, що багато урядів фокусували свої зусилля на розширенні доступу до державної інформації, не приділяючи при цьому уваги посиленню підзвітності

Схожа ситуація була також із заходами, спрямованими на залучення громадськості до участі у формуванні та реалізації державної політики: формальні процедури консультацій з громадськістю було вдосконалено, проте це не призвело до поліпшення якості діалогу уряду із громадськістю. Як зазначає експерт з питань відкритого урядування Н. Геллер, намагання урядів низки країн сконцентрувати зусилля на технологічних аспектах відкритого урядування пояснюється тим, що такий підхід для них є «менш політично контroversійним... та є най-

легшим способом уникнути набагато більш складних реформ державного управління, які передбачає концепція відкритого урядування» [1, с. 204]. Отже слід наголосити на тому, що технологічні інновації мають допоміжну, інструментальну роль у побудові відкритої системи державного управління. Орієнтиром реформ має бути втілення ідей відкритого урядування – прозорості, підзвітності влади, співробітництва із громадськістю. Як цілком слушно відзначають Д. Робінсон і Харлан Ю, за допомогою технологій можна зробити публічну інформацію більш зручною у використанні, проте одне лише технологічне вдосконалення не може замінити публічної дискусії щодо пріоритетів суспільного розвитку, а покращення якості надання державних послуг не може замінити підзвітності [1, с. 178].

Отже протягом півстоліття ідея відкритого урядування еволюціонувала від розширення доступу громадськості до урядової інформації до побудови нової відкритої системи державного управління, яка базується на принципах прозорості, підзвітності влади, діалогу та партнерських взаємовідносин між урядом та громадськістю. На практиці при реалізації політичних ініціатив із впровадження відкритого урядування спостерігається зміщення акценту з ідеологічного на технологічний компонент відкритого урядування. Натомість технології мають інструментальну роль в інституційній розбудові моделі відкритого урядування. Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні та аналізі особливостей практичної реалізації концепції відкритого урядування в країнах ЄС.

Використані джерела та література:

1. Harlan Yu, David G. Robinson. The New Ambiguity of «Open Government» Partnership [Електронний ресурс] // UCLA Law Review Discourse 178 (2012) : [сайт]. Р. 178-208. URL: file:///D:/Documents%20and%20Settings/user/%D0%9C%D0%BE%D0%B8%20%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%8B/Downloads/SSRN-id2012489.pdf.
2. UK Open Government National Action Plan 2016-18. Policy Paper [Електронний ресурс] // Gov.Uk : [сайт]. URL: <https://www.gov.uk/government/publications/uk-open-government-national-action-plan-2016-18/uk-open-government-national-action-plan-2016-18>.
3. About OGP [Електронний ресурс] // Open Government Partnership : [сайт]. URL: <https://www.opengovpartnership.org/about/about-ogp>.
4. Open Government Declaration [Електронний ресурс] // Open Government Partnership : [сайт]. URL: <https://www.opengovpartnership.org/open-government-declaration>.

5. Постанова КМУ від 13 червня 2012 р. № 671 «Деякі питання реалізації в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/671-2012-%D0%BF>.
6. Guidelines on Open Government Data for Citizen Engagement Partnership [Електронний ресурс] // Department of Economic and Social Affairs : [сайт]. United Nations, 2013. URL: <http://workspace.unpan.org/sites/Internet/Documents/Guidelines%20on%20OGDE%20May17%202013.pdf> ogp.
7. OGP Research Agenda 2017-2018 [Електронний ресурс] // Open Government Partnership : [сайт]. URL: <https://www.opengovpartnership.org/resources/new-ogp-research-agenda-2017-2018>.

УДК 94 316.752

Рудяков П. М.

НЕ БЛУКАТИ У ТРЬОХ ВЕРБАХ: ЦІННОСТІ – НОРМИ – ПРАКТИКИ

Ставиться питання про важливість співвіднесення декларованих цінностей і ціннісних критеріїв з уявленнями, формованими на їхній основі, атакож з моделями й алгоритмами їх практичного втілення у реальній діяльності людини та суспільства через норми та практики.

Ключові слова: *цінності, інтереси, уявлення, норми, практики, моделі, «експорт цінностей».*

Pavlo Rudyakov. Do not get lost in three willows: values – norms – practices. The author raises the question of the importance of correlating declared values and value criteria with representations formed on their basis, as well as with models and algorithms for their practical implementation in real human and society activities through norms and practices.

Keywords: *values, interests, ideas, norms, practices, models, «export of values».*

У новітній час цінності перетворилися на одне з тих понять і категорій нематеріального гатунку, про які ледь не частіше всього згадують, на які посилаються найрізноманітніші суб'єкти найрізноманітніших процесів у найрізноманітніших ситуаціях на найрізноманітніших рівнях, включаючи політиків і державних діячів. Політизація ціннісної проблематики привнесла до теми додаткові моменти. Чи то но-

ва – постмодерна – історична доба внесла корективи до відомих із сивої давнини розкладів, котрі тривалий час лишалися у майже «законсервованому» стані, не виявляючи схильності до змін відповідно до віянь та потреб історичного моменту? Чи справа не так в особливостях доби, як у розвитку власне аксіологічної проблематики в душі «переоцінки цінностей»? На це вказав Ф. Ніцше, закликавши відмовлятися від цінностей, котрі втрачають свою креативність. Як би там не було, фактом залишається факт: на наших очах цінності й усе, що з ними так чи інакше пов'язано, остаточно залишивши царину метафізики й «чистої» теорії, міцно розташувалися у сфері практики та практичної політики. Є, гадаємо, підстави стверджувати, що про цінності з деяких пір почали згадувати, до них взиялися апелювати переважно у прикладному аспекті, маючи на увазі не так їхній дійсний зміст, як можливість використання з певною метою.

Захист цінностей, їхнє просування за межі традиційної, історично окресленої локалізації, почали використовуватися як інструмент впливу одних сил на інші, як важіль підпорядкування других – першим. В ім'я цінностей, під дедалі гучніший гомін публічних балачок про цінності у сучасному світі твориться чимало такого, що не має до ціннісного дискурсу жодного відношення або ж штучно притягується до нього шляхом надто довільних інтерпретацій. «Коли Вудро Вільсон увів Сполучені Штати в Першу світову війну, він вихвалявся, що зробить світ безпечнішим для демократії, – пише К. Кокер, – але хто, запитував філософ Макс Шелер (Max Sheler), зробить демократію безпечнішою для світу?» [1, с. 36]. Питання, як покаже час, виявиться надзвичайно актуальним: під гаслом «захисту» або «встановлення» демократії у XX і на початку XXI ст. відбудеться низка трагічних подій. Замість слова «демократія» у формулювання М. Шелера, яке цитує К. Кокер, можна було б поставити слово «цінності». Із цією категорією відбувається те ж саме, що й з «демократією».

Проблема безпеки цінностей, коли під нею розуміти примусове нав'язування одним суб'єктом іншому суб'єкту чи суб'єктам певного набору поглядів та уявлень в якості норми або директиви задля досягнення ним певних цілей, які не співпадають з цілями «жертв» ціннісної експансії, набуває ще більшої ваги, ще більшої значущості у контексті активізації зусиль певних глобальних сил грати на протиставленні цінностей «наших» та «не наших». «Наші», природно, проголошуються не лише єдино правильними, а й універсальними. На «не наші», навпаки, навішується ярлик неправильних, шкідливих, таких, від яких їхні носії мають неодмінно відмовитися на користь

«наших». Гра нерідко супроводжується представленням «наших» як беззаперечного й безальтернативного Добра, «не наших» – як Зла.

Незважаючи на те, що аксіологія як теорія цінностей розробляється з давніх-давен і нині привертає увагу численних мислителів та дослідників (філософів, соціологів, психологів, політологів, а також тих, хто працює у міждисциплінарному дискурсі), єдності щодо її фундаментальних категорій немає. Лишається і багатозначним, і дискусійним поняття цінності, відомо понад ста його дефініцій.

Разом з тим, факт реального існування цінностей як таких жодних сумнівів не викликає. Щодо цього має місце консенсус: конструкти, які прийнято визначати як «цінності», існують, їхня значущість як фундаментальної засади розвитку людини, суспільства, націй, держав є великою. Такою, що, як вважає дехто, вартобуло б поглянути на цінності чи то як на одну з рушійних сил історії, чи, щонайменше, на одну з фундаментальних цивілізаційних ознак. До думки щодо того, що в основі сучасного колективного Заходу як цивілізації лежать спільні цінності, навряд чи знайдеться багато негативних коментарів чи, тим більше, заперечень.

Виходячи з логіки нашої статті, звернемо увагу на утилітаристський підхід. Його прибічники – Дж. Дьюї, Р. Б. Перрі, Р. Брандт, Д. Брейбрук та ін. – схильні вважати цінностями все, що служить реалізації потреб та інтересів [2]. Таке розуміння впливає якраз з прикладного погляду на цінності, про який ішлосявище, й, незважаючи на відзначену опонентами однобічність і обмеженість, дозволяє, з одного боку, запобігти абсолютизації цінностей в їхньому суто абстрактному трактуванні, з іншого, – вмістити це поняття до ширшого контексту, актуалізувавши його зв'язок з іншими поняттями, поза якими будь-які міркування про цінності опиняються під загрозою критичного відриву від практичного боку реальної дійсності.

Проблема співвідношення цінностей та інтересів, зокрема в тій частині, яка стосується визначення первинності/вторинності перших або, навпаки, других, заслуговує на окрему увагу. До уявного трикутника у цьому випадку включаємо, по-перше, власне цінності, по-друге, – уявлення та погляди (у наступному викладі уявлення), по-третє, – норми та практики. Цінності утворюють фундамент для формування, з одного боку, уявлень, поглядів, з іншого, норм, практик. Спираючись на таке потрактування, можна графічно представити згадані поняття в їхньому взаємному співвідношенні у вигляді такої собі ціннісної піраміди. Цінності – підґрунтя, від них вгору йдуть залежні від них уявлення, норми, практики, а також символи. Ідеальний

варіант взаємодії рівнів «ціннісної піраміди» – це вертикальний зв'язок знизу вгору, заснований на рівновазі й гармонії. Ті ж самі цінності виявляють здатність породжувати різні уявлення, норми, практики. Така амбівалентність зумовлює різного роду конфлікти навіть всередині гомогенних із ціннісного погляду співтовариств. Підґрунтя «піраміди» спирається на певну опору, розташовану на умовному «нульовому» рівні. Цією опорою є інтереси. Характер і особливості уявлень, норм, практик визначаються не одними лише цінностями, а спільною дією цінностей та інтересів.

Істотний вплив на «піраміду» загалом, на кожен з її рівнів та елементів і на все те, що в ній відбувається, здійснюють обставини контекстуального плану. Одним з найважливіших слід, мабуть, вважати контекст впливів і традицій. Комбінація із цих факторів визначає той конкретно-історичний варіант, у рамках якого відбуваються актуалізація ціннісно-інтересної або інтересно-ціннісної моделі й визначення її магістрального вектору. Впливи мають зовнішній по відношенню до суб'єкта характер, традиції є складовою його власної внутрішньої структури. Крім того, впливи, як правило, діють синхронно, тоді як традиція підключає до синхронії пласт діяхронії. Зовнішні впливи й традиція можуть перебувати у стані відносної рівноваги, але можливий варіант їхньої взаємодії, за якого одне переважає над іншим або навіть домінує над ним.

Цінності мають низку властивостей. Вони консервативні, конкретно-історичні, системні, відносні, а не абсолютні. Відносність цінностей відкриває простір для маніпуляцій: за певних обставин певні суб'єкти, шукаючи вигоду для себе, мають змогу на певний час «забувати» про певні цінності, примусово виключати із вжитку або ж, адаптуючи до власних потреб і прагнень, фактично знищувати їх.

Разом з тим, повністю відкидати або заперечувати якісь з традиційних цінностей, відверто зізнаючись у цьому, ніхто ніде не наважився. Справа у більшості випадків обмежувалася переосмисленням. Такий підхід на певному етапі розвитку людства набув ознак історичного імперативу.

Першим тему підняв Ф. Ніцше, висунувши на порядок дня філософської думки проблему «переоцінки цінностей». І не лише висунувши, а й позиціонувавши її в якості ключової на підставі висновку, згідно з яким у новій історичній добі – добі модерності – будь-яка цінність, успадкована з минулих епох, стає умовною, застарілою, такою, яка потребує переосмислення і «переналаштування».

Переосмислення цінностей, не кажучи вже про їхню переоцінку, – це процес надзвичайно непростий, конфліктогенний, пов’язаний із ситуаціями, в яких зіткнення різних поглядів, оцінок виявляється неминучим. Історичний досвід свідчить, що у переважній більшості випадків спроби переоцінки цінностей супроводжуються розколом суспільства щонайменше на дві частини, представники однієї з яких підтримують новації, тоді як опоненти відстоюють те, що пройшло випробування часом і закріплено традицією. Зіткнення старого з новим, як правило, не минає мирно, провокуючи різного роду конфлікти та створюючи найрізноманітніші колізії.

Особливої гостроти подібні процеси й явища набувають в епоху постмодерності, коли цінності, релятивізуючись, поступаються місцем інтерпретаціям. Замість переосмислених і переоцінених, але все-таки історично закріплених цінностей, на панівні, домінуючі ролі висуваються, з одного боку, ціннісний релятивізм, з іншого, – ціннісна риторика, не підкріплена або недостатньо підкріплена практикою. Перший означає фактичну відмову від ціннісного підґрунтя суспільного й індивідуального буття, формування загальної атмосфери негласного знецінення базових цінностей. Друга утворює дискурс, в якому публічні апеляції до цінностей використовуються як заміна для самих цінностей, декларація підміняє суть, спотворює її. Відтак створюються умови, за яких однакові цінності або, точніше, однаково декларовані цінності реалізуються в різних наборах норм, в різних практиках. Вплив на вибір таких наборів здійснюють різноманітні фактори, починаючи від історичної доби та її особливостей і закінчуючи інтересами. Мають значення й інші обставини, такі, приміром, як впливи або політична (внутрішньо-, зовнішньополітична, геополітична) доцільність.

Гарний приклад впливу історичної доби та конкретно-історичних умов і обставин на інтерпретацію цінностей наводить у книзі «Французька доля» Е. Земмур. «Коли у вас найбільше в Європі населення й гігантська армія Наполеона, права людини є дуже гарними, їх можна поширювати на всіх, – пише він. – Але коли ви складаєте один відсоток населення світу, а під вашими дверима півтора мільярди африканців, які хочуть приїхати до Франції, прикриваючись правами людини, тоді ці самі права є злом, є смертю для Франції» [3, с. 45]. На підставі такого підходу французький публіцист формулює принципове для його країни завдання: захищатися від зовнішніх викликів і загроз без надто міцної прив’язки до цінностей. Порятунком Франції, на його думку, є наявних обставин і в даних контекстах більш важливим, ніж формаль-

не дотримання традиційних цінностей. Маємо, отже, інтерпретацію цінностей, близьку до згаданого утилітаристського підходу.

Використані джерела та література:

1. Кокер К. Сумрак Запада / прев. на српски. Београд, Досије, 2006. 222 с.
2. Алексеева Т. А. Современные политические теории. Опыт Запада (курс лекций). М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2000. 479 с.
3. Селезнева А. В. Политические представления и ценности россиян. М.:Изд-во Московского университета, 2012. 224 с.

УДК 008 + 316.647.5 (574)

Акберген А. И.

ТОЛЕРАНТНОСТЬ КАК ЦЕННОСТЬ: ОПЫТ КАЗАХСТАНСКОГО ОБЩЕСТВА

В статье рассматривается теория культурного релятивизма как наиболее характерная для обществ либерально-рыночного характера, постмодернистской культуры; анализируется модель толерантности в рамках культурного релятивизма. Выделяются проблемы толерантности в современном казахстанском обществе; подчеркивается, что толерантность, которая зиждется на принципах равенства и автономии, дает возможность для полноценного развития культуры, а не ее консервирования.

***Ключевые слова:** казахстанское общество, толерантность, культурный релятивизм, мультикультурность, полиэтничность, поликонфессиональность.*

Ablai-khan Akbergen. Tolerance as value: experience of the Kazakhstan society. The article deals with the theory of cultural relativism as the most characteristic for liberal-market societies, postmodernist culture; The model of tolerance within the framework of cultural relativism is analyzed. The problems of tolerance in modern Kazakhstan society are highlighted; emphasizes that tolerance, which is based on the principles of equality and autonomy, provides an opportunity for a full- fledged development of culture, not its canning. The ways of solving the problem are proposed.

***Keywords:** Kazakhstan society, tolerance, cultural relativism, multiculturalism, polyethnicity, polyconfessionality.*

Толерантность как социальная ценность тесно связана с теорией культурного, морального релятивизма, которая являет собой противоположность культурному абсолютизму [1]. Модель толерантности в рамках культурного релятивизма, несмотря на критику, может дать адекватные ответы на возникающие в современном обществе ситуации взаимного непонимания, неприятия и насилия. Если говорить о современном казахстанском обществе, речь идет о терпимом отношении к представителям разных этнических групп и представителям разных вероисповеданий.

В современном казахстанском обществе актуален определенный круг вопросов, которые поднимаются при упоминании толерантности – он связан с этничностью, религиозными взглядами. Когда все чаще в казахстанском обществе постулируется дефиниция, гласящая, что «раньше такого быть не могло», то необходимо помнить не только о том, что в традиционном казахском обществе не было не только, к примеру, кажущейся аморальной с позиции традиционализма медиа-культуры, но не было также специалистов современных профессий. Для специалиста на первом месте стоит профессиональная, а не традиционалистская этика. В данном случае он поступает, исходя из приверженности профессиональной культуре, а не религиозной, или традиционной культуре собственного этноса. Как отмечает В. Степин, если в традиционных культурах поведение человека регламентировано сводом строгих ограничений и правил с самого рождения, которые отвечают интересам семьи, касты, то в современной техногенной цивилизации главная социальная ценность – творческая свобода, автономность в поступках человека, который имеет одинаковые со всеми права от рождения и волен сам выбирать место обитания, род деятельности, религиозные установки и так далее [2].

По мнению С. Роезер, толерантность может быть основана только на признании прав и автономии другого человека. Но принцип автономии должен ограничиваться принципом равенства. Толерантность зиждется на принципах равенства и автономии, все остальные ценности и принципы будут вторичными по отношению к ней. Толерантность, согласно теории культурного релятивизма, направлена, в первую очередь, на защиту отдельной личности, а не группы, она позволяет принимать индивидуальные решения, не продиктованные традицией или догмой. Однако, как отмечает Д. Фишер, в условиях мультикультурности и поликонфессиональности современного общества очень часто возникает разделение целых групп на людей первого и второго сорта. Ведь, несмотря на тот факт, что толерантность как ценность признается многими

государствами, в любом обществе, в том числе и казахстанском, возникают споры касательно доминирования и использования того или иного языка, празднования культурно-религиозных праздников, образовательных программ и так далее [3]. Как показывает жизненная практика, в современном казахстанском обществе все еще сильна коллективная мораль, коллективная память, которые берут свои корни из традиционной культуры и ее приоритетных ценностей. С их позиций идет оценивание приемлемости того или иного поступка, культурного феномена.

В казахстанском обществе, которое все больше вовлекается в орбиту глобализации, появляется все больше элементов, институтов других культур. Новые технологии и механизмы функционирования глобальной экономики диктуют новые условия, требуя от человека принятия новых ценностей и правил общения и, что самое главное, эти изменения возможны лишь при определенном уровне автономии личности. Для остального мира выглядит анахронизмом тот факт, что выбор казахом иного от традиционного для казахов вероисповедания (христианство, буддизм, протестантизм и т.д.) или же спутника жизни другой этнической принадлежности вызывает зачастую неодобрение в обществе. Также актуальным становится проблема религиозной символики – в казахстанском обществе возникают разные мнения о том, что необходимо: подчеркивать во внешнем виде свою религиозную идентичность, приверженность к ее ценностям или же необходимо подчеркивать свою этническую идентичность, или придерживаться светского стиля? П. Сенгбэ отмечает, что с точки зрения культурного релятивизма, человек просто делает выбор, какая культура ему ближе. Следуя этой логике, члены казахстанского общества сами вольны определять, какие ценности для них важнее – религии, которую они исповедуют, ценности народной культуры и ее традиций, к которым они принадлежат, или же придерживаться либерально-демократических, светских ценностей. Кто-то из них может считать себя именно «казахстанцем», а не представителем определенного этноса, для кого-то важны ценности его клана или семьи. И, самое главное, люди не должны иметь ограничений для создания некоей «новой культуры», соответствующей вызовам современности. Даже небольшое количество последователей новой культуры, которая функционирует в обществе с доминирующей, условно называемой «макро-культурой», должны иметь право на существование и уважение их культурных особенностей при безусловном принципе – эти ценности не должны противоречить универсальным нормам и ценностям общечеловеческой цивилизации и гуманизма.

Нетолерантность в современном казахстанском обществе берет свое начало с советских времен, когда формировалась урбанизированная русскоязычная культура, которая доминировала над традиционной казахской культурой. Она вырабатывала свои (советские) традиции и ценности, значительно сужая сферу применения казахского языка. Ориентация на развитие промышленности (по преимуществу, сырьевых отраслей) требовала иных культурных, профессиональных навыков от людей. По этим причинам в процессе трудовой миграции из западных регионов Советского Союза в Казахстан массово направлялись специалисты различного профиля – рабочие, инженеры, врачи, ученые. Местное население, традиционно занимавшееся, преимущественно, сельским хозяйством и недостаточно владевшее русским языком, необходимым для получения профессиональной квалификации, оказывалось неконкурентоспособным и, как следствие, – мало представленным в городах. К тому же, приезжим специалистам создавались преимущественные условия по бытовому обустройству с сопутствующей инфраструктурой и заработной платой, в то время как доля коренного населения в городах была невысока.

Такая ситуация сохранялась вплоть до начала 2000-х гг. Особенно в восточных и северных регионах Казахстана [4]. Недочеты в социальных вопросах, которые характеризовали советскую интернациональную политику, вели к бытовой неустроенности коренного населения. Игнорирование и фактическая дискриминация казахского языка вели к отчуждению, маргинализации коренного населения, росту напряженности в обществе и к бытовому проявлению интолерантности как со стороны местных, так и со стороны приезжих.

Некая раздельность, сегрегация существует и поныне, выраженная в той или иной степени, в уже независимом Казахстане: искусство, медиа, система образования – все имеет два крупных сегмента, один из которых рассчитан на казахоговорящую аудиторию, другой – на русскоговорящую. Надо заметить, что имеются примеры двуязычных СМИ. Здесь правильнее говорить о расколе не столько по этническому признаку, а по признаку принадлежности к той или иной языковой группе.

Очень важным для современного казахстанского общества является необходимость чутко реагировать на происходящие изменения в информационно-коммуникационной сфере, в особенности, в ситуациях, когда в медиа освещаются случаи, связанные с проявлением интолерантности, чаще всего, межэтнического характера. Хотя можно говорить о большой роли государства в информационной сфере страны

и контроле, цензуре в информационно-коммуникационной сфере, тем не менее, в последние годы в казахстанском обществе можно было наблюдать острую дискуссию в социальных сетях и мессенджерах по вопросам межэтнических отношений, языковым, социально-экономическим проблемам. Межэтнические столкновения пока выражены не явно и не носят массового характера.

Социально-этнические группы по-разному подходят к освещению межэтнических конфликтов: зачастую в казахоязычных СМИ, как показывает проведенный автором исследования анализ, наличествуют достаточно резкие высказывания и категорические оценки произошедшим межэтническим конфликтам, тогда как русскоязычные СМИ используют обтекаемые формулировки. Подача и интерпретация материала по таким событиям нейтральная и, чаще всего, лишь отражает официальную точку зрения силовых структур и властей. Государственные СМИ зачастую или игнорируют, или так же, как казахоязычные СМИ (в отличие от русскоязычных), поднимают проблему этнической принадлежности участников произошедших конфликтов.

Этнические казахи зачастую не замечают напряженности в казахоязычных СМИ по причине незнания ими казахского языка. Столь односторонняя позиция по освещению межэтнических конфликтов не способствует конструктивному диалогу между основными этнокультурными группами, что создает определенную межэтническую напряженность, которую необходимо нейтрализовать. Сейчас большую открытость между этническими группами страны можно наблюдать на аналитических порталах Ratel.kz и 365info.kz. Тем не менее, сам факт разделения общества на две языковые группы говорит о том, что возможность диалога снижена, так как ими (группами) ощущается разница в менталитете, определении ценностей и в этнокультурных поведенческих культурных стереотипах.

К примеру, в казахоязычных СМИ очень часто поднимается вопрос поддержки духовного наследия казахов, государственного языка, русскоязычной части населения ставится в упрек пассивность в этих вопросах. В дискуссиях, в постах казахоязычных СМИ, казахоязычном сегменте социальных сетей как медиа-персонами, так и рядовыми пользователями, высказываются мнения о том, что остросоциальные проблемы коренного населения страны, вопросы, связанные с поддержкой государственного языка, суверенитета страны (в том числе и аренда земель, месторождений полезных ископаемых и углеводородов) не интересуют русскоязычное население.

Подобная ситуация заметно осложняет возможность формирования общегражданских ценностей казахстанского общества, не способствует мирному сосуществованию людей разных этнических культур и конфессий, а в случае ухудшения социально-экономического климата может стать причиной межэтнической конфронтации в стране.

Исходя из вышесказанного очевидно, что необходима большая работа – это и улучшение социально-экономической обстановки в обществе, и создание дискуссионных диалоговых площадок в СМИ. В особенности, в электронных медиа необходимо открытое обсуждение проблем. Но главная ценность толерантности в том, что она ставит интересы личности, человека выше интересов какой-либо социально-этнической или конфессиональной страты или же государственных институтов.

Использованные источники и литература:

1. Seungbae P. Defense of Cultural Relativism // *Cultura. International Journal of Philosophy of Culture and Axiology*. 2011. Vol. 8 (1). P. 159-170.
2. Stepin V. New Models of Development and The Problem of Values // *Diogenes*. 2009. № 222–223. Vol. 56. Issues 2-3.
3. Fisher D. Loyalty, tolerance, and recognition: aspects of morality in a multicultural society // *The Journal of Value Inquiry*. 1997. Vol. 31 (3). P. 339-351.
4. Gentile M., Tammaru T. Housing and Ethnicity in the Post-Soviet City: Ust'-Kamenogorsk, Kazakhstan // *Urban Studies*. 2006. Vol. 43 (10). P. 1757-1778.

УДК 94:81'42 + 316.774

Зернецький П. В., Куранова С. І.

ЛІНГВІСТИЧНІ ЦІННІСНІ ПАРАМЕТРИ ДИСКУРСІВ ПУБЛІЧНИХ ОСОБИСТОСТЕЙ ЕПОХИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: МІЖНАРОДНІ ПОРІВНЯННЯ

Статтю присвячено лінгвістичному аспекту ціннісних параметрів дискурсів публічних особистостей епохи глобалізації. Зокрема, розглянуто смислове наповнення текстів публічних особистостей в соціальних мережах та визначено їх міжнародно-порівняльні особливості.

Ключові слова: глобалізація, цінності, соціальні мережі, мовна особистість, публічна особистість, дискурс, мовленнєвий жанр, лінгвопрагматика.

Pavlo Zernetskyi, Svitlana Kuranova. Linguistic value parameters of public personalities' discourses of globalization epoch in social networks: international comparatives. The article is dedicated to the linguistic aspects of value parameters of public personalities' discourses of globalization epoch. Sense peculiarities of the texts of public personalities in social networks are researched. Special attention to international comparative parameters of the texts of those persons is paid.

Keywords: *globalization, values, social networks, language personality, public personality, discourse, speech genre, linguistic pragmatic.*

В епоху глобалізації соціальні мережі є одним з найпопулярніших засобів спілкування. Впродовж останнього десятиліття спостерігається постійне зростання кількості їх користувачів, і сьогодні вже важко уявити собі установу, інституцію чи відому особистість, що не мала б акаунту у тій чи іншій соціальній мережі. Це пов'язано, в тому числі, з процесами глобалізації та комунікаційної революції. Як зазначає О. Зернецька: «Учені різних країн і регіонів, розуміючи, що на їхніх очах відбувається комунікаційна революція та інформаційний вибух, вимушені все частіше осмислювати національні ЗМК в системі міжнародного спілкування та кооперації – і з метою передбачення наслідків цього процесу, і в плані розробки превентивних заходів щодо захисту інтересів національного та регіонального телемовлення» [1, с.35]. Великою мірою сказане стосується соціальних мереж, які набувають особливого значення і як засіб комунікації, і як медіатор, і як знаряддя впливу на аудиторію.

Проблеми міжнародного спілкування, ціннісних параметрів дискурсів та пандискурсу епохи глобалізації впродовж останнього десятиліття є одним з актуальних аспектів дослідження у таких галузях, як лінгвістика, теорія масових комунікацій, політологія [1; 2; 3].

Публічні особистості активно використовують власні сторінки для поширення ідей, привертання уваги, участі у дискусіях. В Україні зараз найбільш популярними є мережі Facebook, Twitter, Instagram, LinkedIn, Telegram. Кожна з них має власні жанрово-функціональні особливості, «пости» підпорядковані певним правилам побудови і можуть бути власне текстами або перехідною ланкою до інших текстів і забезпечувати глобальну зв'язність публічного дискурсу в цілому [4, с.43]. Водночас, окрім жанрово-функціональних та структурних особливостей, існують ще й правила іншої природи, зокрема етичні, що зобов'язують користувачів дотримуватися відповідних вимог спільноти. Недотримання цих правил або скарги інших користувачів можуть призвести до тимчасового блокування акаунту і останнім ча-

сом нерідко є джерелом суперечок щодо правильності та адекватності таких заходів. У цій розвідці ми маємо намір проаналізувати способи передавання ціннісних послань у соціальних мережах в межах публічного дискурсу в період глобалізації.

На відміну від пересічних користувачів, які, як правило, віддають перевагу одній-двом соціальним мережам та, за умов дотримання загальних правил, є вільними у виборі контенту, публічні особистості намагаються бути «присутніми» у якомога більшій кількості мереж. Політики, урядовці, інтелектуали, діячі шоу-бізнесу та їх прес-служби активно підтримують сторінки в різних соціальних мережах. Наприклад, президент США Дональд Трамп має сторінки у соціальній мережі Facebook (Donald J. Trump, станом на березень 2019 р. має майже 24 млн. читачів), Twitter (@realDonaldTrump, 58,8 млн. читачів), Instagram (realdonaldtrump / President Donald J. Trump, 12,2 млн. читачів), Telegram (Donald J. Trump, 115 підписників). Прем'єр-міністр Великої Британії Тереза Мей має сторінки у соціальній мережі Facebook ([@TheresaMayOfficial](https://www.facebook.com/pg/TheresaMayOfficial/about/?ref=page_internal), 505 тис. читачів), Twitter (https://www.twitter.com/theresa_may/, 779 тис. читачів), Instagram (<https://www.instagram.com/theresamay/>, 126 тис. читачів). Кількість читачів є змінною величиною, і, залежно від популярності автора чи значущості тих чи інших подій, може спостерігатися стрімке зростання аудиторії.

Як правило, записи президентів та прем'єр-міністрів тематично пов'язані з урядовими сайтами, сторінками у соціальних мережах та відповідними сторінками провладних партій. Наприклад, сторінки Терези Мей мають посилання на урядовий сайт Великої Британії, урядові сторінки в мережах Facebook, Twitter, Instagram, відповідні сторінки консервативної партії Великої Британії.

Не менш активними за політиків у соціальних мережах є й інші публічні особистості, хоча зазвичай вони віддають перевагу одній-двом мережам, обираючи ту, що жанрово найбільше відповідає їх способу викладення думок. Зокрема, для соціальної мережі Instagram текстове наповнення є вторинним: це, як правило, короткий коментар до зображень (інколи навіть тільки перелік хештегів – слова чи об'єднання слів, яким передуює символ #). Хештеги дозволяють тематично об'єднати ключове слово чи декілька слів та полегшують пошук повідомлень за відповідною темою чи змістом. В Інтернеті як пандискурсі хештеги є засобом глобальної зв'язності [2]. Маємо зазначити, що однією з основних рис пандискурсу Інтернету є здатність до постійного розширення та всебічного саморозвитку.

Використання соціальних мереж є нерівноцінним: наприклад, записи у Twitter можуть бути лише текстами-посередниками (медіумами), тобто виконувати функцію посилання на «основний» текст.

В цілому однією з текстових функцій записів публічних особистостей у соціальних мережах є забезпечення дискурсивної макрозв'язності, яка тематично об'єднує записи в різних мережах, а також офіційні сайти, статті, інтерв'ю, есе тощо. Дослідження макрозв'язності на рівні дискурсу дає дослідникові можливість визначити ключові пропозиції («теми» мовця) та тим самим підкреслити його ціннісні константи на рівні цілого дискурсу. Аналіз такого типу дозволяє вивчити й ціннісний аспект записів у соціальних мережах в межах публічного дискурсу.

Записи публічних особистостей у соціальних мережах можна поділити на декілька типів – це здебільшого коротке повідомлення про ті чи інші події, текст-міркування, текст-медіум. Кожен з цих типів, залежно від типу (жанрової приналежності) соціальної мережі, позиції мовця (урядовець, інтелектуал, представник шоу-бізнесу, громадський активіст тощо) можна поділити на відповідні підтипи: наприклад, звіт, повідомлення, репліка, цитата, посилання тощо. Ціннісне наповнення таких текстів може бути досліджено з позицій лінгвопрагматичного та дискурсивного підходу [3, с.111]. Відповідно до лінгвопрагматичного підходу ситуація мовленнєвого спілкування може бути представленою чи іншою моделлю, в якій представлені комбінації взаємозв'язків між компонентами цієї ситуації: адресантом, адресатом, повідомленням та його метою.

Аналіз записів публічних особистостей у соціальних мережах дає підстави стверджувати, що «пости» політиків з прагматичної точки зору є переважно міжособистісно-орієнтованими та адресант-орієнтованими, хоча, залежно від теми тексту, вживаються й інші типи мовленнєвих актів. З дискурсивного погляду у таких записах домінують відношення Я – ТИ, Я – МИ. Переважання вищезазначених типів висловлювань у смисловій структурі дозволяє охарактеризувати їх ціннісне наповнення як таке, що є спрямованим на певну аудиторію, має на меті її розширення або активізацію тих чи інших груп. На відміну від інших публічних особистостей, політики, як правило, використовують усталені жанрові форми відповідно до очікувань аудиторії. В цьому аспекті найбільш «типові» тексти створює Тереза Мей. Текстам інших публічних особистостей властива наявність більшої кількості типів мовленнєвих актів (зокрема, когнітивно-орієнтованих,

адресант-орієнтованих) та комбінацій смислових шарів (наприклад, Я – ТРЕТЕ УСЕ, Я – УСЕЗАГАЛЬНЕ УСЕ).

В цілому лінгвістичні ціннісні параметри можуть описувати у різних дослідженнях відповідні семантичні, прагматичні, сигматичні, синтактичні стратегії, тактики й прийоми організації дискурсів публічних особистостей, що складають його ціннісний дискурс-портрет. Методології суспільних і гуманітарних наук визначають відповідну до напряму їх досліджень (політичних, соціальних, економічних, культурологічних, лінгвістичних тощо) спрямованість на аналіз різних типів опису цінностей. Саме лінгвістичний опис ціннісної орієнтації особистості у реальному дискурсі є одним з найбільш об'єктивних параметрів оцінки мети діяльності тієї чи іншої особистості.

Використані джерела та література:

1. Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини : монографія. Київ : Освіта. 1999. 351 с.
2. Зернецкий П., Зернецкая О. Глобальный пандискурс интернета // La TableRonde. 2013. Вып. 2. С. 265-267.
3. Зернецкий П. В. Речевое общение на английском языке : монографія. Киев : Лыбидь. 1992. 144 с.
4. Куранова С. І. Публічна мовна особистість у соціальних мережах: жанрово-функціональний аспект // Магістеріум. 2016. Вип. 62. С. 35-44.

УДК 94:316.752

Костенко Н. В.

МНОЖЕСТВЕННОСТЬ ЦЕННОСТНЫХ ПРОСТРАНСТВ ЛОКАЛЬНОГО: СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОЕКЦИЯ

Представлена концепция «множественности ценностных пространств локального», где понятие «ценности» рассматривается как полисемантический концепт, обращение к которому позволяет расставлять релевантные методологические акценты в реконструкциях разных полей ценностного присутствия в рамках социокультурного видения, то есть понимая ценности как содержание моделей культуры и действия, как инструменты социальных порядков, которые наследуются, существуют и изменяются в разных областях современных социумов.

***Ключевые слова:** ценности, ценностные изменения, ценностные пространства, операциональный словарь мотивационных регуляторов, социологическая диагностика ценностных систем, ценностная ментальность социума.*

Natalia Kostenko. Multiplicity of the value spaces of local: sociological projection. Conception of «multiplicity of the value spaces of local» is presented, where «values» are examined as polysemantic concept, an appeal to which allows to place relevant methodological accents in the reconstructions of the different fields of the value presence within the framework of sociocultural vision, understanding values as a content of models of culture and action, as instruments of social orders, which are inherited, exist and change in the different areas of modern societies.

***Keywords:** values, value changes, value spaces, operational dictionary of motivation regulators, sociological diagnostics of the value systems, value mentality of society.*

О ценностях последнее время много говорят в публичной риторике и академических дискурсах, опираясь на декларации международного сообщества, определяющие перспективы развития, политические доктрины, особенности существующей ситуации и опыт научного исследования. Для социологической рефлексии это неудивительно, потому как, словами М. Рокича, во всякой теории общества, явно или неявно, присутствует общая теория ценностей.

Научная заинтересованность проблемой ценностей обусловлена фиксируемой многочисленными свидетельствами несовместимостью и несогласованностью ценностных систем украинского общества, в том числе и по региональному критерию, что имеет известные историко-культурные и структурные обоснования, а также подтверждено влиянию текущих событий и неуравновешенных общественных состояний. В то же время в сложившихся условиях намечается некоторое движение отдельных социокультурных групп от политической культуры «подданных» к культуре «граждан», характерной для западной ценностной модели [1]. Возникает необходимость прояснить социальные перспективы этого процесса в украинском обществе. Рабочая концепция исследования основана на следующих констатациях и допущениях.

Ценности среди концептов мотивационного вокабуляра

В историческом нарративе социологии, авторизованном именами от неокантианцев до Парсонса, фокусируется «трансцендентная» природа ценностей, выражение ими идеального бытия, сродни «эта-

лону» или «референтной» отсылки (В. Виндельбанд, Г. Риккерт), или же в духе «понимающей» интенции М. Вебера, их соотносительность с понятиями «значимости», «придания значения» чему-либо субъектом социального действия, «утилитаристское» определение ценности «пользой», «выгодой», «благом», имеющим отношение к человеческим потребностям (У. Томас, Ф. Знанецкий), приобретение ими статуса нормативных регуляторов (Т. Парсонс) [2; 3].

Понятие «ценности» рассматривается здесь как полисемантический концепт, обращение к которому позволяет расставлять релевантные методологические акценты в реконструкциях различных полей ценностного бытования в рамках социокультурного видения, то есть понимая ценности как содержание моделей культуры и действия, как инструменты культурной артикуляции мира, наследуемых, существующих и изменчивых социальных порядков.

Ценности не единственный конструкт, который формирует представления и образы желаемого и важного и который организует, мотивирует действие индивидов и групп, дифференцирует типы поведения в той или иной области. Операциональный словарь мотивационных регуляторов охватывает как ценностные импликации (ценности, ценностное сознание, ценностная ментальность, ценностные предпочтения и приоритеты), так и более жесткие инструменты, такие как нормы, интересы, потребности, а также и вероятностные стимуляторы – predispositions, установки, убеждения, схемы восприятия и иные побуждаемые к действию конструкты. Отнюдь не всегда понятно – и субъекту, и его окружению, – какие из них оказываются решающими в том или ином конкретном акте действия и взаимодействия. То есть речь идет о множественности форматов координации индивидуальной и коллективной активности, где ценности, тем не менее, весьма влиятельны, поскольку обеспечивают связность культуры, структуры и действия, внутреннюю мотивацию и внешние нормы, содействующие согласованности в широком масштабе, социальной и культурной упорядоченности [4; 5]. В любом случае ценностное присутствие эмотивно и оценочно влияет на атмосферу, пространство реализации схем, которые управляют нашим действием. Можно сказать, что онтологический статус ценностей как людских представлений о наиболее желаемой из возможных перспектив фокусирует гносеологические ожидания от этого концепта.

Механика ценностных изменений

Механика ценностных изменений предполагает, что с модификацией пространства опыта его уже трудно понять и объяснить в

терминах «важного» и «желаемого» на имеющейся традиционной смысловой основе. В постиндустриальных, посттрадиционных социумах требуются иные конвенциональные рамки, позволяющие индивиду понимать действия и намерения других людей, вписав их в общее представление о происходящем. Координирующая способность коллективных ценностей и общих благ, обеспечивающих наиболее приемлемые соглашения [6], в этом случае особенно актуальна. Однако признание их в этом качестве на уровне личности может быть весьма непростым, а иногда и недостижимым, что неудивительно для современной культуры, которая ориентирована на одновременное присутствие ценностей универсализма и разнообразия. Работают механизмы эволюции и ре-эволюции ценностей, хотя и в различных, угадывающих или нарастающих ритмах, намечая характер трендов или оставляя колеблющимися ценности «на испытательном сроке».

Конфигурации полей обзора

В поле зрения исследования попадают:

Ценностная ментальность социума в соответствии с ценностными приоритетами статусных, возрастных, гендерных групп, социокультурных типов, региональных сообществ, а также с определением универсальных и специфических критериев признания дифференцированных ценностных предпочтений.

Ценностные режимы власти, претендующей на установление легитимных порядков значимости, которые могут стать таковыми при наличии главного условия – интернализации продвигаемых властью ценностей индивидами на основе приемлемого для них понимания мира и «веры в легитимность» власти (М. Вебер), то есть доверия граждан властному субъекту.

Ценности социальной коммуникации как содержания и способов воплощения современной культуры (медиа, социальные сети, киберкультура). В пространстве, где интенсивно формируются ценностные порядки всеобщей и молниеносной связи, заинтересованного общения, новых сообществ и популярности, в условиях возрастающих информационно-технологических ресурсов с очевидностью обнаруживаются риски генерировать контролируемые общества «программирующих» и «программируемых».

Аксиология привлечения распространяется на области, институционально организованные или складывающиеся фактически, которые транслируют ценности, привлекают к ним внимание, артикулируя их важность и значимость в качестве предпочтительных ориентиров действий и взаимодействий. Это, прежде всего, художе-

ственная культура, предлагающая различные ценностные конфигурации, с весьма условным предпочтением традиционных ценностей в массовых жанрах и неолиберальных – в современном искусстве [7], или же, например, культивирующая образцы радикального индивидуализма наряду со всевозможными проекциями солидарности. Это также «ценностная социализация» в системе образования, возбуждаемая сегодня конкуренцией старых и новых просветительских доктрин с акцентом на компетентности взаимодействий, которая понимается по-разному, в зависимости от прерогативы статусного или практического признания. Это и область культурной партиципации, где ценностная привлекательность, как показывают наши исследования, корректируется экономической доступностью, моральными и идеологическими соображениями, притязаниями на качество продукта. И, наконец, пространство повседневных культурных практик, подчиненных рутинным механизмам, когда ценностная апелляция практически отсутствует, перехватывается автоматизмом привычного действия или проявляется весьма опосредованно.

Диагностика ценностных систем

Современные модели и алгоритмы диагностики ценностей в социологии основаны главным образом на самоидентификационных процедурах «отнесения к ценностям» индивидов и групп, что позволяет фиксировать ценностные приоритеты и ценностные предпочтения, разделяемые в самых разных общественных стратах. Каждая из таких моделей специфична относительно критериев классификации ценностей и ценностных предпочтений, что определяет горизонты и детали интерпретации получаемых с ее применением данных. Ценности идентифицируются как «терминальные» и «инструментальные» (М. Рокич), «материалистические» и «постматериалистические» (Р. Инглхарт), кластерные агрегации латентных мотивационных типов (Ш. Шварц), ценностных типов (Г. Клагес), определенных ценностных континуумов (Г. Хофстеде). Действительна модель ценностных синдромов «витальных», «просоциальных», «самореализационных», «политико-гражданских» ценностей (А. Ручка), в соответствии с которой осуществляется ценностный мониторинг проекта «Украинское общество».

В заключение стоило бы обозначить ожидания, связанные с получением генерализованного знания относительно множественности ценностных пространств украинского социума и решением двух основных задач:

– установить нынешнее состояние ценностной ментальности населения Украины, особенности ценностных порядков в отдельных социокультурных областях, учитывая социальные смещения, произошедшие в обществе за последние годы;

– разработать сценарии перспектив ценностных изменений в украинском социуме на основе идентификации культурных ресурсов и рисков этого процесса с точки зрения общественного реформирования.

Методология будущего исследования базируется на развитии и совмещении исследовательских перспектив социологии культуры с приоритетом гомологической проекции структурных и культурных стратификаций (П. Бурдьё) и культурсоциологии с постулатом автономии культуры (Д. Александер), а также аксиологических подходов в современном социологическом познании.

Использованные источники и литература:

1. Almond G. A., Verba S. The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1963. 576 p.
2. Максименко А. А. Социологическая интерпретация понятия «ценность» // Вестник КГУ им. Н. А. Некрасова. Социология. 2011. №2. С. 284-291.
3. Елишев С. О. Изучение понятий «Ценность», «Ценностные ориентации» в междисциплинарном аспекте [Электронный ресурс] // Ценности и смыслы. 2011. №2(11). URL: <https://istina.msu.ru/publications/article/991489/>
4. Miles A. The (Re)genesis of Values. Examining the Importance of Values for Action // American Sociological Review. Volume 80. Issue 4. August 2015. P. 680-704.
5. Тевено Л. Глава I.2. Ценности, координация, и рациональность: экономика соглашений или эпоха сближения экономических, социальных и политических наук [Электронный ресурс] /Институциональная экономика: Учебник / Олейник А., Нуреев Р., Андрефф В. и др. Российская экономическая академия им. Г.В. Плеханова. Москва: ИНФРА-М, 2009. 704 с. URL: http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook_848/01/part-003.htm, <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook848/01/part-003.htm#i335>
6. Нойзер В. Структурные изменения в посттрадиционном обществе // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2009. № 2(1).
7. Шульга Р. П. Включення в культуру: бажання, очікування, можливості // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. Збірник наукових праць. 2017. Вип. 4(18). С. 325-334.

РЕГИОНАЛЬНАЯ ПОЛИТИКА ТУРЦИИ: ИРАКСКИЙ ВЕКТОР

В статье анализируется роль и место иракского фактора в региональной политике Турции с 90-х гг. XX в. по 2010 г. Особое внимание уделено рассмотрению основных направлений двустороннего сотрудничества в политической и экономической сфере.

Ключевые слова: *Турция, Ирак, борьба с терроризмом, проблема иракских туркман, торгово-экономическое сотрудничество.*

Aida Bagirova. Turkey's regional policy: Iraq vector. The article analyzes the role and place of the Iraqi factor in the regional policy of Turkey from 1990s. up to 2010. Special attention is paid to consideration of the main directions of bilateral cooperation in the political and economic sphere.

Keywords: *Turkey, Iraq, the fight against terrorism, the problem of Iraqi Turkman, trade and economic cooperation.*

С окончанием холодной войны и распадом биполярной структуры международных отношений внешнеполитическая стратегия и тактика целого ряда государств претерпели серьезные изменения. К их числу относится и Турецкая Республика, руководство которой стремилось на этом важном историческом этапе обозначить новый статус страны в качестве региональной державы.

Сложившиеся в 90-е гг. XX в. на Среднем Востоке новые политические реалии оказали существенное влияние не только на динамику общих процессов в регионе, но затронули двусторонние отношения различных его субъектов. В указанный период в региональной политике Турции наметились новые подходы в отношениях с соседними странами, среди которых Ирак, в силу исторических условий, занимал особое место.

Отметим, что турецко-иракские отношения подверглись значительной трансформации, что было связано с ослаблением политических позиций Ирака в регионе после военного поражения от международной коалиции в 1991 г. и усилением роли Турции в качестве ведущей региональной державы. Политика позитивного нейтралитета, составлявшая на протяжении длительного времени основу турецкой дипломатии в регионе, уже с начала кувейтского кризиса сменилась ак-

тивными внешнеполитическими действиями, имевшими целью четко обозначить место Турции в региональном балансе сил. Значительную роль в определении нового стратегического курса страны сыграли взгляды президента Т. Озала, который считал, что «политическая карта региона может измениться, и Турция должна быть готова к этому» [1, с. 139].

Однозначно осудив иракскую агрессию против Кувейта, Турция присоединилась к многонациональной коалиции. Турция присоединилась к резолюции №661 СБ ООН о введении против Ирака торгово-экономических санкций, закрыв свой участок нефтепровода Керкук-Юмурталык, по которому ежедневно прокачивалось до 1,7 млн. бар. нефти и который удовлетворял до 50% нефтяных потребностей страны [2, с. 32].

12 августа 1990 г. Т. Озалу удалось добиться принятия Великим национальным собранием Турции (ВНСТ) резолюции об участии турецких войск в военных операциях при условии, если «страна подвергнется нападению», а 5 сентября на закрытом заседании была принята резолюция, позволявшая размещение на территории страны иностранного военного контингента и отправку турецких войск за ее пределы. Согласно резолюции ВНСТ №108, военная база НАТО в Инджирлике была передана в распоряжение сил коалиции и использовалась при нанесении воздушных ударов в ходе операции «Буря в пустыне». Одновременно было принято решение об отправке 100 тыс. турецких военнослужащих к иракской границе [3, с. 341].

Начавшиеся в результате военного поражения дезинтеграционные процессы в Ираке (выступления курдов на Севере, восстание шиитов на юге страны) обнаружили, что между подходами США и их западных союзников и Турции в отношении будущего Ирака в целом и так называемого «курдского вопроса», или «проблемы Северного Ирака» в частности, имелись серьезные и коренные расхождения. Позиция Турции заключалась в том, чтобы ликвидировать в кратчайшие сроки «вакуум» власти на севере Ирака и покончить с террористической деятельностью Курдской Рабочей партии (КРП/ПКК) на этой территории. Турецкая армия активно участвовала в операциях коалиции ОРС-1 и ОРС-2 и, кроме выполнения непосредственных задач в рамках указанных операций, она занималась также ликвидацией опорных баз ПКК, при этом зачистка в ряде случаев проводилась при участии военных формирований иракских курдов.

После войны в Заливе новым элементом турецкой дипломатии в иракском направлении стала проблема туркман – одного из ведущих

этносов Северного Ирака, в частности полное игнорирование их национально-культурных прав.

После ухудшения в конце 1990-х гг. отношений с ДПК, установившей фактический контроль над прилегавшими к турецкой границе территориями и открыто заявившей о своих притязаниях на Мосул и Керкук, официальная Анкара вынуждена была внести коррективы в свою «иракскую политику». Выступая с позиции сохранения территориальной целостности Ирака, она в то же время стремилась добиться признания законных прав туркман со стороны мирового сообщества.

Процесс постепенной нормализации двусторонних связей начался в 1993 г., когда стороны договорились о восстановлении дипломатических отношений. С 1994 г. встречи и контакты между ними приобрели регулярный характер. Во второй половине 1990-х гг. торгово-экономическое сотрудничество продолжало оставаться ведущим направлением двусторонних отношений. Что касается двусторонних политических отношений, то в указанный период они характеризовались неустойчивостью и противоречивым характером.

В начале XXI в. сотрудничество двух стран в различных сферах начало набирать высокие темпы, в Ираке развернули свою деятельность такие крупные турецкие компании, как РАМ, ТЕКФЕК, ГАМА, МЕТИШ и др. Их усилиями уже в 2001 г. товарооборот между двумя странами вырос вдвое и составил 720 млн. долл. Однако расклад сил на международном и региональном уровнях вокруг иракской проблемы продолжал оказывать влияние на характер и динамику их развития.

По мере обострения иракского кризиса, еще на этапе подготовки к войне, Турция столкнулась с нелегким выбором: поддержать планы своего стратегического партнера – США – и действовать с ними в тандеме, либо исходить из собственных национально-государственных интересов с учетом специфики отношений с Ираком.

Официальная Анкара заявила о своей приверженности мирному решению проблемы и, нужно отметить, проявляла активность в этом направлении. Для предотвращения войны и выработки единой позиции тогдашний премьер-министр А. Гюль совершил многочисленные турне по странам региона, посетив Иран, Сирию, Египет, Иорданию и Саудовскую Аравию [4, с. 357].

В американских планах Турции отводилась важная роль в иракской кампании. Пентагон планировал разместить на ее территории 62-тысячный военный контингент и открыть «северный фронт» для втор-

жения в Ирак. Стремясь склонить Анкару к поддержке своих планов, Вашингтон проводил интенсивные переговоры, которые проходили в сложной внутренней и международной обстановке. Для покрытия военных издержек Турция рассчитывала на американскую финансовую помощь и кредиты МВФ. Ее попытки договориться о вводе своих войск вместе с коалицией на Север Ирака натолкнулись на резкое противодействие курдских лидеров.

Позиция самой Турции по иракской проблеме формировалась под влиянием ряда факторов, среди которых определяющими были: противоречия между правительством и военными, противостояние в ВНСТ, курдская проблема и угроза территориального расчленения Ирака, опасения углубления экономических проблем страны, нежелание США давать гарантии безопасности и удовлетворить некоторые обоснованные требования турецкой стороны, сильные антивоенные настроения в обществе и т. д. Поэтому Анкара пыталась удовлетворить американские требования поэтапно.

Процесс политического урегулирования в Ираке после войны 2003 г. оказался длительным и сложным и потребовал от Анкары усиления иракского вектора своей региональной политики. В послевоенный период одной из наиболее острых проблем в двусторонних отношениях оставалась нейтрализация террористической деятельности РПК/ППК, чьи боевики действовали с баз, расположенных в Северном Ираке.

С 2007 г. ситуация в данной сфере стала меняться в лучшую сторону – в ходе визита премьер-министра Ирака Н. аль-Малики в Анкару в августе 2007 г. был подписан Меморандум о согласии, в котором отмечалась необходимость нейтрализации деятельности всех террористических группировок на территории Ирака, а в сентябре министры иностранных дел подписали Соглашение о сотрудничестве в борьбе с терроризмом и обеспечении безопасности на общей границе [5, с. 24]. Подписание этих документов открыло перед Анкарой новые возможности – 17 октября 2007 г. ВНСТ одобрило запрос правительства о предоставлении сроком на год полномочий на проведение операций против боевиков РПК/ПКК в Северном Ираке. В ходе официальных визитов в Турцию в марте 2008 г. президента Ирака Дж. Талабани, а в декабре того же года – премьер-министра Н. аль-Малики – была достигнута договоренность о взаимодействии в вопросах безопасности и борьбы с террористическими группами в регионе.

«Проблема Северного Ирака» для Анкары была тесно связана с обеспечением политических прав туркманского населения в рамках

единого иракского государства, а также – с вопросом статуса Керкука. Курды стремились превратить его в столицу КАР, Турция же выступала за придание этому городу особого статуса, исключавшего его вхождение в состав курдской автономии [6, с. 289].

Особое внимание в поствоенный период уделялось развитию и углублению экономического сотрудничества между двумя странами. Ирак был заинтересован во взаимовыгодных партнерских отношениях с прочно интегрированной в мировой рынок Турцией. Успешное развитие сотрудничества позволяло Турции расширить рынки сбыта, что, в свою очередь, усиливало ее региональные позиции в целом. Визит в Анкару правительственной делегации во главе с премьер-министром Ирака Н. аль-Малики в конце 2008 г. был посвящен вопросам углубления экономического сотрудничества между двумя странами, а в ходе визита министра иностранных дел Х. Зебари (январь 2009 г.) обсуждались, главным образом, проблемы безопасности.

Вопросы борьбы с терроризмом, а также расширения двустороннего торгово-экономического сотрудничества были в центре внимания официального визита президента Турции А. Гюля в Багдад в марте 2009 г. По его итогам было подписано комплексное соглашение об экономическом партнерстве, в соответствии с которым стороны обязались предоставить друг другу режим наибольшего благоприятствования в сфере транзитных перевозок, устранения тарифных барьеров в торговле и инвестициях [7, с. 41].

Очередным шагом на пути расширения двусторонних связей стал визит премьер-министра Турции Р. Т. Эрдогана в Багдад в июле 2009 г. Главным его итогом было подписание соглашения о создании Высшего Совета стратегического сотрудничества, который представлял собой новый формат углубленной межгосударственной кооперации. 15 октября 2009 г. премьер-министр Турции Р. Т. Эрдоган в сопровождении группы министров вместе с премьер-министром Ирака Н. аль-Малики принял участие во втором заседании Высшего совета в Багдаде. Стороны подписали около 50 меморандумов о взаимопонимании в различных сферах. Плотная вовлеченность Турции в иракские дела сделала ее одним из серьезных посредников в деле урегулирования политического кризиса после парламентских выборов в Ираке в марте 2010 г.

После формирования в Ираке нового правительства Турция продолжила наращивать активность в иракском направлении. В марте 2011 г. премьер-министр Турции Р. Т. Эрдоган посетил Багдад и столицу КАР – Эрбиль. В фокусе переговоров в Багдаде были проблемы

економічного співробітництва, а також спільна боротьба з тероризмом.

Візит Р. Т. Ердогана в Ірак відбувся в той період, коли регіон потрясли події «Арабської весни». По часі він збігся також з завершальною фазою американського військового присутства в цій країні. Тому інтенсифікація багатобачного співробітництва між двома країнами стала не тільки засобом реалізації їх економічних і політичних інтересів, але і сприяла зміцненню позицій Анкари і Багдада в регіоні. Стремління до покращення відносин з іракськими шиїтами і курдами свідчувало про намір Турції надати турецько-іракському зближенню необратимий характер і зменшити вплив на «іракські справи» інших регіональних і глобальних акторів.

Использованные источники и литература:

1. Gönlübol M., Ülman A. Savaş Sonu Dünyada Türkiye'nin Durumu // Olaylarda Türk Dış Politikası. Ankara: Alfa, 1996. S.135-170.
2. Kılınc R. Soğuk Savaş Sonrasında Basra Körfezinde Güvenlik: Yapılanma, Algılanmalar, Politikalar // Avrasya Dosyas. 2000. № 6(1). S. 28-40.
3. Aykan M. B. Turkey's Northern Iraq Policy // Middle Eastern Studies.1996. №32(4). P. 342-345.
4. Kayar M. Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu. İstanbul: İQ Kültürsanat Yay, 2003. 480 s.
5. Ali A. A. Iraq-Turkey relations after 2003 // Journal of the College of Basic Education. 2011. № 17(70). P. 21-30.
6. Saatçı S. Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri. İstanbul: Ötüken Neşriyyat A.Ş., 2007. 312 s.
7. Turunc H. Turkey's global strategy: Turkey and Iraq // LSE IDEAS. London: London School of Economics and Political Science, 2001. P. 40-44.

УДК 339.922 (47 + 57)

Добровольська А. Б.

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЕВОЛЮЦІЇ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджено вплив постіндустріальних тенденцій на суспільний розвиток. Проаналізовано специфічні особливості технологічних здобутків сучасності як чинника суспільної трансформації та розглянуто виклики, що постають

перед соціумом в умовах формування постіндустріальної системи глобалізму. Зроблено висновок, що успішність трансформаційних перетворень залежить від того, наскільки розвиток і впровадження технологій постіндустріального світу відповідає потребі консолідації національної держави.

Ключові слова: глобалізація, світове співтовариство, інформаційні технології, постіндустріальні тенденції.

Angelina Dobrovolska. Post-industrial trends of the evolution of values in the context of globalization. The article examines the influence of post-industrial trends on social development. The specific features of the technological achievements of modernity as a factor of social transformation are analyzed. The challenges facing society in the context of the formation of a post-industrial system of globalism are considered. It is concluded that the success of transformational transformations depends on how the development and implementation of technologies of the post-industrial world corresponds to the need to consolidate the national state.

Keywords: globalization, world community, information technologies, post-industrial trends.

Перспективи еволюції світового співтовариства в ХХІ ст. визначаються характером переходу національних систем до нового етапу розвитку: від індустріальної стадії, де домінувало крупне механізоване машинне виробництво, до постіндустріальної, де ефективність виробничих сил визначає використання висококваліфікованої праці, нових знань та методів управління. На базі новітніх інформаційних технологій розгортаються процеси взаємопроникнення культур, вірувань, укладів життя, які впливають на еволюцію цінностей сучасного суспільства.

Більш як два останніх сторіччя світ жив у рамках індустріальної світової цивілізації. Домінантою соціальних змін у другій половині ХХ ст. виступила революція в інформаційних технологіях, яка заснувала нову технологічну систему, що поширилася по всьому світу. Відповіддю на ці зміни стала поява низки нових категоріальних характеристик: постіндустріальне суспільство (Д. Белл), цивілізація «третьої хвилі» (Е. Тоффлер), інформаційне суспільство (М. Маклюен), суспільство мережевих структур (М. Кастельс).

Дослідники постіндустріальних тенденцій суспільного розвитку велике значення надають конвергенції електронно-обчислювальної техніки з технікою засобів зв'язку. На їх думку, «в наступному столітті вирішальне значення для економічного та соціального життя, для

способів виробництва знання, а також для характеру трудової діяльності людини набуває становлення нового соціального укладу, що базується на телекомунікаціях» [1, с. 330].

Розглядаючи суспільний розвиток як «зміну стадій», прибічники теорії інформаційного суспільства пов'язують його становлення з домінуванням «четвертого», інформаційного сектору економіки, наступного за сільським господарством, промисловістю та економікою послуг. Технологічна революція у сфері обробки та передачі інформації, яка виступила джерелом і рушійною силою нововведень у суспільстві, була названа Е. Тоффлером «Третьою хвилею» – услід за першою хвилею, яка породила 10 тисячоліть тому аграрну цивілізацію, та Другою хвилею, що стала джерелом становлення індустріального суспільства. Інформаційні технології, які пронизують суспільне життя сучасного світу у різних напрямках – горизонтально та вертикально, всередині окремих країн або регіонів і транснаціонально, – утворюють розгалужену мережу комунікацій. Ядром такої нової форми комунікаційної організації суспільства, за визначенням М. Кастельса, є «мережева логіка його базисної структури», яка надає поширюваній інформації особливу специфіку, системно організовуючи всі основні сфери життєдіяльності людей (економіку, політику, освіту, науку, культуру, ціннісні орієнтації тощо) [2, с. 164]. Нову формацію інформаційного суспільства характеризує демасивізація та деієрархізація суспільства і культури, деконцентрація виробництва і населення, різке зростання інформаційного обміну, зближення виробництва і споживання, екологічна реконструкція економіки, індивідуалізація особистості при збереженні солідарних відносин між людьми, а також становлення поліцентричних, самоврядних політичних систем.

Як стверджує М. Кастельс, «у перехід від індустріальної епохи до інформаційної залучені всі країни, та жодна з них не може обирати свій темп і свою послідовність цього переходу» [2]. Структурні зрушення в економічній, соціальній і політичній сферах відповідно до нової технологічної бази і нової соціальної структури постіндустріального суспільства стають безальтернативною умовою виживання у глобалізованому світі.

Перехід від індустріального до постіндустріального устрою надав широкі потенційні можливості щодо трансформації суспільного розвитку. У результаті появи глобальної мережі Internet сформувався єдиний інформаційний простір людської цивілізації, де реалізовано доступ кожної людини до всіх інформаційних ресурсів. Якісні зміни, зумовлені впровадженням інформаційних технологій, впливають

на всі сфери життя, в результаті чого трансформується вся ноосфера, відбуваються суттєві зміни у духовному житті суспільства, мисленні, способі життя, формується так звана інфосфера [3]. Інформаційні технології стають важливим стимулом розвитку світової економіки. Вони надають можливість усім приватним особам, фірмам і товариствам, що займаються підприємницькою діяльністю, більш ефективно і творчо вирішувати економічні та соціальні проблеми. Особливістю науково-технічного прогресу, яка визначає перехід на постіндустріальну стадію, є кардинальна зміна ролі людини у виробничому процесі, вплив людського потенціалу на динаміку економічного розвитку.

Оцінка значущості індивіда як фактору економічного зростання стала відправною точкою теорії, згідно з якою людський капітал починає розглядатися як «цінний ресурс, значно важливіший, ніж природні ресурси або накопичене багатство. Саме людський капітал, а не обладнання чи виробничі запаси є наріжним каменем конкурентоспроможності, економічного зростання та ефективності» [4, с. 46]. Спосіб виробництва та передачі знань, сама людина та її інтелектуальний потенціал визначають темпи економічного розвитку та науково-технічного прогресу, стаючи головними факторами еволюції суспільства, його найціннішими ресурсами. В умовах наростання постіндустріальних тенденцій принципово змінюється роль знань – вони стають повноцінним товаром і поступово перетворюються на стратегічний ресурс.

Зміцнення суспільства стає залежним від виробництва нових знань, їхньої ефективної передачі через системи вищої освіти й професійного навчання, а також за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Відбувається революція в інструментах, за допомогою яких здійснюються створення, поширення й використання знань. Знання, які впливають на всі сфери життя суспільства і всі стадії економічного процесу, вже складно відокремити від продукту або послуги. У центрі такої стратегії знаходиться система керування знаннями. Її продуктом найчастіше стає надання послуг.

Постіндустріальне суспільство характеризується як нова форма суспільного устрою, яка базується на інформації та знаннях у якості основних джерел економічного прогресу. Воно передбачає становлення класу інтелектуалів як нової еліти, творчу мотивацію виробничої діяльності та формування системи постматеріальних цінностей. Сектор, пов'язаний з виробництвом знань, обробкою і розповсюдженням інформації, домінує у господарствах постіндустріальних країн. В еко-

номії, заснованій на знаннях, людський потенціал, нові управлінські й маркетингові технології, інформаційні системи стають пріоритетними напрямками інвестицій.

Набуваючи глобального характеру, інформаційні технології сприяють розширенню комунікацій та формуванню єдиного комунікативного простору, у рамках якого виробляються свої особливі закони, норми поведінки та світосприйняття. Перехід від індустріального до постіндустріального (інформаційного) суспільства веде до трансформації політичних інститутів як при демократичних, так і авторитарних режимах. Технологічні досягнення вплинули на формування нової соціально-політичної культури, дали привід розглядати можливість постійної участі громадян в оцінці проблем, що стоять перед суспільством, та у визначенні необхідних суспільних змін.

Процеси глобалізації інформаційного простору помітно активізували всесвітні громадські організації та рухи, які поряд з транснаціональними корпораціями увійшли до складу вагомих суб'єктів планетарної політики. Удосконалення технології комунікаційних мереж надало можливість впровадження новітніх інформаційних розробок у повсякденне життя мільйонів людей, стало потужним імпульсом глибоких змін у різноманітних сферах суспільства. Інтегруючи світ в глобальних мережах, інформаційні технології постіндустріального світу сприяють руйнуванню комунікаційних бар'єрів (етнічних, релігійних, державних). Суспільство стає більш відкритим і динамічним [5].

Вихід промислової діяльності та відповідних економічних структур за межі національної держави вплинув на структуру сучасного суспільства, змінивши його соціальні схеми. Завдяки різкому збільшенню потоків інформації при якісному посиленні ролі нечисленних глобальних медіа-імперій, що монополюють на інформаційних ринках, нечувано збільшилися можливості контролю та цілеспрямованої обробки масової свідомості через ЗМІ та інші засоби комунікації. Багато в чому дискредитовані та девальвовані у минулому звичні для величезних мас людей цінності, образи ідентичності, стандарти життя. Сучасні інформаційні технології сприяють, з одного боку, інтенсифікації міжкультурних взаємодій, з іншого боку – подальшій фрагментації й диверсифікації культур, що становить зворотний бік глобалізації, й результатом чого є посилення національних, релігійних, соціокультурних, політико-культурних та інших розходжень.

Електронні засоби комунікації створюють особливі форми прямого міжперсонального спілкування, поза посередництвом соціальних і політичних утворень, що сприяє розшаруванню суспільства за

поглядами та інтересами. Колишні форми соціально-класової та етнонаціональної солідарності розпадаються. Розмежування на основі географічної фрагментації фізичного простору доповнюється розходженням на основі плюралізації віртуального простору, що стає засобом самоізоляції сучасної людини. Розвиток техносфери призвів до появи штучного середовища життєдіяльності людства, подеколи агресивного щодо його духовної культури. Розповсюдження інформаційних технологій посилює культурний взаємовплив, знижує потенціал саморегуляції особистості, виступає передумовою маніпулювання свідомістю у планетарному масштабі. Технології масової комунікації розширюють можливості ідеологічного впливу та формування суспільних настроїв, стають передумовою виникнення нових форм контролю особи й суспільства.

Взаємозв'язок мінливості та стійкості спрямовує вектор соціокультурної динаміки сучасності, що характеризує глобальне суспільство, у бік ерозії цінностей національної держави. Підключення до процесів постіндустріального розвитку стало тим фактором, що зламає традиційні культурні змісти та моделі поведінки на основі запозичення (часто поверхневого) досвіду країн, які домінують у інформаційному просторі, призводить до кризової трансформації національно-цивілізаційної ідентичності суспільства. Універсалізація побуту й стандартів споживання підсилює прагнення національної спільноти зберегти й підтримати пізнаване обличчя – носій унікального культурного досвіду. Відкритий простір інформації й комунікацій розширює можливості участі у такому досвіді.

В умовах максимізації економічної, науково-технічної та культурної взаємодії, підтягування країн «запізнілої» індустріалізації до виробничих та споживчих стандартів світового економічного авангарду неминуче супроводжується як світогосподарською, так і культурною інтеграцією незалежно від їх цивілізаційної приналежності та рівня розвитку.

Постіндустріальні технології посилюють і збільшують процеси економічних, політичних і культурних змін, що відбуваються у всіх країнах, оскільки існує складна взаємодія між технологією, суспільством, економікою, культурою та політикою. Ця взаємодія, як стверджував М. Кастельс «перетворює світ, але не обов'язково на краще. Це цілком і повністю буде залежати від нас, від того, як ми, люди, використовуємо ці технології та пристосовуємо їх до наших потреб, наших мрій, наших проєктів у конкретних життєвих умовах у кожному суспільстві та для кожної людини» [3, с. 4]. В таких умовах успішність

політико-модернізаційних процесів залежить від ефективності національної держави, її здатності реалізовувати національні інтереси.

Використані джерела та література:

1. Белл Д. Социальные рамки информационного общества // Новая технологическая волна на Западе. М. : Прогресс, 1986. С. 330-342.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура: пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. М. : ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
3. Соловьёв И. О происхождении и содержании понятия «инфосфера». Инфосфера как объект исследования наук об информации // Фундаментальные исследования. 2013. № 6. С. 66-71.
4. Беккер Г. Человеческий капитал (главы из книги) // США: экономика, политика, идеология. 1993. № 11-12. С. 109-119.
5. Добровольська А. Б. Постіндустріальні тенденції світового розвитку та їх вплив на політико-трансформаційні процеси транзитивних країн // Науковий вісник Дипломатичної академії України (серія «Політичні науки»). 2015. Вип. 22. Ч. 2. С. 61-73.

УДК 94:323.1 (477)

Кужельний М. О.

ГРОМАДЯНСЬКИЙ ПАТРІОТИЗМ ЯК СУСПІЛЬНА ЦІННІСТЬ

Визначено, що найбільш інтегративним потенціалом для подальшої розбудови української держави є модель громадянського патріотизму, в основі якої – високорозвиненість громадянських компетентностей українців (зокрема, готовність свідомо виконувати громадянські обов'язки та активна позиція у сфері захисту публічних інтересів).

Ключові слова: *патріотизм, громадянськість, громадянські компетентності, громадянський патріотизм, суспільні цінності.*

Mykola Kuzhelnyi. Citizenship patriotism as a civic value. It is determined that the most integrative potential for the successful completion of democratic transit in Ukraine is a model of citizenship patriotism, based on a high level of citizenship competence of individuals (the attitude of conscious fulfilment of civil duties and active position of citizens in the field of protection of public interest).

Keywords: *patriotism, citizenship, citizenship competences, citizenship patriotism, civic values.*

На етапі сплеску громадянської активності в сучасній Україні після акцій громадянського протесту, які увійшли в історію під назвою «Революція Гідності», все частіше фактором забезпечення сталої громадянської участі теоретики визначають патріотизм. У новому Законі України «Про державну службу» (від 10.12.2015) патріотизм визначено як «відданість та вірне служіння Українському народові» (стаття 4, пункт 1) [1]. Таке служіння безумовно має ціннісне підґрунтя. Українська держава активізувала питання патріотичного виховання ще у 2015 р. (наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді»). Другим важливим кроком державотворчого характеру було визначення у новому Законі України «Про освіту» (від 05.09.2017 р.) громадянських компетентностей як обов'язкових освітніх результатів. Це породило низку викликів, що постали перед суспільством. Ми погоджуємося, що без громадянина, який усвідомлює цінність публічного інтересу та демонструє відповідальне виконання своїх громадянських обов'язків, складно сформулювати патріота, котрий здатен професійно і конструктивно діяти на користь розвитку демократії. Потреба у конструктивному вияві патріотичних почуттів відповідно до реалій сучасних демократичних держав зростає у всьому світі, в тому числі й в Україні. Патріотизм не зводиться лише до політики, а стосується сфери культури та поняття суспільних цінностей.

Розглянемо поняття патріотизму. Стенфордська філософська енциклопедія визначає: «патріотизм – це любов до своєї країни» [2]. Його значення пов'язане з роллю особи у підтримці національної згуртованості від імені держави тією мірою, в якій держава заохочує членів суспільства до поваги громадянських обов'язків. Загалом теоретики пропонують вживати термін «патріотизм» у множині, наголошуючи на різноманітності його проявів.

Патріотизм характеризує негнучку прихильність особи до певної країни, що характеризується беззаперечною позитивною оцінкою цієї країни. У західній політичній філософії триває дискусія про той тип патріотизму, який може забезпечити дієву альтернативу націоналізму в ролі метаідеї для стабільної державності. Теоретик С. Натансон визначає патріотизм через ідентифікацію людини як члена своєї країни, що проявляється у особливій любові до неї, почутті гордості за її досягнення та ганьби за її програти, занепокоєнні щодо благополуччя свого народу, готовності жертвувати задля його щасливого майбутнього [3]. Цінним є обґрунтування патріотизму як афективного яви-

ща, у змісті якого є сильні символічні (сентиментальні) інтерпретації (приналежність до минулого і майбутнього великого народу).

Теоретик Г. Келмен запропонував два базові типи патріотизму – сентиментальний та інструментальний [4, р. 174]. Сентиментальний патріотизм полягає у «сприйнятті групи для особистої ідентичності», інструментальний – у «сприйнятті групи для задоволення своїх особистих потреб та інтересів». Звідси індивіди, які сприймають країну для формування своєї особистої ідентичності, будуть ворожими до критики своєї країни. Індивіди-носії інструментального патріотизму ймовірно за все критикуватимуть країну, якщо не вдасться досягти очікуваного рівня загальнокраїнового добробуту. Отже, сентиментальний патріотизм характеризується беззаперечною позитивною оцінкою країни. Інструментальний (або конструктивний) патріотизм характеризується критичною лояльністю до країни, що зумовлено бажанням позитивних змін. Обидві орієнтації демонструють позитивну ідентифікацію на основі почуття афективної прихильності до певної спільноти. Проте сентиментальний (іноді називають – «сліпий») патріот вважає критику нації інакомисленням, а це суперечить довгостроковим національним інтересам.

Дж. Оруелл з приводу цієї дискусії стверджував, що патріоти, на відміну від націоналістів, вважають свій народ кращим, але не бажують нав'язувати іншим свій спосіб життя [5, р. 362]. Методологічно цінним є бачення розбіжності між поняттями «націоналізму» та «патріотизму», яке дав Л. Актон: націоналізм – це «наше з'єднання з расою», яке є природним або фізичним, тоді як патріотизм – це усвідомлення наших моральних обов'язків перед політичною спільнотою (основу яким закладають суспільні цінності) [6, р. 163]. Від цього визначення ми будемо відштовхуватись далі.

Про тип патріотизму, який більшою мірою пов'язується з мораллю, а тому може бути визначений як оптимальна модель, виходячи із дискусії вище, розмірковував С. Натансон. Вчений запропонував назвати його «помірним патріотизмом». Наприклад, патріот буде зобов'язаний боротися за свою країну, але лише з тієї причини, що війна є і залишається справедливою. В той же час прихильники крайнього патріотизму вважають, що вони зобов'язані боротися за свою країну, використовуючи будь-які інструменти і будь-коли. Звідси помірний патріотизм близький до поняття «громадянськість».

Патріотизм визначається як любов до своєї країни, ототожнення з нею, особлива турбота про її благополуччя, а також про співвітчизників, що можна також охарактеризувати як «піклування» про «суспіль-

ний» (публічний) інтерес. На нашу думку, в системі суміжних поставленій проблемі категорій саме громадянськість і є більш змістовно близькою до поняття «державний патріотизм» у ролі діяльнісного та відповідального патріотизму. Центральним поняттям державногопатріотизму є «державність», а не «держава», тому він виявляється в активних практичних діях індивіда для забезпечення публічного інтересу. Логіка така: «я люблю свій народ (політичну націю), міцна державність створює можливості для його єдності й буття, тому я допомагатиму державі у реалізації її функцій, піклуючись про публічний інтерес».

Звідси наша точка зору не кореспондує думкою із Т. Бойко, яка стверджує, що державний патріотизм є національно індоктринованим [7]. На думку Ю. Івченко, до якої ми приєднуємося, громадянський патріотизм повинен стати невід'ємним компонентом культивування відповідальності за єдність України [8]. Динаміка суспільних цінностей в Україні після акцій громадянського протесту, закарбованих в історії як «Революція Гідності», характеризується як еволюційний процес переходу у суспільній свідомості від постпатерналізму, предикатів сильної державної влади – до сенсів активної громадянської участі у соціально-політичних процесах (на рівні країни, регіону) та високого рівня громадянської відповідальності (що сьогодні відображається у продуктивній самоорганізації, добровольчій, волонтерській діяльності українців). Громадянськість віддзеркалює не лише політико-правовий зв'язок людини і держави, повагу до прав і свобод інших громадян, а й щоденне співвіднесення громадянами своїх особистісних цілей і інтересами невеликих громад і всього суспільства, відтак – бажанням долучатися до діяльності на благо всієї спільноти, відданою працею для забезпечення суспільних інтересів.

Саме ціннісне ставлення особистості до держави, країни та її громадян сприяє консолідації суспільства та зміцненню компонентів сучасного громадянства. Тому «громадянський патріотизм», що характеризується як конструктивна, помірна прихильність до своєї спільноти, в основу якої покладена ідея відповідальної діяльності кожного для забезпечення публічного інтересу, є важливою суспільною цінністю для України. Особливо в умовах військової агресії та досі властивій українському суспільству певної роз'єднаності на рівні ідей тасвітоглядних наративів подальшого розвитку.

На основі здійсненого дослідження маємо підстави стверджувати, що громадянський патріотизм із процесуальної точки зору є оптимальною моделлю патріотизму для складного суспільства (а, відтак,

у гносеологічному вимірі, може виконувати роль важливої суспільної цінності). Громадянський патріотизм відображається у прихильності особи до публічного інтересу, в активній позиції щодо захисту легітимізованих ідей суспільного розвитку. Він також передбачає відповідальне виконання громадянських обов'язків поряд з обґрунтованою (і афективною, і раціональною) позитивною оцінкою загальноукраїнових реалій. Громадянський патріотизм може стати важливим чинником суспільно-політичного життя лише в разі його визнання більшістю громадян держави.

Використані джерела та література:

1. Про державну службу. Закон України від 10.12.2015 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верховна Рада України (сайт). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
2. Primoratz I. Patriotism [Електронний ресурс] / The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2017 Edition), Edward N. Zalta (ed.). URL: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2017/entries/patriotism/>.
3. Nathanson, S. Patriotism, Morality, and Peace. Lanham: Rowman & Littlefield, 1993. P. 34-35.
4. Kelman, H. C. (1997). Nationalism, patriotism, and national identity: Social-psychological dimensions. In D. Bar-Tal & E. Staub (Eds.), Patriotism In the Life of Individuals and Nations. Chicago: Nelson-Hall. P. 165-189.
5. Orwell, G. Notes on Nationalism / Collected Essays, Journalism and Letters, Sonia Orwell and Ian Angus (eds.). London: Secker & Warburg, 1968. vol. 3. P. 361-380.
6. Acton L. Nationality // Essays on Freedom and Power. Gloucester: Peter Smith, 1972, 141-170.
7. Бойко Т. Національно-патріотичне виховання як квінтесенція конфлікту ідентичностей // Націоналістичний портал (сайт). URL: <http://ukrnationalism.com/publications/1440-na%250btsionalno-patriotychne-vykhovannia-ia-kvintesentsiia-konfliktu-identychnosti.html>.
8. Івченко Ю. Громадянський патріотизм як основа національної єдності (філософсько-правові аспекти) // Підприємництво, господарство і право. 2017. № 9. С. 223-226.

БАЗОВІ ЦІННІСНІ СИСТЕМИ: ГЕНЕЗА, ІСТОРИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНІ ЕКСПЛІКАЦІЇ

Розглянуто еволюцію підходів до проблеми цінностей. Показано, що особливості людини як унікальної живої істоти, позбавленої вродженого способу дій, формують потребу в джерелі такого способу дій – в Іншому. Історично першим Іншим для людини виступає її комунікативна спільнота. Нетотожність людини й її роду формує специфічні ознаки людини, в основі яких лежить ціннісне переживання Іншого як належного. Зроблено висновки, що в такому контексті критерієм історичного поступу й соціального прогресу є розширення кола легітимних Інших.

Ключові слова: цінності, Інший, комунікація, відкриті й замкнені соціальні системи, Перша і Друга морально-етичні системи.

Tetyana Metelyova. Basic Value Systems: genesis, historical transformations and modern social explications. The article considers the evolution of approaches to the problem of values. It is shown that the features of a human as a unique living being, devoid of an innate mode of action, form the need for the source of such a mode of action – for the Other. Historically, the first Other for a person is his communicative community. The non-identity of an individual and his genus forms the specific attributes of a person, which are based on the value experience of the Other for granted. It is concluded that in such a context the criterion of historical and social progress is the extension of the range of legitimate Others.

Keywords: values, Other, communication, open and closed social systems, First and Second moral and ethical systems.

Упродовж століть і до сьогодні феномен цінностей залишається одним з найзагадковіших і, безперечно, найвпливовіших у людському бутті. Найближче до проблеми генези цінностей підійшов Е. Дюркгайм, який у пошуках джерела їх формування звернувся до світу людини – до соціальності як такої, переконливо продемонструвавши, що цінність – це не бажане, якого прагнуть, і тим більше – не корисне, потрібне для виживання (підхід, досі поширений широко, зокрема, серед соціологів та психологів) [1, с. 293].

Е. Дюркаймом же виявлено і стверджено як передумову формування цінностей принципову необхідність обмеження дійодиничної істоти якоюсь потужнішою за неї силою, котра має ще цілком природний характер і виникає в межах доісторичного буття людини, а то й до людського буття живого. Як впливає з концепції Е. Дюркайма (хоча напряду такого висновку він сам не робив), феномен цінностей і феномен людини глибинно взаємопов'язані, зумовлюють один одного.

Для сучасної людини аксіоматично, що розвиток усесвіту здійснюється в напрямі ускладнення: форм руху, або ж, точніше, форм відображення, та матеріальних носіїв, що забезпечують цей рух-відображення. Він, можна сказати, здійснюється по висхідній – від фізичного рівня через біологічний до соціального. Якщо говорити впереносному сенсі про «цінності» долюдського світу, то єдиною такою «всесвітньою» цінністю є ускладнення, яке є наслідком існування будь-чого у взаємодії з довкіллям.

Як відомо, замкнені фізичні системи, які не здійснюють інформаційного (чи то енергетично-речового як різновиду інформаційного) обміну з зовнішнім щодо них світом, нерозвиваються шляхом ускладнення, стагнують і закінчують сумно – вироджуються й помирають тепловою смертю у згоді з другим законом термодинаміки. Дещо по-іншому, але й подібно, закінчують свій шлях соціальні системи, які ізолюють себе від соціального довкілля, не взаємодіють з іншими – вони теж стагнують і, зрештою, сходять з історичної арени (згадаймо замкнені соціальні спільноти архаїчного Сходу чи тоталітарні держави минулого століття). Виходячи з того, і можна зробити висновок, що еволюційною «цінністю», «так- належністю», є рух по висхідній у напрямі розвитку-ускладнення.

Однак це – той висновок щодо еволюційних цінностей, який може робити свідомо і розумна істота, а через неї – як частини всесвіту – й самий всесвіт. До появи такої істоти, зрозуміло, про жодні цінності не йдеться. Адже цінності, як і розум, і свідомість, і вся решта визначальних рис людини, – хоч і мають об'єктивний щодо окремої людської істоти статус, є феноменом, притаманним виключно сформованій соціальним середовищем людині.

За означенням одного з основоположників аксіології Н. Гартмана, цінності в чомусь подібні до теоретичних аргументів. Однак відмінність полягає в тому, що прийняття суб'єктом теоретичних положень відбувається внаслідок його переконання в їх відповідності дійсності. Однак цінності не порівнюються з дійсністю, навпаки – дійсність порівнюється з ними [2, с. 11-116].

Історія свідчить, що ідеали й цінності змінюються з плином часу. Якщо ми, услід за Е. Дюркгаймом та Ю. Бородаєм, виходитимемо з факту наявності тісного зв'язку між феноменом людини і феноменом цінності, то виявлення можливостей формування цінностей надасть нам ключ до «загадки людини».

Людина – єдина у світі істота, яка народжується, не маючи при собі власної сутності. Кожна жива істота народжується, вже в тілі своєму, в його будові і структурі маючи закодовані родові ознаки. Тільки людина побудована таким дивним універсальним чином, що, від народження позбавлена майже безлічібезумовних рефлексів, властивих іншим істотам, щоб вижити, має потребу в навчанні хоч якомусь способу дій. Від того, хто і яким способом дій її навчить залежить не тільки те, якою людиною вона буде, а й чи буде людиною взагалі. Тільки людина, таким чином, є істотою, родова сутність якої полягає, передусім, у відсутності будь-якої сутності. Людина змушена привласнювати чужу сутність, змушена бути іншим, оскільки її рід у тому й полягає, щоб не мати готової самої себе, даної від природи. Від того, як побудована комунікація, яка її архітектоніка (архітектура, будова, розгорнута не тільки в просторі, а й у часі), які її характеристики, залежить і те, чим буде людина, якою вонабуде. І людина, соціалізуючись і окультурюючись (набуваючи культурні змісти), отримуючи свою людську суть, весь час стає Іншим. Я – Інший: таким є спосіб буття людини. Буття іншим – ось сутність людини. Сутність, сформована ще природою, онтогенезом. Її передісторією. І, відтак, буття Іншого перетворюється на умову її родового існування. Отже, передумовою становлення людини є переживання буття Іншого як певної, відчутної, але не усвідомленої цінності, переживання Іншого як належного, без якого – неможливість самого життя, без якого – есенційна та екзистенційна порожнеча. Відтак у самих зародках людського, в доісторичній давнині маємо дві базові взаємозалежні й взаємозумовлені цінності – Іншого й рід, спільноту.

Залежно від того, як побудовано в спільноті взаємодію між одиничним і загальним, людиною та самою спільнотою, вибудовуються типи соціальних систем, в яких бере гору та чи інша базова система цінностей. Услід за К. Поппером визначатимемо їх як відкриті і замкнені [3]. Відкрита соціальна система з пануванням «горизонтальних» трансакцій – міжіндивідуальних та міжгрупових – сама у своїй цілісності є, поруч із іншими, контрагентом взаємодії. Обмін продукцією, витвореною внаслідок здійснення різних діяльнісних процесів, різних моделей життєдіяльності є, власне, обміном інформацією про

зміст, форми, способи здійснення цих життєдіяльностей. В акції обміну інформаційний потік двобічний. Обидва контрагенти взаємодії як віддають, так і отримують інформацію іншого змісту, а отже – інформаційно збагачуються, виступаючи один щодо одного різноякісними джерелами змістів у вигляді завершеного, матеріалізованого результату – готового продукту праці. Своєю чергою обоюстороннє зростання інформаційної насиченості взаємодіючих сторін є їх розвитком, збагаченням їхньої життєдіяльності на нові змісти, у кінцевому підсумку – розвитком спільноти, суспільства.

Стабільність такої системи забезпечена її відкритістю до інновацій і постійною змінюваністю, а в її історичному поступі домінує техніко-технологічний тип розвитку. Існування акції обміну між особами, групами осіб та суспільством спричиняє й можливість переживання кожним учасником обміну потреби в Іншому як джерелі змістів, «інформаційному джерелі», а отже й актуалізує один з вихідних ціннісних первнів – цінність Іншого. Відповідно в суспільстві починає домінувати так звана Перша морально-етична система (за визначенням В. Лефевра [4, 5]) – ціннісна система, головною ознакою якої стає цінність Іншого, а отже і його легітимність і позитивне ставлення до особливого та індивідуального.

Як джерела інформаційних надходжень учасники обмінної акції є повноцінними суб'єктами соціальної дії. На екзистенційному, психологічному та ментальному рівнях акція обміну підтримує, окреслює, стверджує цілком інші, ніж у замкнених системах, світоглядні й ціннісні настанови. Відтак відкритий тип соціальних систем створює сприятливий ґрунт і для подальшого превалювання цінності Іншого в процесі історичного розвитку. Такий спосіб існування соціальної системи, в якому домінує цінність Іншого, відповідає, таким чином, визначеній нами на початку статті загальній еволюційній спрямованості всесвіту на ускладнення і взаємодію з зовнішнім світом. І саме це дає нам підстави стверджувати, що ціннісна система відкритого суспільства має і онтологічні, й моральні переваги над її протилежністю.

Натомість у системі замкнених, де панують вертикальні зв'язки, безпосередній інформаційний обмін між її елементами унеможливлено. У замкненій соціальній системі елементи зорганізовано ієрархічним, супідрядним чином, а джерелом інформації (суб'єктом) є лише один з учасників, інший же слугує лише реципієнтом й ретранслятором. У системі, що виступає не рівнозначним контрагентом взаємодії, а єдиним і однобічним інформаційним «джерелом», панівним типом

розвитку є владно-інституціональний, а її стабільність ґрунтовано на репродукції та ретрансляції вже набутих форм і зразків. Замкнена система здатна зберігатися доволі довгий історичний час та виявляти потужну резистентність до тиску соціального довкілля, однак рано чи пізно її нездатність до інновацій призводить до її повної руйнації. Така система вирізняється негативним ставленням до новацій і нелегітимністю Іншого, адже і новації, і Інший – це те, що не тотожне й не підпорядковане системі і вже тому – є для неї загрозливим. Стрижнем панівної системи цінностей у такий ситуації є «надцінність єдності» (роду), цінність самого соціального утвору і осудливе ставлення до Іншого як загрози цій єдності.

Однак зв'язок між панівним способом соціальної комунікації та пануванням тієї чи іншої ціннісної системи не є каузальним, де «причиною» виступає тип комунікації, а «наслідком» – система цінностей. Зворотнє теж вірне. Панування певної ціннісної системи потужно впливає на тип соціальної комунікації, формує або деформує її, уможливорює її розвиток як відкритої системи або унеможливорює його.

У доіндустріальному світі цінність родової єдності та цінність Іншого можуть протиставлятися і протиставлялися одна одній. А боротьба соціумів між собою, екстремальною формою якої є війни, була спричинена зіткненням соціумів, кожен з яких обстоював цінність свого «роду», своєї культури, своєї конкретики. Власне боротьба соціумів в доіндустріальному світі була боротьбою в межах однієї (Другої морально-етичної, за В. Лефевром) ціннісної системи. Лише з появою індустріального суспільства і виходом на сцену, з одного боку, націй як над-родів, з іншого, – з формуванням на ґрунті цих націй відкритих систем – така боротьба набула характеру і внутрішньої, і зовнішньої боротьби протилежних ціннісних систем. І Перша, і Друга світові війни це війни за системи цінностей відкритих і замкнених суспільств між собою й усередині себе.

Трансформації зазнають не лише базові ціннісні системи, а й взаємини між ними. Показово, що глобалізований світ уможливорює однаковий вектор впливу на обидві системи. Першим глобальним дослідженням трансформації ціннісних систем у країнах світу були вже згадані «Всесвітні огляди цінностей» (WVS), що систематично тривали з 1970 р. й тривають дотепер. Їх результати за чверть століття в 1997 р. узагальнив Р. Інглгардт [6]. На широкому масиві результатів емпіричних досліджень він встановив залежність між рівнем добробуту в суспільстві й життєвими стратегіями особистості. За виснов-

ком Р. Інглгардта, з досягненням певної стабільної межі суспільство й особа в ньому починають «функціонувати» не в режимі виживання з його цінностями матеріального статку, а в режимі самореалізації. Відбувається «дематеріалізація цінностей»: цінності духовно-культурного порядку заступають собою «приземлені цінності добробуту». А отже в рамках обох ціннісних систем зростає роль цінності власного саморозкриття. Що, з одного боку, означає посилення рефлексії щодо сприйняття себе як цінності, а отже й як Іншого, а з другого, – відкритість себе для Іншого-роду-світу. Об'єктивно такі зміни сприяють не просто зближенню ціннісних систем, а зближенню на вищому за них обох рівні.

У сучасному світі соціуми, що не бажають втягуватися в глобальні зв'язки й взаємодії, вектори розвитку яких визначаються пануванням цінності роду-єдності й ворожим сприйняттям Іншого, відкидають, тим самим, себе на узбіччя еволюційного шляху, прирікаючи на невідворотну стагнацію та історичний занепад. Аби бути, вони мусять відкритися до Іншого, навчитися його цінувати й поважати як рівного собі. Зрештою, й самий соціальний розвиток, прогрес є, фактично, розширенням кола легітимних Інших: від визнання права на гідне буття інших народів, інших рас, іншої статі, іншого віку (негрів, жінок, дітей, інвалідів, представників іншої орієнтації тощо) до тварин і всього живого.

Використані джерела та література:

1. Дюркгайм Е. Первісні форми релігійного життя: Тотемна система в Австралії. К.: Юніверс, 2002. 423 с.
2. Гартман Н. К основоположению онтологии. / Пер. с нем. Ю. В. Медведева, под ред. Д.В. Складнева. СПб. : Наука, 2003. 640 с.
3. Поппер К. Открытое общество и его враги. Т. 1: Чары Платона / Пер. с англ. под ред. В. Н. Садовского. М. : Феникс, Международный фонд «Культурная инициатива», 1992. 448 с.
4. Лефевр В. А. Стратегические решения и мораль // Рефлексивные процессы и управление. Том 2. 2002. №1. С. 24-26.
5. Лефевр В. А. Алгебра совести / Перевод со 2-го английского издания сдополн. М. : Когито-Центр, 2002. 426 с.
6. Inglehart R. Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies. N.J. : Princeton University Press, 1997. 453 p.

ЦІННІСТЬ ЯК НАУКОВА КАТЕГОРІЯ В ДОСЛІДЖЕННЯХ УКРАЇНСЬКИХ ВЧЕНИХ

У цьому дослідженні розглядається етимологія та сучасне тлумачення в українській мові поняття «цінність». Також вивчається зміст цього поняття у низці наукових галузей – історії, політології, соціології, економіці, державному управлінні, військових науках.

Ключові слова: *цінність, етимологія, визначення.*

Olesya Yaroshko. Value as a scientific category in the research of Ukrainian scholars. The etymology and the modern interpretation in Ukrainian language of a notion of “value” are under analysis at the research. The essence of both of these notions in a range of scientific fields – history, political science, sociology, economics, public administration, military sciences.

Keywords: *value, etymology, notion.*

Категорії як найбільш загальні наукові поняття є об'єктом вивчення науки загалом й окремих наукових галузей зокрема. Міждисциплінарність як сучасний науковий тренд спонукає, серед іншого, і до наукових пошуків у царині категоріального апарату різних наук. Одним із таких «міждисциплінарних» наукових понять є «цінність», розкрити зміст і значення якої прагнуть дослідники низки наукових галузей.

Пошук у системі каталогів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за запитом «цінність» станом на 11 жовтня 2017 р. показує 38 дисертацій, 65 авторефератів дисертацій, 22 монографії, 1 підручник, 2 навчальних посібники, 2 брошури, 2 методичних матеріалів до тренінгу, 1 доповідь, 1 матеріали міжнародної науково-практичної конференції та 1 збірник статей, де фігурує це слово. Аналіз тематики і тематичної приналежності цих джерел (за рубриками) свідчить про використання цього поняття низкою наукових галузей [1]. Кожна з цих галузей розглядає те чи інше поняття, виходячи із власного об'єкту вивчення, у тому числі – поняття «цінність». Тому цікавим бачиться представлення «панорами» застосування цього поняття різними науковими галузями.

В українській мові разом зі словом цінність вживаються такі спільнокореневі слова: ціна, цінитель, цінник, ціновник, цінувальник, цінота, цінновий, ціннісний, ціновний, цінити, цінувати, зцінити, зціняч,

зацінка, знецінення, знецінювати, націнка, націнювати, неоцінений, неоцінний, неоцінний, недооцінка, оцін, оцінка, оцінник, оцінювач, оцінний, оцінювальний, обцінка, переоцінка, поціновка, поцінний, прицінюватися та уцінка. Слова, схожі за написанням до українського слова *ціна*, використовуються в білоруській, болгарській, македонській, польській, російській, сербохорватській, словацькій, словенській, чеській, давньоруській, старослов'янській та праслов'янській мовах. Слова, схожі за написанням до українського слова *ціна*, використовуються в білоруській, болгарській, македонській, польській, російській, сербохорватській, словацькій, словенській, чеській, давньоруській, старослов'янській та праслов'янській мовах [2, с. 258]. А. Бурячок, О. Єрошенко тлумачать поняття «цінність» як «(1) виражену в грошах вартість чого-небудь; ціну; 2) те, що має певну матеріальну або духовну вартість» і додають ще й аспект значимості при тлумаченні цінності: «важливість, значимість чого-небудь» [3, с. 1274; 4, с. 1260; 5, с. 734].

Л. Полюга синонімом слів *ціна* та *цінність* вважає *вартість*, а також такі синоніми спільнокореневих з ними слів: *цінитель* і *цінувальник* – шанувальник, *цінний* – дорогий, *цінувати* (ставитися з великою повагою) – поважати, шанувати. Як антонім слова *цінність* (те, що має матеріальну або духовну вартість) згаданий автор розглядає *непотріб* (те, що не має ніякої цінності). *Цінність*, на думку цього автора, може бути небуденною, незвичайною, великою, небувалою та особливою, а *непотріб* – незвичайним, великим та особливим [4, с. 338].

В економічних науках у довідкових виданнях є визначення понять «цінність праці», «цінність вибору», «валютні цінності» та «економічна цінність». А. Г. Джонсон під економічною цінністю розуміє культурну ідею, що забезпечує основу для визначення того, що щось є цінним у соціальній системі [5, с. 95]. У «Словнику-довіднику воєнних понять і категорій: Суспільні науки» за редакцією В. Ананьїна міститься визначення поняття «цінності військової служби» – специфічні соціально значимі орієнтири військової служби, які формуються на основі потреб та інтересів воїнів, закріплюються, схематизуються у таких нормативних утвореннях, як військові традиції, ритуали, звичаї. У цьому ж виданні зазначається, що цінності військової служби є фундаментом формування регулятивної функції ціннісних орієнтацій особистості військовослужбовця [6, с. 113].

У соціологічних довідкових виданнях містяться визначення понять «соціальні цінності», «ціннісні орієнтації» та «ціннісна-цінальна дія». В. Іванов визначає соціальні цінності як: 1) значущі

явища й предмети реальної дійсності з погляду їх відповідності або невідповідності потребам суспільства, соціальної групи, особистості; 2) моральні й естетичні імперативи (вимоги), що створені людством і є продуктом його свідомості [7, с. 438]. У «Соціології: короткому енциклопедичному словнику» під загальною редакцією В. Воловича ціннісні орієнтації розглядаються як особистісні орієнтації стосовно цінностей тих чи інших соціальних спільнот: загальнолюдських, національних, класових, професійних тощо; тривкі диспозиції, що регулюють загальну спрямованість діяльності людини стосовно таких цінностей та інших об'єктів високої соціальної значущості, складові вищих рівнів у диспозиційній структурі спрямованості особистості [8, с. 678].

У культурологічних довідкових виданнях тлумачаться поняття «цінностей», «соціальних цінностей», «культурних цінностей», «моральних цінностей», «системи цінностей» та «ціннісних орієнтацій». Автори-укладачі «Термінологічного словника з культурології» Н. Больша та Н. Єфімчук визначають цінності як те, що людина особливо цінує в житті, навколишньому середовищі, людях, їх матеріальній та духовній культурі; те, що людина цінує понад усе і надає найважливішого значення». Соціальні цінності у цьому виданні трактуються таким чином: 1) у широкому розумінні – значущість явищ і предметів реальної дійсності з погляду відповідності чи невідповідності їх потребам суспільства, соціальних груп та особистості; 2) у вузькому розумінні – моральні й етичні вимоги, вироблені культурою, які є продуктом суспільної свідомості. У вищезгаданому «Термінологічному словнику з культурології» ціннісні орієнтації тлумачаться таким чином: 1) ідеологічні, політичні, моральні, естетичні та інші оцінювання суб'єктом навколишньої дійсності та орієнтації в ній; 2) спосіб диференціації об'єктів індивідом за їх значущістю [9, с. 123]. А. Г. Джонсон визначає культурну цінність як розподілену ідею про те, як щось класифікується за умов його відносної соціальної бажаності, вартості чи доброти [5, с. 148]. У «Енциклопедичному словнику з державного управління» за редакцією Ю. Ковбасюка, В. Трощинського та Ю. Сурміна політичні цінності тлумачаться як орієнтири й регулятори політичної свідомості, політичних відносин і політичної практики [10, с. 752].

В. Петрушенко зазначає, що поняття цінність позначає: «1) цілісну органічну реакцію людини, яка стосується прийняття або неприйняття якихось явищ і яка в подальшому виконує роль мотиву людської поведінки; 2) значущість певних речей або явищ для людини; 3) ті

властивості речей та явищ у їх відношенні до людини, які формуються або закріплюються соціальними стосунками між людьми [11, с. 185].

У сучасних політологічних виданнях довідкового характеру також знаходимо визначення поняття «політичної цінності»/«політичних цінностей». О. Стасевська під політичною цінністю розуміє погляди, переконання суб'єктів політики щодо важливих для них політичних явищ, процесів та інститутів; складову систему цінностей, що вивчаються спеціальною філософською дисципліною – аксіологією; цінності – найважливіші компоненти людської культури, які мають вищу значущість для людини та людства, у різні історичні періоди наповнюються конкретним змістом і обумовлюють зразки та стандарти поведінки; політичні цінності є ідеями, які зумовлені політичними потребами суб'єктів політичного життя (люди, групи, партії, суспільства); «політичні цінності» – це ідеальні уявлення про бажане і належне в політичному житті, ідеальні моделі поведінки, ідеальні кінцеві цілі. Це слово споріднене з литовським *kaina* – «ціна», авестійським *kaēnā* – «відплата, помста, кара», грецьким *ποινή* – «викуп, помста, кара», що зводяться до індоєвропейського слова, утвореного від дієслова в значенні «карати, мститися», від якого походять також давньоіндійське *śauyatē* – «мститися, карає», грецькі *tíno* – «плачу, винагороджую; відплачую, караю», *τιμή* – «ціна, вартість; кара»; близьке за значенням до вище перелічених [12, с. 787].

Таким чином поняття «цінності», що у етимологічному аспекті містить сенси винагороди і покарання, а у сучасній українській мові інкорпорує аспекти ціни, вартості, значимості і важливості, – широко застосовується у низці наукових галузей, виходячи з їх власного об'єкту дослідження і предмету конкретного дослідження: зокрема, у економічних наукових виданнях довідкового характеру знаходимо такі поняття, як «цінність праці», «цінність вибору», «валютні цінності» та «економічна цінність», у військовій царині – «цінності військової служби», у соціології – «соціальні цінності», «ціннісні орієнтації» та «ціннісні раціональна дія», у культурології – «цінності», «соціальні цінності», «культурні цінності», «моральні цінності», «система цінностей» та «ціннісні орієнтації», в історичному і політологічному науковому довідковому виданні, як і у виданні аналогічного характеру в галузі наук з державного управління – «політичні цінності», у педагогіці – «аксіологія», «педагогічна аксіологія», «ціннісні орієнтації» та «ціннісне виховання», у філософії – «аксіологія», «цінність», «цінності», «моральні цінності» і «ціннісні раціональна дія», а також у політології – «політична цінність» та «політичні цінності».

Використані джерела та література:

1. Комплексний пошук у каталогах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за запитом цінність [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського : [сайт]. URL: irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_all/cgiirbis_64.exe.
2. Етимологічний словник української мови: у 7 т. / уклад. Г. П. Півторак [та ін.]. 2012. Т. 6 : У-Я. 568 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. К. : Вид-во «Дніпро», 2009. 1332 с.
4. Полюга Л. М. Повний словник антонімів української мови. 4-е вид. К.: Довіра, 2008. 510 с. Книга – «переверт».
5. Алан Г. Джонсон. Тлумачний словник з соціології / Пер. з англ. за наук. ред. В. Ісаїва, А. Хорунжого. Львів : Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2003. 480 с.
6. Словник-довідник воєнних понять і категорій: Суспільні науки / За ред. докт. філос. н., полковника В. О. Ананьїна. К. : ВІТІ НТУУ «КПІ», 2001. 132 с.
7. Соціологічна енциклопедія / Укладач В. Г. Городяненко; ред. кол. В. І. Астахова [та ін.]. К. : Академвидав, 2008. 456 с.
8. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович та ін.; Під заг. ред. В. І. Воловича. К. : Український Центр духовної культури, 1998. 728 с.
9. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / Уклад.: В. І. Волович та ін.; Під заг. ред. В. І. Воловича. К. : Український Центр духовної культури, 1998. 728 с.
10. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 819 с.
11. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 264 с.
12. Політологічний енциклопедичний словник / уклад. : Л. М. Герасіна, та ін.; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2015. 816 с.

ЄВРОПЕЙСЬКА ЦИВІЛІЗАЦІЯ ЗА УМОВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Розглянуто поняття європейської цивілізації, проаналізовано її витоки, охарактеризовано її історичний розвиток. Обґрунтовано роль Європейського Союзу як фактору цивілізаційної інтеграції Європи; показано еволюцію ціннісних орієнтирів європейської спільноти у програмних документах ЄС.

Ключові слова: *європейська цивілізація, європейська інтеграція, Європейський Союз, європейські цінності, глобалізація.*

Iryna Viter. European civilization in a globalization: problems and prospects. The research deals with the concept of European civilization, analyzes its origins, describes its historical development. The role of the European Union as a factor of civilization integration of Europe is substantiated; the evolution of the value benchmarks of the European community in the EU program documents is shown.

Keywords: *European civilization, European integration, European Union, European values, globalization.*

Сьогодні, коли Україна прагне стати повноправним членом європейської спільноти та сповідувати європейські демократичні цінності, великої уваги заслуговують наукові дослідження європейського спрямування, аналіз історичного та соціально-економічного розвитку країн Європи, дослідження сучасних проблем і перспектив розвитку європейської цивілізації за умов глобальних викликів.

Як зазначено у Енциклопедії сучасної України, європейська цивілізація – це комплекс рис господарської, політичної та духовної культур, що сформувався на території європейського континенту і поширився у планетарному масштабі, особливо на землях колишньої європейської колонізації в Америці [1]. Тобто, кажучи про європейську цивілізацію, насправді ми маємо на увазі не географічний, а, скоріше, ментально-культурний, ціннісний вимір. Саме спільні цінності дозволяють відносити до однієї цивілізації різні народи або, навіть, народи різних континентів.

Справедливості заради треба визнати, що європейські цінності, європейська культура, створена переважно народами індоєвропейської мовної групи, певною мірою базується на спадщині доіндоєвропей-

ського населення (крито-мікенська культура, етруски та інші), а також зазнала глибокого впливу стародавньої середземноморської цивілізації (Передня Азія, Єгипет). Окрім цього, на європейську культуру, занесену на американський континент під час Великих географічних відкриттів, певний, хай і не такий значний вплив, спричинила культура народів доколумбової Америки.

Проте найбільше значення має спадщина цивілізацій античності, на принципи й норми якої європейська цивілізація спирається досі. Це «полісний генотип» як взірць організації поселень, антропоцентризм, тобто визнання людини в ролі «центра світобудови», демократія, тобто «влада народу», традиції громадянського суспільства, приватна власність (особливо на землю) як основа свободи тощо [2].

Пізніше на формування європейських цінностей значний вплив спричинили: Ренесанс з його змінами, насамперед у системі цінностей; Реформація та протестантизм, що заклали духовні основи європейського капіталізму; раціоналізм, згідно з яким все без винятку піддається кількісному обліку, що сприяє підвищенню рентабельності виробництва; тип сімейної організації – пізній шлюб і нуклеарна родина (коли одружені чоловік і жінка разом зі своїми дітьми живуть окремо від батьків).

Європейська цивілізація відіграла величезну роль в історії людства. Її домінування у світі почалося понад п'ять століть тому через відкриття, завоювання, торгівлю, дипломатію, капіталовкладення й еміграцію. Її лідерство засновувалося не тільки на військовій та економічній силі, бо кожна сфера людської діяльності зазнала її впливів, починаючи від промисловості й фінансів і завершуючи наукою та модою. Європейська цивілізація фактично встановила модель розвитку для решти світу, що врешті-решт привело до його європеїзації [2].

Європейська цивілізація усвідомлювала себе як культурно-історична цілісність упродовж тринадцяти століть саме у протистоянні зі Сходом, насамперед арабо-мусульманським, який прагнув захопити і її землі. Європейська ідентичність стала поняттям, яке розширювалося: від ядра цивілізації, що склалося у трикутнику між Парижем, Римом і Барселоною, – на північ, захід і південь, а потім, подолавши океани, вона стала ментальною основою міжрегіональної західної цивілізації, до якої увійшли спільноти Північної та Південної Америки, Південної Африки, Австралії та Нової Зеландії.

Сьогодні Європа складається із 48 держав, кожна з них зі своєю складною історією. І все ж можна вести мову про неї як про цілісність. Хоча на відміну від усіх інших цивілізацій, вона відрізнялася

більшою внутрішньою складністю, неоднорідністю та рухливістю. Як засвідчила історія, різноманітність культур давала імпульс до змагання, яке сприяло контактам і взаємозбагаченню. Проте консолідуючим фактором в усі часи було усвідомлення: «Ми – європейці» [2].

Коли ж виникла європейська цивілізація? Більшість дослідників вважає, що за початкову точку існування європейської цивілізації слід брати час оформлення її територіально-політичного ядра – імперії Карла Великого (742-814 рр.). Імператору частково вдалося здійснити об'єднання на основі германських і романських цінностей, тому його часто називають «батьком Європи».

В своєму історичному розвитку європейська цивілізація переживала різні часи. Від початку її розвиток був повільним і дуже важким. Упродовж тривалого часу вона відставала за рівнем від інших цивілізацій, що існували на той час. Однак, почавши прискорення на межі XV і XVI ст., до XVIII ст. Європа досягла такого рівня, з якого почалося стрімке технічне, економічне, політичне піднесення, що вплинуло на шляхи розвитку усього людства. Остаточо випередивши інших, Європа перетворила переважну більшість інших регіонів на свої колонії або напівколонії. Колоніалізм став справжнім європейським феноменом, постійною сферою прикладання сил феодальної, а потім капіталістичної Європи.

Домінування Європи у світі тривало до 1914 р., після чого настав перелом. Суперництво європейських держав за гегемонію на власному континенті, прагнення до перерозподілу колоній, зіткнення класів, ідеологій, суспільних систем, які вилилися у дві світові війни і серію революцій, завдали глобальному переважанню європейської цивілізації нищівного удару. Спустошена і знекровлена, втративши свої заморські володіння, Європа вступила у смугу тривалої кризи [2].

В пошуках виходу з кризи та шляхів відновлення лідерства у світі Європа починає вдаватися до інтеграції. Заключивши низку договорів між європейськими країнами щодо співробітництва та координації своєї діяльності, пройшовши різні стадії інтеграції, країни Європи закономірно приходять до утворення Європейського Союзу як втілення європейських прагнень, європейського менталітету та європейських цінностей. Тому вплив глобалізації на європейську цивілізацію ми розглянемо саме на прикладі ЄС.

Одним з найважливіших наслідків глобалізації є різке зростання ролі міжнародних союзів і угруповань в світовій економіці. Їх становлення й розвиток зумовлюють незворотні наслідки як у кожній окремій країні, так і в світовому співтоваристві в цілому. Все це повною

мірою відноситься до Європейського Союзу як осередку європейської цивілізації. На сьогодні це – одне з найбільш динамічних та впливових регіональних соціально-економічних угруповань в світі, чий розвиток впливає на глобальну диспозицію сил та на історичні долі багатьох народів. Вступ Євросоюзу на початку XXI ст. у новий етап безпрецедентного поглиблення та розширення інтеграції значно підвищує його роль і місце в глобальній економіці, сприяє поширенню європейських цінностей. Так, якщо у 2000 р. питома вага ЄС в світовому ВВП складала приблизно 12 % (для порівняння: США – 21%, Японія – 8%, Китай – 7%) [3, с. 276], то у 2017 р. вона дорівнювала 22% [5] (США – 24,3%, Японія – 5,9 %, Китай – 14,8%) [4]. Лідерство Європейського Союзу в глобальній економіці визначається як кількісними (питома вага в глобальній економіці), так і якісними (унікальність утворення, нова якість інтеграції) показниками, а також тією особливою роллю, яку ЄС покликаний зіграти у вирішенні більшості глобальних проблем, що постали сьогодні перед людством. Отже, незважаючи на думки євроскептиків й навіть на процес Брекзиту, ЄС не втрачає своєї провідної ролі ані в економічній, ані в політичній, ані в культурній сферах життя людської цивілізації.

Для подальшого успішного й ефективного розвитку Європейського Союзу, збереження за ним звання світового лідера необхідний ґрунтовний перегляд і переосмислення теорії і практики європейської інтеграції, корегування стратегічних та тактичних цілей, перегляд та оновлення європейських цінностей. Адже той факт, що глобальна криза майже не захопила країни Сходу – принаймні Індію та Китай, які продовжують успішно розвиватися, – свідчить про незрівнянно більший адаптивний потенціал сучасного Сходу відносно Заходу (та виступає аргументом для багатьох авторів на користь неминучості виходу сучасного Китаю у світові економічні лідери [5]) й робить доцільним проведення комплексного компаративного аналізу східних та західних цінностей. Лише за таких умов Євросоюз має перспективу стати світовим цивілізаційним лідером XXI століття.

Використані джерела та література:

1. Попович М. В. Європейська цивілізація [Електронний ресурс] // Енциклопедія сучасної України. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=17372
2. Орлова Т. В. Всесвітня історія. Історія цивілізацій: навчальний посібник [Електронний ресурс]. (Вища освіта XXI століття). К.: Знання, 2012. 446 с. URL: <https://textbook.com.ua/istoriya/1473447807/s-11>

3. Губський Б. В. Інтеграційні фактори розвитку України // Стратегії економічного розвитку в умовах глобалізації: Монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. Д.Г. Лук'яненка. К.: КНЕУ, 2001. 538 с.
4. Мировая экономика в цифрах 2017 г. и прогноз изменений на 2020 и 2030 гг. [Электронный ресурс]. URL: [https://golos.io/ru-yeconomika /@romapush/ mirovaaya-ekonomika-v-cifrakh-2017-g-i-prognoz-izmenenii-na-2020-i-2030-gg](https://golos.io/ru-yeconomika/@romapush/mirovaaya-ekonomika-v-cifrakh-2017-g-i-prognoz-izmenenii-na-2020-i-2030-gg).
5. Шинкар О. Китай: век XXI. Развитие Китая. Его влияние на мировую экономику и геополитическое равновесие. Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. 208 с.

УДК 008:297 + 316.72 (4)

Фомин С. С.

ЕВРОПЕЙСКАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Рассмотрено соотношение европейской и западной цивилизации. Показано, что в настоящее время западная цивилизация переживает кризис, причинами которого являются такие факторы, как дехристианизация, глобализация, отказ от традиционных ценностей, изменения в этническом составе населения западноевропейских стран в результате массовой миграции из стран «третьего мира».

Ключевые слова: европейская цивилизация, цивилизационная общность, западная цивилизация, дехристианизация, моральный плюрализм, миграция, евроскептицизм.

Sergii Fomin. European Civilization in Modern World. The relationship between European and Western civilization is considered. It is shown that at present the Western civilization goes through the crisis caused by wide-spread loss of Christian faith (dechristianization), rejection of traditional values, globalization, changes in the ethnic structure of population of the West European countries as a result of mass migration from countries of the «third world».

Keywords: European civilization, civilization community, Western civilization, dechristianization, moral pluralism, migration, euroscepticism.

Для современной западной цивилизации характерной чертой является отход от традиционных христианских, моральных, националь-

ных и культурных ценностей западных народов. Все это происходит в условиях необратимых изменений в этническом составе населения западноевропейских стран, который быстро изменяется в результате массовой миграции в Западную Европу из стран Африки и Азии, высокой рождаемости у мигрантов из «третьего мира», уже получивших гражданство западноевропейских стран, и крайне низкой рождаемости у коренных западноевропейских народов.

Будучи широким понятием, европейская цивилизация демонстрирует единство в разнообразии, в частности, включает в себя различные цивилизационные типы или общности. Так, например, можно выделить западноевропейскую (континентальную) цивилизационную общность, которая включает германские и романские народы Западной Европы, между которыми имеются существенные культурные и религиозные различия (германские народы – преимущественно протестанты, а романские – католики). Англосаксонская цивилизационная общность объединяет Великобританию, Ирландию, США, Канаду, Австралию и Новую Зеландию. В западной литературе часто встречается термин «западная цивилизация», под которым понимается западноевропейская континентальная и англосаксонская цивилизационные общности в их неразрывном единстве. Центральноевропейская цивилизационная общность близка к западной цивилизации и включает славянские католические страны (Польшу, Чехию, Словакию, Словению, Хорватию), а также Венгрию. Составной частью общеевропейской цивилизации являются православная восточноевропейская и балканская цивилизационные общности. Можно также выделить латиноамериканскую цивилизационную общность.

На протяжении столетий главным признаком принадлежности к европейской цивилизации было христианство, даже несмотря на его разделение сначала на православие и католичество, а затем – выделение из католичества многочисленных направлений протестантизма. Другим, главным по значимости, признаком принадлежности к европейской цивилизации стала общеевропейская культура и наука, в которые каждый из европейских народов внес и продолжает вносить свой вклад. В то же время нельзя отрицать, что достижения западных народов в области культуры, искусства, точных и общественных наук, государственного строительства и развития экономики оказали и продолжают оказывать большое влияние на развитие культуры, науки, государственных и общественных институтов центрально-европейских, восточноевропейских и балканских стран, которые в силу целого ряда факторов (изнурительных войн со степными кочевниками,

длительного периода ордынского и османского ига, географической удаленности от мировых торговых путей, отсутствия выхода к мировому океану) на протяжении многих веков находились в определенной изоляции от Западной Европы.

Как и любая другая мировая цивилизация, европейская цивилизация не является чем-то неизменным, застывшим, она постоянно эволюционирует. Думается, что отличительной чертой современных изменений в европейской цивилизации является ее дехристианизация. Дехристианизация западной цивилизации нарастала постепенно, получила мощный толчок во время эпохи Возрождения и стала прогрессировать особенно быстрыми темпами в эпоху Просвещения и после французской революции XVIII в. Мощным фактором, способствующим дехристианизации и атеизму, явилось развитие науки, выдвижение различных эволюционных теорий происхождения человека. В настоящее время дехристианизация западной цивилизации выражается в широком распространении в западных странах атеизма, различных нехристианских религий, неоязычества, резком снижении числа людей, исповедующих христианство [1, с.143-145]. Поскольку содержание культовых зданий обходится дорого, церкви и соборы по всей Европе закрываются, их снимают или покупают под коммерческие проекты, открывают в них рестораны, гостиницы, ночные клубы, продают мусульманским общинам, которые преобразовывают их в мечети. Дехристианизация способствовала резкому снижению рождаемости у европейских народов. П. Дж. Бьюкенен отмечает в этой связи: «Когда христианство на Западе начало терять позиции, произошло еще одно событие – западный человек стал отказываться от продолжения рода. Ведь корреляция между верой и большой семьей абсолютна» [2, с. 246].

По сути, западные государства перешли к политике «морального плюрализма». Если еще до середины 50-х гг. XX в. в западных странах либеральная демократия подразумевала, прежде всего, плюрализм политической жизни (свободу слова, собраний, многопартийность), а в области морали и общественного поведения еще сберегались некоторые восходящие к христианству ограничения (в частности, в западном обществе порицались различные половые извращения), то, начиная с 60-х гг., времени так называемой «сексуальной революции», на Западе произошла «демократизация» моральных норм. Они утратили свою однозначность, возник «моральный и нравственный плюрализм», ценностный релятивизм, предполагающие равнознач-

ность различных моральных ценностей и установок, буйно расцвели и вышли на публичное обозрение ранее скрываемые пороки.

Интересно отметить, что в XIX в. и вплоть до окончания Второй мировой войны такие ведущие направления в политической жизни европейских стран, как консерватизм и либерализм, включали в себя в качестве неотъемлемого компонента этнический или же политический (в многонациональных странах) национализм. В настоящее же время отношение ведущих партий Западной Европы к своему местному национализму скорее отрицательное. Современные политические и культурные элиты западных стран в значительной степени пропитаны духом глобализма.

Современные миграционные процессы характеризуются постоянным ростом масштабов международной миграции. Причем эта миграция (как легальная, так и нелегальная) имеет преимущественно односторонний характер: из менее развитых, бедных стран (в частности, из стран «третьего мира») в развитые страны Западной Европы, Северной Америки, Австралию. Такая миграция имеет следствием постепенное изменение этнического состава населения западных стран. По сути, наблюдается картина нового переселения народов.

Опыт западноевропейских стран показал, что мигрантов из Азии и Африки очень трудно интегрировать в европейскую культуру [3, с. 119-122]. Ассимилируются в Западной Европе относительно легко только мигранты, принадлежащие к другим европейским народам, близкие по культуре к местному, коренному населению. Представители других рас, цивилизаций, нехристианских религий, как правило, образуют на территории принимающего государства свои национальные общины, не сливающиеся с местным коренным населением [4, с. 59-61].

Как ответная реакция в странах-членах Евросоюза набирают популярность и электоральную поддержку националистические партии, стоящие на платформе традиционализма и евроскептицизма, выступающие против либеральной миграционной политики Евросоюза и считающие, что внешняя миграция является угрозой для европейской цивилизации, для безопасности и национальной идентичности коренных европейских народов [5, р. 242-245]. Они требуют закрыть границы своих стран для мигрантов из стран «третьего мира», особенно для мигрантов из исламских стран, которые, по их мнению, несут с собой угрозу «исламизации Европы». Кроме того, они осуждают легализацию однополых браков, введение «сексуального просвещения» в средних школах, резко критикуют социально-экономическую по-

литику Евросоюза, выступают за его трансформацию в союз независимых, полностью суверенных государств.

Резюмируя вышесказанное, можно сделать вывод, что если коренное население целого ряда западноевропейских стран не увеличит свои крайне низкие показатели рождаемости до уровня расширенного воспроизводства, и если при этом не будут приняты более строгие ограничения для иммиграции, то уже в недалеком будущем в этих западноевропейских странах большинство населения будут составлять иммигранты и потомки иммигрантов из стран «третьего мира» (на первом этапе в молодых возрастных группах), иными словами, представители неевропейских цивилизаций.

В частности, исламская цивилизация будет постепенно становиться доминирующей в Западной Европе. П. Дж. Бьюкенен считает такой исход неизбежным. Он отмечает: «В Европу вливаются миллионы людей из Северной Африки и с Ближнего Востока; эти люди несут с собой арабскую и мусульманскую культуры, традиции, веру и создают копии родного мира в самом сердце Запада. Ассимилируются ли они или останутся чужаками, «неперевариваемыми кусочками» Африки и арабских территорий в христианском пространстве? Достаточно сравнить их численность с численностью европейцев – и мы легко ответим на этот вопрос» [2, с. 142]. По мнению Бьюкенена, Западная Европа «утратила жизненную энергию», ее «золотые дни позади» [2, с. 153- 154].

Можно не соглашаться с Бьюкененом, но совершенно ясно, что поднятые им проблемы имеют важнейшее значение и должны являться предметом постоянного научного мониторинга. Другим важным предметом научного изучения могут быть проблемы, связанные с ростом влияния правых националистических партий в странах ЕС, выступающих с позиций традиционализма, этнического национализма и евроскептицизма. Все это может привести к ослаблению полномочий органов Евросоюза, возрастанию роли и суверенитета национальных государств-членов, что может существенно повлиять на характер международных отношений, в частности, на характер отношений между постсоветскими странами и ЕС.

Использованные источники и литература:

1. Андреева Л. А. Деевропеизация христианства в XXI веке: феномен «южного христианства» // *Общественные науки и современность*. 2017. № 2. С. 142-151.

2. Патрик Дж. Бьюкенен. Смерть Запада. Москва : АСТ Москва, 2007. 445 с.
3. Остапенко Г. С. Исламское сообщество Лондона и выборы мэром столицы мусульманина Садика Хана // Новая и новейшая история. 2017. № 3. С.118-131.
4. Семененко И. С. Интеграция инокультурных сообществ в развитых странах // Мировая экономика и международные отношения. 2006. №10. С. 58-68.
5. Nathalie Brack, Nicholas Startin. Euroscepticism, from the margins to the mainstream // International Political Science Review. 2015. Vol. 36. № 3. P. 239-249.

УДК 008 (100) + 316.73

Жангожа Р. Н.

ИССЛЕДОВАТЬ МИР ЗА ПРЕДЕЛАМИ ЭМПИРИЧЕСКОГО ОЩУЩЕНИЯ РЕАЛЬНОСТИ ВО ВСЕЙ ЕГО УНИВЕРСАЛЬНОЙ ПОЛНОТЕ И МНОГООБРАЗИИ

Автор осуществил попытку рассмотрения турбулентных процессов, в которых происходят сложные конфигурации различных этнокультурных дискурсов. Драматизм ситуации состоит в непаритетности и отсутствии консенсуса акторов этого процесса, вызывающих болезненную реакцию участников контактов.

Ключевые слова: этнокультурный дискурс, глобализационные процессы, мультикультурализм, информационное пространство, турбулентность, интеграция, имплементация.

Rustem Zhangozha. Investigate the world throgh of the empirical sensation of reality in all its universal completeness and versatility

Author tried the overview of turbulent processes, in which complex configurations of different ethnocultural discourses is discussed. Dramatic situation is not in parity and absence of actor's consensus of this process, which summons painful reaction of the participants of these contacts.

Keywords: Ethnocultural discourse, globalization processes, multiculturalism, information space, turbulence, integration, implementation.

Системы европейских ценностей как референтных ценностей в дискурсе глобализирующейся культуры предполагает выведение некоего алгоритма, определяющего шкалу предпочтений и отрицаний расширившегося за последний век мирового культурного пространства.

К первоочередным причинам масштабных корреляций при контактах различных историко-культурных моделей и процессов, в первую очередь, можно отнести определенные нормативные отношения и оценки историко-культурных традиций, наблюдатели которых, находясь внутри данных историко-культурных локаций и временных измерений (хронотопов – термин М. Бахтина), воспринимают и расценивают значимые события в своей жизни по-разному.

Сказанное относится и к смене социокультурного дискурса и социокультурного ландшафта, необратимо расширяющихся в условиях глобализации и её составляющей – транскультурных процессов, связанных со все увеличивающейся массовой миграцией этнокультурных групп на территории, более благоприятные для их полноценной жизнедеятельности.

Что касается понятийной реконструкции историко-культурной эволюции как основной составляющей в нашем понимании исторического процесса, то она, уже по факту своего «места прописки», имела «родовые признаки», сформировавшиеся в условиях жизнесуществования традиционных этнокультур, значительно отличающихся и не совпадающих с их экстраполяцией исследованиями представителей чужой для них культуры.

С другой стороны, получившие образование в научных и культурных центрах Европы и Северной Америки представители стран-аутсайдеров так называемого «третьего мира» испытывают значительные затруднения при попытках интерпретации и артикуляции в терминах и понятиях «референтных культур», научных школ и культурных традиций стран своего обучения.

Иллюстрацией этому состоянию может служить признание первого Премьер-министра получившей независимость Индии Джавахарлала Неру о том, что он «изучал Индию как просвещенный европеец». Хотя этим признанием не исчерпывается весь сложный спектр мнений и самооценок, которые приобрели устойчивую популярность в художественных исследованиях.

Достаточно ознакомиться с публикациями одного из теоретиков движения «Негритюд» алжирца Франса Фанона или лауреата Нобелевской премии в области литературы, нигерийского писателя Воле

Шоинки с его резонансным романом «Интерпретаторы», в котором европейские либерально-демократические ценности с традиционными ценностями, имплементируемые ими (интерпретаторами) в социально-политическую жизнь своих обществ, живущих в условиях политического и социально-экономического транзита, оказывались несовместимыми, а сами инициаторы-культуртрегеры подвергались у себя на родине политическим и уголовным преследованиям.

Но проблемы взаимопонимания представителями различных цивилизаций друг друга, при всем их драматизме, лишь одно, хотя и типическое, но далеко не последнее, затруднение, с которым сталкивается всякий исследователь. Перед ним – распростертый океан различных, рядоположенных, но не имеющих между собой очевидной смысловой связи, фактов и сведений, подлинный смысл которых может быть истолкован самыми различными и даже противоположными принципами и системами оценок. И, со всей неизбежностью, возникает вопрос: какими методами и средствами интерпретировать этот бессистемный набор эмпирических сведений?...

С этого момента исторические артефакты уступают место идеологии и подвергаются перекодированию с «нужным» и легитимным пониманием прошлого как причины настоящего. Одна лишь логическая интерпретация культурного феномена не способна охватить все разнообразие признаков и характеристик культурного артефакта как части социокультурного со-Бытия. По этим причинам перед исследователем возникает настоятельная необходимость расширить арсенал исследовательских подходов и практик. В частности, привести их в некое целостное образование посредством новых принципов и методологий подхода.

Понятие метода, каким видит его цитируемый выше Эрнест Кассирер, образует в каждой исследовательской системе центр, от которого радиусы ведут к проблемам различных локаций. На методе, в конечном счете, основано все операционное единство мыслительного процесса, которым обладает данная система. Метод не может быть выражен в отдельном понятии или в отдельном положении. Он обладает свойством постоянно раскрываться во всей полноте отдельных проблем и продуктивных мотивов в качестве мета-системы, позволяющей объединить в целостное понятие пространственно-временной континуум [1, с. 322].

Таким образом главным затруднением, тормозящим адекватное рассмотрение и понимание исторического нарратива, выступает отсутствие универсального метода, при котором различные истори-

ко-культурные традиции и их оценки могут рассматриваться в духе и в направлении компаративизма и на паритетных принципах и условиях, удовлетворяющих все стороны межкультурного диалога.

Именно по причине сознательной (или бессознательной) ограниченности видения проблемы, осознания мультикультурной целостности современного мира как гомогенного, полноценного, гармоничного и динамично развивающегося процесса возникает понятийная лакуна, в которую устремились различные квази-идеологемы, претендующие на свой доминирующий конституционный статус в качестве единственно правдивой генеральной версии современного Бытия в его современных проявлениях, характеристиках и оценках.

Столкнувшись с таким развитием событий на рубеже второго и третьего тысячелетия христианства, Западный мир пересматривает и переоценивает свой культурный багаж – римское право, принципы авраамической этики, легшие в основу иудаизма и христианства, которые столетиями составляли метафизику и жизненную практику европейской модели бытия общества и его культуры, определяя базовые принципы неотъемлемых прав человека в качестве «коллективного договора» [2].

Однако на вопросы о том, каким образом можно актуализировать и максимально распространить их на все сферы жизни современных западных социумов и как вернуть безусловную веру людей в абсолютную истинность христианской традиции, удовлетворительных ответов нет.

Сегодняшний мир под влиянием ускорения глобализационных процессов, беспрецедентного расширения информационного пространства и культурных контактов вступил в фазу турбулентности, в которой прежние формы модернизации всех жизненных реалий и сознания перестали соответствовать требованиям адекватного понимания происходящих перемен на всех стратификационных уровнях современных обществ. На смену ему все настойчивее приходит постмодерн, претендующий стать доминирующей теорией и методологией современного, динамично развивающегося мира.

Можно говорить о том, что это направление художественного познания стало реакцией сопротивления либеральному гуманизму художественных и интеллектуальных течений модернизма: апологеты постмодернизма упрекали модернистов в наивной универсализации опыта западной культуры. В особенности, культуры среднего класса – основного носителя социальных и экзистенциальных ценностей европейской цивилизации и образа жизни.

Характерные признаки постмодернизма нетрудно распознать и предать критическому анализу. Однако этос, лежащий в его основе, еще недостаточно исследован и не поддается адекватному анализу традиционными методами и инструментариями. Причина этого состоит, с одной стороны, в том, что сами идеологи постмодерна, как правило, изыясняются невнятно, а с другой – в том, что противоречивость и непоследовательность, имманентные их образу мышления, отрицающего существование стабильной реальности и достоверного знания, не дают возможность определить критерии истины, без которых всякая дискуссия утрачивает какой-либо смысл.

Традиционные ценности – мораль, здравый смысл и ясность, равно как и семиотика, структурализм, марксизм и экзистенциализм, – отвергалась модернистами по тем же причинам. Сегодня трудно прогнозировать, как отреагирует постмодернизм на масштабные изменения демографического ландшафта Европы, вносящие в ее социальную и культурную жизнь значительные перемены.

Теперь становится все труднее игнорировать новый социокультурный дискурс в условиях массового исхода мусульман Ближнего Востока и Северной Африки в Европу, аксиология которых существенно отражается в общественных и межличностных отношениях между различными этническими, социальными и конфессиональными стратами, радикально изменяющими социально-психологическую атмосферу общества, его аксиологическую систему, психосматику и поведенческие стереотипы межличностных отношений, которые пока еще удовлетворяют формату постмодернизма как открытого информационного и культурного пространства – «глобальной деревне».

Но состояние неупорядоченности и некоей интроверсийности внутри постмодернистской концепции не может продолжаться бесконечно долго, поскольку стремительно меняющемуся по своему демографическому и этнокультурному облику обществу и его субъектам необходимы достоверные знания о самом себе как в широком социальном, так и в экзистенциальном измерении, служащие ему неким надежным навигатором для ориентации в выборе оптимальной модели своего *modus vivendi* (способа существования) в этом безумном мире «глобальной деревни».

Рациональные эмпирические сведения отнюдь не всегда совпадают с живущими внутри конкретного человека истинами и принципами и безотносительны по отношению к ним. Именно поэтому понимание внутренних механизмов психики человека без учета его внутреннего мира в его неотъемлемой связи с окружающим миром,

в основе которых лежит коллективное бессознательное – архетип – система, состоящая из переплетения эмпирических и изотерических связей, представляется неполным. А значит и неадекватным [3].

В нашем случае в качестве «модельного объекта» могут выступить так называемые группы смертников-шахидов, или «голубых китов», призывающих подростков к суициду. Как представляется, для перекондировки их психосоматики используются манипуляционные технологии, суть которых состоит в переориентации сознания из внешнего, рационального восприятия во внутреннее состояние иррационального восприятия действительности. В результате этих определенных манипуляций сознание социально неблагополучных людей, отчаявшихся найти себя в реальном и жестоком для них мире, переключают в зону подсознательного, в которой приоритетами выступают идеи лучшего, более справедливого мира, находящегося за пределами мира реальности. Для «правильного» перехода в этот манящий своими гармоническими условиями мир надо совершить решительный шаг – уничтожить существующее в этом несправедливом мире зло, оплатив свой поступок своей физической жизнью...

Использованные источники и литература:

1. Кассирер Э. Избранное. Опыт о человеке. Москва : Гардарика, 1998. 784 с.
2. Лиотар Ж-Ф. Состояние постмодерна. М. : Институт экспериментальной социологии; СПб : АЛЕТЕЙЯ», 1998. 160 с.
3. Юнг К. Г. Синхронистичность: сборник М. - К. : Рефл-бук; Ваклер, 1997. 320 с.

УДК 001.895 + 339.94 (061.1 ЕС + 477)

Vasyliiev O. A.

THE PROBLEMS AND PROSPECTS OF THE UKRAINE-EU SCIENCE AND TECHNOLOGY COOPERATION AS A PART OF EUROPEAN VALUES

Science and technology are the part of European values. The Ukraine-EU science and technology cooperation is based on the agreement signed on 4 July 2002. The current levels of EU-Ukraine cooperation is carried out through the Program for Research and Technological Development (Horizon 2020) and

through Ukrainian national programs and bilateral activities with EU member states. Research and innovation cooperation will be developed as strategic EU-Ukraine priorities through the Eastern Partnership.

Keywords: *science, technology, modernization, international cooperation, research, innovation, European Union, Ukraine.*

Васильев А. А. Проблемы и перспективы научно-технического сотрудничества Украины и ЕС как часть европейских ценностей. Наука и техника являются частью европейских ценностей. Научно-техническое сотрудничество Украины и ЕС базируется на соглашении, подписанном 4 июля 2002 г. Современное сотрудничество выполняется согласно Программе исследовательского и технологического развития (Горизонт 2020), национальным украинским программам и как двухсторонняя деятельность с государствами-членами ЕС. Исследовательская и инновационная кооперация будет развиваться как стратегические приоритеты сотрудничества ЕС-Украина через Восточное Партнерство.

Ключевые слова: *наука, техника, модернизация, международное сотрудничество, исследования, инновации, Европейский Союз, Украина.*

The European Union's fundamental values are respect for human dignity and human rights, freedom, democracy, equality and the rule of law. These values unite all the member states, no country that does not recognise these values can belong to the Union. The main goal of the European Union is to defend these values in Europe and promote peace and the wellbeing of the citizens. For its part, the European Parliament seeks to ensure that these values are realised in the EU legislation. The EU member states are pluralistic. The European Union works for social equality. It develops social security and tries to protect the weakest. It seeks to prevent social exclusion and discrimination. All these fundamental values are defined in the Treaty of Lisbon (2009) [1].

International cooperation is carried out on the basis of intergovernmental and interdepartmental agreements on scientific and technical cooperation, into which along with the rights and obligations of the parties concrete types of activities are included. Ukraine has signed agreements on scientific-technical cooperation with many countries. The vector direction of international cooperation has the widest range which includes the European Union. So nowadays Ukraine- EU science-technology cooperation needs more profound study.

Large-scale reforms being carried out in the European Union in order to introduce technology, innovations and scientific achievements in all

spheres of the national economy. They are accompanied by the expansion of not only political and economic international relations but also the development of scientific and technical ties with foreign countries, leading industrial and scientific centres. There has been the internationalization of research, the exchange of scientific knowledge and technology. Work aimed to improve the skills of scientific personnel is also underway. The enhancement of international scientific and technological partnership in terms of deployment of innovative activity in the EU is an objective necessity, a result of international division of labor and scientific progress in the process of which new forms of production and scientific relations must be created [2].

The importance of the development of industrial as well as scientific and technical cooperation as its component was proclaimed at the Conference on Security and Cooperation in Europe held in Helsinki in 1973 with the participation of 33 countries. The legal safeguard of international relations in this sphere of Ukraine, the main principles and provisions of interaction are enshrined in the national legislation. Areas of activities and plans for implementation are defined in the political and policy documents. Forms and types are developed in the international treaties of Ukraine. International cooperation in the field of science is aimed at solving theoretical and experimental problems of fundamental and applied science, promoting the development of technological processes, training staff, safeguarding the use of scientific and technological progress [3].

The Ukraine-EU Science and Technology cooperation is based on the Ukraine-EU Agreement on Science and Technology Cooperation signed on 4 July 2002. Under the terms of this Agreement the Joint Committee on S&T Cooperation was established. First meeting took place in Brussels on 23 November 2011. Both sides provided information on current developments in research and innovation policy and programmes in the EU and Ukraine respectively. Review was provided on the current levels of EU-Ukraine cooperation in research and innovation. Discussing activities carried out through the EU's Seventh Framework Programme for Research (FP7) [4] and through Ukrainian national programmes and bilateral activities with EU member states.

Ukraine is a part of the Eastern Partnership region of the European Neighbourhood. With this region a development towards a «Common Knowledge and Innovation Space» is envisaged. To achieve that the Commission will intensify cooperation with Ukraine and will support better networking and co-ordination between Ukraine and the EU in the setting and synchronization of research priorities. With a view to promoting

preparation of Ukraine's research community for the Horizon 2020, the Commission supports Ukraine in building up research capacity, promotes the increased collaboration between Ukraine's and EU's researchers and research organisations and strengthens the dissemination of information on Horizon 2020 to Ukraine. The Commission also supports special information events on Horizon 2020 [5]. The current EU programmes with options for RTD cooperation with Ukraine are as follows [6]:

- FP7 (Seventh Framework Programme);

- Erasmus Mundus;

- Tempus;

- Jean Monnet Programme under the Lifelong Learning Programme;

- INSC (Instrument for Nuclear Safety Cooperation) funded through ENPI (European Neighborhood and Partnership Instrument);

- ENPI CBC (Cross-Border-Cooperation) Poland-Belarus-Ukraine Programme;

- Hungary-Slovakia-Romania-Ukraine ENPI Cross-border Cooperation Programme 2007-2013;

- Joint Operational Programme Romania-Ukraine-Republic of Moldova 2007-2013; Black Sea Basin Joint Operational Programme 2007-2013;

- INOGATE Interstate Oil and Gas Transport to Europe;

- Nuclear Safety Co-operation Instrument (NSCI);

- South East Europe Programme;

- Central Europe Programme.

The following bilateral policy agreements between the EU and Ukraine constitute the background for policy dialogue:

- Partnership and Cooperation Agreement between the European Communities and their member states, and Ukraine;

- Protocol to the Partnership and Cooperation Agreement establishing a partnership between the European Communities and their member states of the one part, and Ukraine of the other part;

- Agreement on Renewing the Agreement on Cooperation in Science and Technology between the European Community and Ukraine;

- Agreement for Cooperation between the European Atomic Energy Community (EURATOM) and the Cabinet of Ministers of Ukraine in the field of controlled nuclear fusion;

- European Atomic Energy Community (EURATOM) and the Cabinet of Ministers of Ukraine for Cooperation in the Peaceful Uses of Nuclear Energy;

- ENP European Neighborhood Policy – EU-UKR Action Plan;

Agreement between EC and Ukraine on GALILEO and Air Transportation;

Agreement to Establish a Science and Technology Center in Ukraine (STCU).

There are many FP 7 notable projects for Ukraine, for example, the InnoPolicy (Enhance Innovation Strategies, Policies and Regulation in Ukraine) project. This project was implemented in Ukraine between 2009 and 2011 in order to support the formulation of the Ukrainian innovation and research policy on the governmental and regional levels, to support improvement of the regulatory and legislative environment for research, innovation and intellectual property rights in Ukraine and to bring the Ukrainian legislation in compliance with the best European practices. The project also aimed to support state departments in Ukraine that are dealing with innovation and IPR issues.

The PROMITHEAS 4 project [6] aims at the development and evaluation of mitigation/adaptation (M/A) policy portfolios and the prioritization of research needs and gaps for 12 countries (Albania, Armenia, Azerbaijan, Bulgaria, Estonia, Kazakhstan, Moldova, Romania, Russian Federation, Serbia, Turkey and Ukraine) characterized as emerging economies. The overall strategy is based on development, implementation, evaluation and knowledge transfer towards scientists and decision makers of both public and private sectors from emerging economies. Scientific research needs and gaps will be identified and listed in the inventory.

There are the following S&T priorities in Ukraine for the period up to 2020 [7]: environmental and climate research, nature management; agriculture and forestry; industrial and production technologies; new materials; energy efficiency, alternative energy; transportation; Information and communication technologies; biomedical research, treatment of wide-spread diseases.

Today legal framework contributing to the establishment and development of international contracts has been created. It includes many normative documents that define principles, areas, conditions for financing, tax support, forms and types of cooperation with European research centers, scientists and inventors.

The international scientific and technological cooperation between Ukraine and the European Union is the joint development of scientific and technical issues, the mutual exchange of scientific achievements, the experience and training of highly qualified specialists. Noting the importance of intensifying cooperation in this area with countries of the EU in the context of further development and modernization of the scientific sphere and innovative development of Ukraine it should be stressed that

the past, present and future of Ukrainian science are integrally connected with political, economic and cultural development of the EU.

Innovative firms in Ukraine benefit from EU-guaranteed loans. The European Investment Fund (EIF) and ProCredit Bank Ukraine signed a loan guarantee deal that will offer small and medium-sized companies in Ukraine easier access to risk capital for the development of innovative ideas.

The programme for the development of innovative activities in Ukraine sets tasks on the study of international experience of introducing technologies, its adaptation to the needs of the production system and search for innovative solutions to the issues of the national economy. It is necessary to create joint laboratories, organizations, implement projects, programmes of cooperation and invite scientists from the EU in order to share experiences, send Ukrainian scientists for training in European centres and to exchange effective technologies.

In the result of this research we conclude the following:

Science and technology always have been the part of European values. Europe's achievements in science and technology have been significant and research and development efforts form an integral part of the European economy. Scientific research in Europe is supported by industry, by the European universities and by several scientific institutions. The output of scientific research from Europe consistently ranks among the world's best.

The recommendations of the European Commission were developed to help Ukraine to improve its performance in research and innovation. Recommendations are made on a range of issues including reforming the STI system to boost efficiency and impact; increasing government investment in R&D; revamping STI institutions, funding and procedures, and improving international cooperation.

The Ukraine-EU science and technology cooperation makes great contribution to the participation of Ukraine in the global integration processes in the sphere of science, technology, high-tech industry; the country's transition to an innovative path of development; the entry of our country into the market of intellectual products; the increase of scientific potential; the ensuring of technological security.

According to the goals of Ukraine for the social and economic development of the country, the scientific branch as defining the economic development of the country, the condition and happy future of the people must enter scientific space of the European Union. Only relying on a strong scientific and engineering complex may be most real way for Ukraine to take its rightful place among economically developed states, to promote social approval-oriented, structure-innovative model of modernization.

Sources and literature:

1. The Treaty of Lisbon. EU fact sheets. European Parliament [Електронний ресурс]. URL : http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/en/displayFtu.html?ftuId=FTU_1.1.5.html.
2. A Strategic European Framework for International Science and Technology Cooperation [Електронний ресурс]. URL : https://ec.europa.eu/research/iscp/pdf/policy/com_2008_588_en.pdf.
3. Conference on Security and Cooperation in Europe. Final Act. Helsinki 1975. [Електронний ресурс]. URL : <https://www.osce.org/helsinki-final-act?download=true>.
4. Home Page – FP7 – Research – Europa – European Commission [Електронний ресурс]. URL : https://ec.europa.eu/research/fp7/index_en.cfm.
5. Horizon 2020 – European Commission. Europa EU. [Електронний ресурс]. URL : <https://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/what-horizon-2020>.
6. PROMITHEAS-4. Knowledge transfer and research needs for preparing mitigation/adaptation policy portfolios [Електронний ресурс]. URL : <http://io.iee.kpi.ua>.
7. Vasyliov O. A. The development of productive forces, science and technology as the main factor determining the socio-political transformation of modern states // Foreign Affairs. 2014. № 9. P. 44-47.

УДК 94:316.752 (4)

Бондарець М. В.

ЕВОЛЮЦІЯ ЗМІСТУ «ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ» В ІСТОРИЧНОМУ РОЗВИТКУ

Досліджено історичний контекст формування системи європейських цінностей. Розкрито основні історичні етапи її становлення. Проаналізовано трансформацію системи європейських цінностей від давніх часів до сьогодення. Виокремлено та проаналізовано основоположні документи заснування ЄС.

Ключові слова: греко-римський період, європейські цінності, трансформація європейських цінностей, соціальна держава, Європейський Союз.

Maryna Bondarets. The evolution of the content of «European values» in historical development. The paper explores the historical context of the formation of a system of European values. The main historical stages of its formation are revealed. The transformation of the system of European values from ancient times

to modern times is analyzed. The founding documents of the founding of the EU are highlighted and analyzed.

Keywords: *Greco-Roman period, European values, transformation of European values, social state, European Union.*

На кожному етапі історичного розвитку, серед яких: греко-римський період, період епохи середньовіччя і Ренесансу, Просвітництва й остаточного затвердження лібералізму, період між Першою і Другою світовими війнами, і, нарешті, етап створення Європейського Союзу – категорія «європейські цінності» змінювала свій зміст, подеколи відкидаючи в сторону досягнення попередніх епох. Кожний історичний етап вніс власний вклад в те, що ми називаємо «європейськими цінностями»: певне ставлення до людини, її місця й ролі в суспільстві, а також певне ставлення до власності.

Фундаментом «європейських цінностей» традиційно вважається спадщина греко-римського періоду. Класичне греко-римське уявлення щодо стовпів системи «європейських цінностей» включало в себе наступні принципи функціонування суспільства і держави: громадянську самосвідомість і самоврядування, свободу слова та свободу зібрань. В процесі історичного розвитку система «європейських цінностей» втілила себе в наступних принципах організації життя суспільства і держави: свобода і рівність всіх людей перед законом, верховенство закону, гарантування природних прав людини, гарантування права на приватну власність. В основі появи всіх цих принципів суспільного життя лежала значимість вільного громадянина, що має право й активно приймає участь у перетворенні навколишньої дійсності. Ця цінність була особливо характерна для полісного періоду існування Давньої Греції. З усіх історичних етапів розвитку полісний період Стародавньої Греції найбільш підходить під визначення «витоку Європи». Саме на нього посилаються українські та зарубіжні дослідники, розглядаючи питання місця й ролі людини в житті сучасних європейських співтовариств і, відповідно, принципів організації їх політичного і економічного життя.

Вже у період Середньовіччя Європа, остаточно змінивши свої географічні кордони, стала символізувати християнський світ, а «європейська система цінностей» – асоціюватися переважно з християнськими цінностями. Ключовою тезою в рамках даної системи цінностей стало твердження: «Людські закони повинні відповідати Божественним законам». Проте ця теза, що проголошувалася в якості ідеальної і найбільш бажаної, була дуже далека від свого реального втілення на практиці. Еволюція поглядів на місце людини в суспільстві та на її

здатність впливати і змінювати в позитивну сторону навколишній світ є тим, що відрізняє Ренесанс від Середніх віків. Фактично Ренесанс центральну роль в системі «європейських цінностей» закріпив за незалежно мислячою особистістю, яка перетворює зовнішній світ.

Епоха Відродження, безсумнівно, зіграла ключову роль у розвитку системи сучасних «європейських цінностей». По-перше, вона позначила повернення до дослідження спадщини греко-римської культури, а разом з цим – повторне відродження і утвердження ролі вільно мислячої особистості, котра вірує в християнські ідеали взаємин між людьми, які повинні були знайти свою правову оболонку у вигляді певних принципів функціонування суспільства і держави. Людина та її погляди на навколишній світ стали центральним елементом системи європейських цінностей. Більш того, саме з періодом Відродження пов'язане зміцнення таких принципів духовного життя суспільства, як гарантування віротерпимості і свободи віросповідання на додаток до забезпечення свободи вираження власних суджень. Саме епоха Відродження створила сприятливе підґрунтя для подальшого підйому лібералізму, поступово утверджуючи у свідомості всього суспільства необхідність закріплення рівності всіх перед законом, права на власність і вільного ведення підприємницької діяльності, перш за все, для успішного функціонування економіки окремої держави. Епоха Просвітництва, яка змінила період Відродження, лише підкреслила важливість та необхідність практичного застосування тих «європейських цінностей», про які філософи лише розмірковували і сперечалися за часів Відродження. Закордонні європейці пов'язують капітальний внесок епохи Просвітництва у формування системи європейських цінностей з іменами такої плеяди філософів XVIII ст., як Ж. Л. д'Аламбер, Вольтер, Д. Дідро, Ж.-Ж. Руссо. Трактат «Про суспільний договір» Ж.-Ж. Руссо (1762 р.), відомий фразою: «Людина народжується вільною, а між тим вона скрізь у кайданах», вплинув на утвердження європейських принципів організації політичного життя сучасної Європи, формування її громадських і політичних ідеалів [1]. Ідея про те, що держава виникає на основі суспільного договору, згідно з яким верховна влада належить народу, згодом вплинула на розвиток сучасних демократичних інститутів.

Своєрідним апогеєм прояву цієї «європейської цінності», торжеством «свободи, рівності й братерства», безсумнівно, стала Велика французька революція 1789 р. Вона сприяла остаточному затвердженню непорушної основи системи «європейських цінностей»: свободи людини від народження і рівноправності. Ж. Мішле, французький іс-

торик і публіцист XIX ст., передав основний зміст минулої революції таким чином: «Суть революції я бачу в прагненні воскресити Закон, повернути людині її Права і затвердити Справедливість» [2, р. 279]. У підсумку революція привела до поступового руху від конституційних реформ до революційного терору. Декларація прав людини (26 серпня 1789 р.) і прийняття Конституції (вересень 1791 р.), що забезпечувала загальне виборче право, референдуми й виборний уряд, є безперечним її досягненням. Завдяки Французькій революції були вперше документально зафіксовані 17 статей, які перерахували «природні, невід’ємні та священні права» не тільки французів або європейців, а і людства у цілому.

XIX ст. стало століттям швидкого розвитку й поширення ліберальних ідей і зміцнення ліберального стрижня системи «європейських цінностей». Лібералізм фактично знайшов прояв у двох сферах – в політиці та в економіці. Виступаючи проти будь-яких успадкованих привілеїв, ліберали наголошували на необхідності рівності всіх громадян перед законом, значимості громадянських та особистих свобод, конституційних процедур, віротерпимості та універсальних прав людини. Економічний лібералізм підкреслював важливість права на власність, а також права власників на вільну торгівлю без обмежень. Прояви лібералізму не були однакові на території всієї Західної Європи, тому що самі держави не були рівними у своєму розвитку. Проте ліберальна демократія в тій чи іншій формі стала набувати міцної основи саме в Європі.

Крім розвитку концепції лібералізму XIX ст. можна охарактеризувати як період появи і розвитку ідеї «соціальної держави», яка остаточно утвердиться в якості невід’ємної частини системи «європейських цінностей» вже після закінчення Другої світової війни. Вперше поняття «соціальна держава» було вжито Л. фон Штейном, німецьким філософом-гегельянцем, правознавцем, істориком. Згідно з підходом Л. фон Штейна, держава повинна сприяти економічному та суспільному прогресу всіх своїх громадян, так як розвиток одного виступає умовою розвитку іншого [3].

У той же час необхідно підкреслити, що саме у XIX ст. з’явилася криза ідей гуманізму, зокрема криза віри в природну доброту людини. Вона володіє природними правами і є рівною в цих правах з іншими людьми, але людина стає протиставленою іншим в умовах домінування ідеї верховенства й захисту приватної власності. У підсумку: хто є власником засобів виробництва, той і експлуатує найману працю. Саме в цьому і полягає причина підвищеного інтересу до питань «соціальної справедливості» і «соціальної держави» в XIX ст. Фактично

розвиток вчення про класову боротьбу і філософія Ф. Ніцше стали ознаками відкату системи європейських цінностей від справжніх гуманістичних ідеалів.

На місце людини епохи Ренесансу мала з'явитися надлюдина з незламною волею до влади, не обмежена в своїх діях ніякими старими цінностями. Частково ці тенденції стали першими провісниками кризи старої системи «європейських цінностей» з її ідеалами свободи, гарантіями природних прав людини і рівності всіх перед законом. Найбільш яскраво ця криза знайшла свій прояв у період між Першою і Другою світовими війнами, так само як і в період Другої світової війни. Ці історичні віхи можна по праву вважати своєрідним відходом від системи європейських цінностей і розколом європейського континенту по лінії прихильності до тих чи інших цінностей. Неофіційна відмова від свободи й рівності громадян незалежно від їх гендерної або національної приналежності, відсутність свободи слова стали традиційними атрибутами фашистських режимів і комуністичного режиму в СРСР, які зароджувалися в Європі. Початок Другої світової війни став підсумком становлення суспільної системи фашизму, яка була прямо протилежною системі «європейських цінностей», а її закінчення справило сильний психологічний вплив на уми європейців, змусивши їх суттєво переглянути колишні уявлення про місце Європи в світі, про суть та історичне покликання європейської цивілізації разом з властивою їй системою цінностей.

Саме будівництво єдиної Європи почалося з промови французького міністра закордонних справ Р. Шумана. Його пропозиція про об'єднання двох базових економічних і військово-стратегічних галузей (виробництво і збут вугілля і сталі) Франції, ФРН, Італії, Бельгії, Голландії та Люксембургу мало унеможливити франко-німецькі війни, а його промова 8 травня 1950 р., на відміну від промови В. Черчилля в Цюріху 19 вересня 1946 р., містила в собі скоріше практичний план об'єднання держав, ніж концептуальний. Ключовим словом в промові В. Черчилля виступало поняття свободи як одного з головних елементів класичного уявлення про систему «європейських цінностей». Р. Шуман у своїй декларації насамперед розглядав мир в Європі через призму економічної взаємозалежності та взаємних інтересів. Спільний контроль і прагнення до спільних дій в сталеливарній та вугільній галузі виступили основою нового регіонального об'єднання. Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС, 1951 р.), верховний орган якого очолив відомий французький промисловець і політик Ж. Моне, поклало початок сучасному Євросоюзу. Римський договір про створення Європейського

економічного співтовариства (ЄЕС, 1957 р.) і Європейського співтовариства з атомної енергії (Євратом, 1957 р.) означав старт глибшої економічної, а потім – політичної інтеграції. Паризький (1952 р.) і Римський (1958 р.) договори навряд чи припускали в якості підстави для об'єднання крім взаємодії і спільного контролю в двох галузях промисловості наявність певних і поділених державами-учасниками уявлень про ідеальні принципи в різних суспільних сферах: економічній, соціальній, політичній і духовній. Паризький договір не містив в собі особливих положень щодо наявності «європейських цінностей» як достатньої підстави для приєднання до цього регіонального об'єднання. Поняття «європейські цінності», втілене в політичних, економічних, соціальних і духовних нормах, почало превалювати в документах і деклараціях Європейського Союзу з 1970-х рр. Категорія «європейські цінності» стала безпосередньо пов'язуватися з категорією «європейська ідентичність». 14 грудня 1973 р. в Копенгагені дев'ять країн-членів європейських співтовариств підписали Декларацію про європейську ідентичність. В рамках цієї Декларації підкреслювалося, що держави-учасники поділяють однакове ставлення до життя, яке ґрунтується на впевненості в тому, що в суспільстві повинні реалізовуватися потреби кожної людини, захищатися принципи представницької демократії та верховенство закону.

Соціальна справедливість як головна мета економічного прогресу, повага до прав людини були виділені в якості фундаментальних основ європейської ідентичності [4]. Фактично розуміння «європейських цінностей» об'єднало класичні уявлення попередніх історичних епох, зробивши особливий акцент на повазі до прав людини та забезпеченні соціальної справедливості. З появою європейських співтовариств, а в подальшому – і ЄС, «європейські цінності» збагатилися новим елементом, який був одночасно і уявленням про досконалість, і принципом існування. «Вільне переміщення товарів, послуг, робочої сили і капіталу» – це те, що вже давно символізує Європейський Союз і чим так пишаються його держави-учасники. У підсумку «європейські цінності» стали не просто системою цінностей, носієм якої могла виступити будь-яка європейська держава, а скоріше «ексклюзивним брендом» [5]. Права на нього були закріплені за європейськими співтовариствами, а потім – за ЄС. Частково це зумовило перетворення «європейських цінностей» в інструментарій зовнішньої політики. В результаті в другій половині XX ст. «європейські цінності» стали відігравати роль не тільки сполучної ланки між державами-членами Європейського економічного співтовариства, а й критерію вступу до цієї спільноти.

Використані джерела та література:

1. Руссо, Жан-Жак. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Пер. з фр. та ком. О. Хома. К: Port-Royal, 2001. 349 с.
2. Michelet J. Histoire de la Revolution francaise. Oxford: University Press, 1848.
3. Штейн, Лоренц. История социального движения Франции с 1789 года: Пер. со 2 нем. изд. Т 1. [Електронний ресурс] / Основное понятие общества и социальная история Французской революции до 1830 года. Санкт-Петербург : тип. А.М. Котомица, 1872. 305 с. URL: https://xn--90ax2c.xn--p1ai/catalog/000199_000009_003875045/
4. Declaration on European Identity. December 14, 1973 [Електронний ресурс] / Bulletin of the European Communities (офіційний сайт). URL: http://www.ena.lu/declaration_european_identity_copenhagen_14_december_1973-02-6180
5. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция. М.: Международные отношения, 2003. 400 с.

УДК 94:321+ 323.1 + 351.746.1 (5-191.2)

Ляшенко Т. М.

ЦЕНТРАЛЬНА АЗІЯ: НОВИЙ ФОРМАТ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

Досліджується розвиток політичних інститутів в державах Центральної Азії (Казахстану, Киргизстану, Узбекистану, Таджикистану та Туркменістану). Розглянута національна та регіональна специфіка політичних перетворень в контексті регіонального співробітництва. Окреслено фактори, які впливають на регіональну стабільність та безпеку в державах Центральної Азії.

Ключові слова: *Центральна Азія, політична система, інтеграційні процеси, національна безпека.*

Tetyana Lyashenko. Central Asia: a new format of interstate relations.

The development of political institutes in the states of Central Asia (Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan) is explored. The peculiarities of the formation and functioning of political regimes in the countries of the Central Asian region are analyzed, the national and regional specificities of political transformations are considered. The factors that influence regional stability and security in the states of Central Asia are outlined.

Keywords: *Central Asia, political system, integration processes, national security.*

За останні п'ять років держави центральноазійського регіону опинилися поза сферою національних інтересів України. Торгівельно-економічна співпраця України та держав ЦА послабилася з початком війни між Україною та РФ і заборонаю РФ транзиту через свою територію товарів з/до України.

Загальний обсяг торгівлі товарами між Україною та Киргизстаном у 2018 р. склав 30,1 млн. дол. (зменшення на 19,3%, або 7,2 млн. дол. у порівнянні з 2017 р.), при цьому експорт товарів з України склав 28,6 млн. дол. (на 16,6%, або 5,7 млн. дол. менше за результати 2017 р.), а імпорт товарів із Киргизстану в Україну – 1,5 млн. дол. (зменшення на 50,0%, або 1,5 млн. дол. у порівнянні з 2017 р.). За даними української статистики, у січні-грудні 2017 р. загальний обсяг торгівлі (товарами і послугами) між Україною і Республікою Казахстан склав 778,6 млн. дол. і зменшився порівняно з аналогічним показником 2016 р. (928,0 млн. дол.) на 149,4 млн. дол., або на 16,1 %.

За інформацією Держстату України, за 2017 р. зовнішньоторговельний обіг товарами та послугами України з Республікою Узбекистан становив 303,9 млн. дол. (у 2016 р. – 223,0 млн. дол.) і збільшився в порівнянні з 2016 р. на 80,9 млн. дол. А, або на 36,3%. Сальдо зовнішньої торгівлі товарами України з державами Центральної Азії за 2018 р. таке: пасивне з Казахстаном (– 83428,2 дол.) та Туркменістаном (– 87572,0 дол.), активне – з Киргизстаном (+2999,8 дол.), Таджикистаном (+1377,0 дол.) та Узбекистаном (+164545,5 дол.), причому товарообіг з Узбекистаном збільшується протягом останніх трьох років.

Скорочується не лише товарообіг між нашими країнами, але й суттєво зменшується інформаційний обмін, що призводить до втрати можливих економічних партнерів та ідеологічних союзників. У питанні військової агресії РФ щодо України держави центральноазійського регіону займають нейтральну або проросійську позицію. Якщо проаналізувати публікації інформаційних ресурсів цих країн, одразу впадає в очі негативна негативна риторика матеріалів щодо України.

Отже, повноцінна співпраця нашої держави з країнами Центральної Азії – питання майбутнього. Зараз ми можемо лише прогнозувати, які країни з регіону можуть звільнитись з-під російського впливу і чи взагалі є такий шанс.

Велика увага з боку російської пропаганди приділяється освітнім програмам. Так, ще у 2006 р. російським урядом була створена Всесвітня

координаційна рада російських співвітчизників, яка відповідає за координацію діяльності російських організацій за кордоном та їхній зв'язок з Кремлем. З часом така робота активізувалась. Наприклад, Росія виділила близько 91 млн. дол. на будівництво 5 російських шкіл в Таджикистані. При цьому у 2019 р. освітній бюджет Таджикистану склав 454 млн дол. Загалом в 2019 р. з російського бюджету було виділено 470 млн. рублів на популяризацію російської мови за кордоном і в Росії.

Прикладом ідеологічного впливу Москви є залучення громадянського суспільства країн Центральної Азії до сфери свого впливу. На створення та розвиток діяльності неурядових організацій в державах Центральної Азії виділяються величезні ресурси. У результаті виникають так звані «ГОНГО» (російською: государством организованные негосударственные организации), що фінансуються і контролюються державою.

Росія надаєправлячим режимам політичну і військову допомогу в обмін на надання військових баз і певний ступінь лояльності російській зовнішній політиці. Разом з тим, центральноазійські експерти вважають, що нагнітання страху в Центральній Азії – метод Кремля щодо зміцнення свого військового та політичного контролю в регіоні і, в той же час, спосіб уникнення вирішення внутрішніх проблем. Бішкекський політолог, голова партії «Демократ» Сейтек Качкинбаєв сказав в інтерв'ю «Каравансараю», що російська влада розіграє національну карту і впроваджує мілітаристську ідеологію «Захищаємо російський [народ] від зовнішнього ворога».

Не потребує доказів, що російські військові бази служать інструментом для підтримки політичного впливу Росії в Центральній Азії. «При виникненні загрози своїм інтересам [в регіоні] Росія може використовувати військові бази, щоб зберегти контроль над Центральною Азією», – сказав політолог і засновник Грузинського центру стратегічного аналізу Нодар Харшіладзе. Також, на його думку, у таких сценаріях Кремль не використовує тактику відкритої агресії, а застосовує нетрадиційні та змішані інструменти – таємні операції, саботаж, розпалювання міжнаціональної напруженості за допомогою сучасних інформаційних технологій [1].

Через спільні військові навчання з країнами регіону росіяни володіють усіма відомостями про збройні сили цих держав, що створює додаткові переваги в разі військового втручання. Місцеві політичні еліти усвідомлюють це і при прийнятті ключових рішень змушені враховувати інтереси Кремля, так як бачать серйозну загрозу з боку Росії, особливо після анексії Криму.

Так, голова науково-консультативної ради при Антитерористичному центрі СНД, полковник поліції РФ Маріанна Кочубей постійно наголошує, що Центральна Азія буде другим фронтом третьої світової війни, причому Росії безпосередньо нічого не загрожує, а основний удар буде спрямований на країни центральноазійського регіону: «Барабани війни чути все виразніше. Це питання не лише воєнної або антитерористичної політики держави. На нас чекають випробування, а на наших братів – узбеків, казахів та таджиків – чекають ще більші випробування» [2].

Найбільш явним прикладом політики, заснованої на такому підході, є відносини Росії з Киргизстаном. Розширення російської військової присутності в цій державі відбувалось одночасно з підтримкою уряду Алмазбека Атамбаєва. У даний час в Киргизії розташована об'єднана військова база російських збройних сил, до складу якої входять кілька військових об'єктів, включаючи авіабазу в місті Кант. Структурно база входить до складу Центрального військового округу Росії. Щорічна орендна плата з 2019 р. за землю під об'єднану базу підвищується на 291 тис. дол. і складе 4,79 млн. дол. проти 4,5 мільйона, які сплачувались РФ з 2012 р., при цьому майже на 60 га збільшується площа орендованих земель. Москва чітко розуміє, що країни Центральної Азії вже поступово відходять з-під її впливу в силу того, що суспільство в цих країнах готове вибудовувати власну зовнішню політику. За цих умов Росії вигідно створити уявлення про неминучу загрозу у вигляді терористів, нібито невідворотність нової широкомасштабної війни.

На цьому тлі Росія залишається одним з ключових інвесторів в економіку Киргизстану, її частка становить 22%. Крім того, Російська Федерація списала 240 млн. дол. боргу цій центральноазійській країні. Водночас в перші 6 місяців 2018 р. Росія вклала 821 млн. дол. в економіку Казахстану.

Тим не менш, серед центральноазійських дослідників є усвідомлення того, чим насправді є російські вливання: «Російські інвестиції – політично вмотивовані. Не потрібно мати ілюзії щодо цього. Це навіть можна назвати «гуманітарною допомогою», – таку думку висловлює керівник Громадського фонду «Світ Євразії», казахстанський політолог Едуард Полетаєв [3].

Ще одним фактором впливу на громадську думку Центральної Азії є трудові мігранти, завдяки яким поширюється «руський мир». Але на сьогоднішній день потік мігрантів до Росії знижується: за даними російського держстату, у 2018 р. спостерігалось скорочення міграційного приросту майже з усіх країн Центральної Азії (за винятком

Туркменістану, який переживає важку фінансово-економічну кризу і щодо якого міграційний приріст склав 2,7%).

Трудова міграція негативно впливає на економічний розвиток в зв'язку з відтоком з країни місцевих професіоналів (викладачів, лікарів, інженерів, агрономів тощо). При збереженні поточної моделі зростання країнам-експортерам трудових ресурсів не вдасться вийти на шлях сталого розвитку. А це стримує розвиток трудомістких галузей економіки і знижує інвестиційну привабливість Центральної Азії.

Сьогодні частина країн Центральної Азії – Казахстан і Киргизстан вже є членами євразійської економічної інтеграції за участю Росії. При цьому регіон є важливим елементом в стратегічній ініціативі Китаю «Один пояс, один шлях». Питання зіткнення двох регіональних проектів, що досить активно розвиваються, є ще одним фактором, який розділяє Центральну Азію на два табори і не сприяє інтеграційним процесам в регіоні.

Вперше центральноазійська інтеграція отримала правове оформлення в угоді про заходи щодо поглиблення економічної інтеграції на 1994-2000 рр., підписаній двома найбільшими державами регіону – Казахстаном та Узбекистаном. Але протягом наступних років ці ідеї не отримали практичної реалізації. Казахстан продовжував продукувати інтеграційні проекти, але втілюватись в життя вони почали лише з приходом до влади в Узбекистані Шавката Мірзієєва.

В засобах масової інформації, як узбецьких, так і зарубіжних, процес реформ президента Узбекистану, в тому числі – і в зовнішній політиці, – отримав назву «відлиги», «перезавантаження», «узбецької весни», «революції зверху». Самого президента Ш. Мірзієєва вважають «президентом надії» та навіть порівнюють з китайським реформатором Д. Сяопіном, який заклав основи для «економічного прориву Китаю» [4]. Навіть якщо відкинути традиційну східну пишномовність, сутність процесу, започаткованого Шавкатом Мірзієєвим, полягає не лише у започаткуванні реформ всередині Узбекистану, але й у намаганні вирішити регіональні питання, досягнути регіональної єдності. З боку Узбекистану були зроблені безпрецедентні кроки щодо нормалізації відносин з сусідами. Зокрема, вдалося знайти спільну мову з керівництвом Киргизстану і Таджикистану в питаннях демаркації і делімітації державних кордонів. З Таджикистаном вдалося домовитися про відновлення регулярного авіасполучення.

Останні 3 роки у лідера регіону Казахстану обсяг ВВП в дол. падає. Пов'язано це як з падінням курсу національної валюти, так і з проблемами в економіці республіки. Друга за обсягами економіка –

Узбекистан – навпаки, стабільно зростає. Таким чином, вектори зовнішньополітичного та економічного розвитку Узбекистану роблять його можливим привабливим партнером в майбутньому.

Сьогодні центральноазійський регіон стає точкою інтересів та впливу для цілої низки гравців: Євросоюз, Індія, Іран, Південна Корея і Туреччина. Але основними є, звичайно, Росія, Китай та Сполучені Штати Америки. Такий суперечливий зовнішній вплив накладається на історично непрості відносини між усіма державами Центральної Азії. Відповідно, складний спектр проблем породжує безліч прогнозів щодо майбутнього центральноазійського регіону. Відбувається нове позиціонування Центральної Азії. У зв'язку з цим важливо зрозуміти, що представлятиме собою центральноазійський регіон в найближчому десятилітті: чи стане він суб'єктом загальносвітових процесів чи залишиться під впливом провідних геополітичних гравців.

На даний час керівні кола країн Центральної Азії орієнтовані на реалізацію «суто прагматичної» політики. Серед основних пріоритетів – структурні реформи в економіці, залучення інвестицій, в першу чергу, в промисловість і високотехнологічні галузі, а також «розвиток людського капіталу» [5].

В умовах посилення інтересу до регіону з боку декількох світових гравців у країн ЦА з'являється можливість проведення все більш варіативної й багатовекторної політики. На цьому тлі в 2018 р. Узбекистан і Казахстан зробили заявку на розвиток регіону без участі держав, що до нього не належать. У березні 2019 р. у Вашингтоні американо-таджицька Ділова рада проводила групову дискусію на тему «Ведення бізнесу в Центральній Азії» виключно для країн регіону та їхніх партнерів в США. Нарешті, трансформація Центральної Азії відбувається на тлі приходу нового покоління лідерів, які все менше дивляться на Москву як на головного історичного партнера.

Зрозуміло, що російська дезінформація не може повністю переконати публіку в правильності російської позиції. Проте намагання заплутати і спотворити поточні та історичні події цілком досягають поставленої мети – підірвати цілісну міжнародну позицію щодо дій Росії як агресора, натомість представити її нібито як відповідальну і невідворотну миротворчу силу.

Використані джерела та література:

1. Россия перейдет от оккупации к аннексии [Електронний ресурс]. URL: <https://www.apsny.ge/2017/conf/1492311880.php>.

2. Специалисты по исламскому миру предрекли в скором будущем третью мировую войну [Електронний ресурс] // ZNAK (сайт). URL: https://www.znak.com/2018-11-/specialisty_po_islamskomu_miru_predrekli_v_skorom_buduchem_tretyu_mirovuyu_voynu.
3. Россия привезет в Кыргызстан «политически мотивированные инвестиции» [Електронний ресурс]. URL: <http://www.stanradar.com/news/full/33053-rossija-privezet-v-kyrgyzstan-politicheski-motivirovannye-investitsii.html>.
4. О некоторых аспектах реформ в Узбекистане [Електронний ресурс]. URL: <http://www.isrs.uz/ru/tahliliy-sharhlar/ozbekistonda-islohotlarning-ayrim-jihatleri-haqida>.
5. Разочарованные в уме. Почему Центральная Азия отказалась от сближения с исламским миром [Електронний ресурс]. URL: <https://carnegie.ru/commentary/76947>.

УДК 94:504 + 008

Пєрга Т. Ю.

ЕКОЛОГІЧНІ ЦІННОСТІ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Сформульовано поняття екологічної цінності. Розглянуто головні концептуальні підходи XX – початку XXI ст. до формування теорії екологічної етики. Обґрунтовано необхідність розробки системи екологічних цінностей сучасної цивілізації.

Ключові слова: екологічні цінності, екологічна етика, цивілізація, антропоцентризм, екоцентризм, біоцентризм.

Tetyana Perga. Ecological values of modern civilization. The concept of ecological value has been formulated. The main conceptual approaches of the XX th – early XXI st century to the theory of ecological ethics has been considered. The necessity of developing a system of ecological values of modern civilization has been grounded.

Keywords: ecological values, ecological ethics, civilization, anthropocentrism, ecocentrism, biocentrism

Сучасна екологічна криза свідчить про кризу цінностей сучасної цивілізації. Досвід останніх десятиліть продемонстрував, що спроби світової спільноти розв'язати екологічні проблеми лише за допомогою сучасних технологій не принесли очікуваних результатів. Це ак-

туалізує пошук нових шляхів розвитку людства в XXI ст. Важливим завданням у цьому контексті є розробка системи екологічних цінностей, які сприятимуть мінімізації негативного впливу на довкілля внаслідок впровадження антропоцентричного підходу й створять умови для поступового переходу до менш руйнівної моделі природокористування, ніж існує на даний час.

Для формулювання поняття «екологічна цінність», перш за все, з'ясуємо сутність поняття цінність. Зазвичай під цінністю розуміють певні явища або предмети, які мають матеріальне (економічне), соціальне або культурне значення [1, с. 256]. Щодо екологічної цінності, то у сучасному науковому дискурсі не існує загальноприйнятого визначення. Досить часто екологічну цінність розглядають як цінність, здатну забезпечити екологічну рівновагу на Землі та компенсувати антропогенне перетворення екосистем [2]. Дослідниця проблем екологічної освіти та виховання В. Ніколіна у своїх роботах розширює поняття «екологічні цінності» за рахунок поняття «еколого-гуманістичні цінності», розуміючи під останніми «сукупність норм, установок, ідеалів гармонійного буття людини в природі й суспільстві» [3, с. 6-15]. Однак спільною рисою багатьох праць з цієї проблематики є відсутність визначення екологічної цінності та підміна його класифікацією цих цінностей, що вказує на суттєву наукову прогалину і важливість подальших наукових розробок у цьому напрямку.

Безсумнівно, що екологічній цінності притаманні риси й особливості, властиві будь-якій цінності. Тому з одного боку, цінність є предметним чи іншим реальним значущим для суб'єкта явищем дійсності, а з іншого – вона є явищем свідомості суб'єкта, що відображає його зацікавлене відношення до визначеної ситуації [4]. Т. Дітц, Е. Фітцджеральд і Р. Швом зазначають, що екологічну цінність доречно розглядати з точки зору матеріальної цінності, яка має економічну вартість, і нематеріальної, яка включає оцінку людиною екологічної цінності й моральні принципи відносно довкілля [5]. Авторський колектив монографії «Прикладна етика» вводить поняття цінності природи, яку розділяє на два типи: цінності зовнішні – інструментальні (матеріальні та нематеріальні) і цінності внутрішні. Матеріальні (економічні) цінності мають цінність для господарства людини, їхня вартість може бути порахована, наприклад господарська, рекреаційна цінність ресурсів довкілля [2]. У дослідженнях закордонних вчених вона характеризується як така, що створює додаткову вартість [5]. Економічна цінність геофізичного середовища цілком очевидна: історія розвитку людства безпосередньо пов'язана з освоєнням природних ресурсів

планети. З цієї перспективи екологічну цінність можна охарактеризувати як цінність природного середовища, яке містить ресурси, що мають важливе значення для підтримки екосистем і життєдіяльності суспільств, і яке сприяє створенню додаткової економічної вартості. Підрахувати вартість нематеріальної (неекономічної) цінності неможливо. Досить часто дослідники відносять до неї історико-культурну, патріотичну, політичну, символічну, релігійну, духовну, естетичну й навіть антитоталітарну цінність природи [2]. Л. Юрченко зазначає, що екологічні цінності можуть систематизуватися за ґносеологічним критерієм, за специфічністю у сферах життєдіяльності й за об'єктами природи [4]. Л. Стег і Дж. де Гроот виділяють чотири типи цінностей, які є особливо актуальними в екологічній сфері: гедонічні, егоїстичні, альтруїстичні та біосферні цінності [6].

Варто взяти до уваги той факт, що екологічні цінності, перебуваючи в певній ієрархії, постійно коригуються в залежності від конкретних ситуацій і потреб певних суб'єктів і стану довкілля. Екологічні та інші цінності впливають на численні переконання, погляди, норми та поведінку людей. Різні особи можуть підтримувати ті ж самі цінності, але по-різному визначати пріоритети різних цінностей, що приводить до відмінних уподобань, переконань, поглядів, норм і різного вибору. Усі ці фактори суттєво впливають на формування екологічних цінностей сучасної цивілізації. Вказане дозволяє зробити висновок про необхідність подальших ґрунтовних досліджень наукової проблеми екологічної цінності й одночасно вказує на складність формування універсальної та прийнятної для всіх жителів нашої планети системи цих цінностей. Хоча на даний час це завдання видається досить утопічним, це не зменшує значущості його виконання. Особливістю наукового пошуку шляхів розвитку цивілізації у ХХ ст. є спроба знайти таку модель взаємовідносин «людина-природа», яка сприятиме переходу до більш ощадливого ставлення до ресурсів біосфери, враховуючи межі її ємності. Ще у 1930-х рр. з'явилась низка праць, в яких висловлювалася ідея нового відношення до природи. Її розвиток у 1970-х рр. сприяв появі нової філософської дисципліни – екологічної етики. Її принципи багато в чому кореспондують до екологічних цінностей.

Одним з найбільш відомих представників біоцентричної моделі екологічної етики є А. Швейцер, який у 1923 р. у праці «Культура і етика» обґрунтував концепцію «етики благоговіння перед життям». З точки зору формування нових підходів до розвитку цивілізації новаторство філософії А. Швейцера полягає у запереченні антропоцен-

тризму у визначенні цінності життя. На наш погляд, висловлені ним ідеї є корисними для формування екологічних цінностей сучасної цивілізації.

У вказаній праці А. Швейцер чітко і недвозначно вибудовує справді гуманістичну систему цінностей, засновану на відношенні до всього живого з позицій «етики благоговіння перед життям». Він пише: «Вищим знанням, відповідно, є знання про те, що я маю довіряти своїй волі до життя. Тому прагнення прожити життя правильно, піднесено і благородно є природним» [7, с. 225]. Ця теза вказує на те, що Швейцер ставить цінність життя, особливо життя людини, вище від держави, нації, релігії. Цим він знімає обмеження, які традиційно накладалися на гуманізм ще з часів Середньовіччя. Мається на увазі визнання пріоритету інтересів соціальних над особистими, суспільства над особою в ім'я вищих цінностей: демократії, свободи тощо, коли на людину накладається імперативний обов'язок жертвувати всім, навіть життям, в ім'я інтересів суспільства та його розвитку; відповідно держава, будь-яка спільнота мають право розпоряджатися життям особи. Головні ідеї праці А. Швейцера «Культура і етика» доводять, що для збереження цивілізації людина повинна бути відповідальною і самостійною. «Відповідно до ідеалу матеріального і духовного буття людини, етика благоговіння перед життям вимагає від людини, при максимальному розвитку всіх її здібностей і в умовах найширшої матеріальної і духовної свободи, боротися за те, щоб залишитися правдивою стосовно до себе самої і розвивати в собі співчуття й діяльну співучасть у долях усього життя, що її оточує. Вона має глибоко обмірковувати своє життя й постійно усвідомлювати всю відповідальність, що накладає на неї життя» [7, с. 331]. Він уважав, що заперечення цінності будь-якого життя знецінює саме життя людини, адже це включає логіку спільнот як систем – елементи власної системи стають ціннішими від елементів іншої системи. В суспільній свідомості це проявляється у переконанні, що життя свого, тобто члена своєї спільноти (держави, нації, родини, компанії тощо) є ціннішим від життя членів інших спільнот (чужих). Воно не лише руйнує пошану до життя, знецінюючи його, а й створює умови для діяльності, яка може йому загрожувати. Екстраполюючи цю ідею на розвиток сучасної цивілізації, можна стверджувати, що нівелювання цінності людського життя сприяє впровадженню еко-деструктивних технологій, виробництв та управлінських моделей.

Розвиваючи ці ідеї, можна стверджувати, що цінність життя (існування) виражається готовністю індивіда заплатити за те, щоб забез-

печити існування екосистем, різних видів флори і фауни й місць їх проживання навіть якщо індивід може вірити, що він або вона ніколи особисто не використає ці ресурси. Іноді ця цінність включає спадкову цінність. Більшість дослідників вказують на зв'язок цінності існування з альтруїзмом по відношенню до нащадків, друзів, родичів, людства і природи.

В умовах загострення екологічних проблем та перетворення їх на глобальні зростає необхідність конкретизації моральних норм і правил поведінки людства стосовно довкілля та упровадження в життя екологічних цінностей. На наш погляд, перші кроки на цьому шляху вже зроблені. Вже можна констатувати появу низки міжнародних документів, які окреслюють принципи відношення до навколишнього середовища (Стокгольмська декларація з навколишнього середовища 1972 р., Декларація Ріо-де-Жанейро 1992 р., Декларація Ріо+10, Декларація Ріо+20 тощо), і перші спроби прийняття окремими суб'єктами економічних відносин, представниками громадянського суспільства та пересічними громадянами добровільних кодексів екологічно орієнтованої поведінки. Тому завданням найближчої перспективи ми вважаємо паралельне розроблення теорії екологічних цінностей і екологічної етики і впровадження відповідних принципів і норм у документи, що приймаються державами в екологічній сфері на національному, регіональному і глобальному рівнях.

Використані джерела та література:

1. Касьян В. І. Філософія. К.: Знання, 2008. 347 с.
2. Аболіна Т. Г., Нападиста В. Г., Рихліцька О. Д. та ін. Прикладна етика. Навч. посіб. / За наук. ред. Панченко В. І. К.: «Центр учбової літератури», 2014. 432 с.
3. Николина В.В. Воспитание духовных ценностей личности в современных условиях. Церковь и общество на пороге третьего тысячелетия: X Рождественские православно-философские чтения / под ред. Л. Е. Шапошникова. Новгород: НГЦ, 2001. 432 с.
4. Юрченко Л. І. Екологічні цінності в структурі екологічної свідомості й екологічної культури [Електронний ресурс] // Інститут філософії: [сайт]. URL: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_78/Jurchenko.pdf.
5. Tadaki M., Sinner J., Chan K. M. Making sense of environmental values: a typology of concepts [Електронний ресурс] // Ecology and Society. 2005. № 22(1) // Research Gate: [сайт]. URL: https://www.researchgate.net/publication/228624754_Environmental_Values.
6. Steg L., Groot J. Environmental Values [Електронний ресурс] / The Oxford Handbook of Environmental and Conservation Psychology, November 2012 // Oxford Handbooks online: [сайт]. URL: <http://www.oxfordhandbooks>.

7. Швейцер А. Культура и этика. [Электронный ресурс] // Электронная библиотека RoyalLic.com: [сайт]. URL: https://royallib.com/read/shveytser_albert/kultura_i_etika.html#0.

УДК 94:316.42 + 316.752 (569.1)

Ветринський І. М.

ПЕРЕДУМОВИ ТА ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ СИРІЙСЬКОЇ КРИЗИ: ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ

Проаналізовано історичні, геополітичні та ціннісні аспекти передумов та подальшого розвитку сучасної сирійської кризи з метою виявлення причин її виникнення й визначення можливих перспектив. Показано, що Сирія стала одним з ключових вузлів протиріч між головними претендентами на роль домінанта у близькосхідному регіоні – Іраном та Саудівською Аравією. Встановлено, що на тлі подій Арабської весни тоталітарна модель розвитку країни довела свою неспроможність, в контексті чого актуалізувалися глибинні проблеми сирійського суспільства, які до цього часу перебували в латентному стані.

Ключові слова: Сирія, Асад, ІДІЛ, цінності.

Igor Vietrynskyi. Background and features of the current crisis in Syria: the values aspects. Historical, geopolitical and value aspects of the prerequisites, as well as the further development of the modern Syrian crisis are analyzed in order to identify its causes and delineate potential prospects. Syria has become one of the key components of contradiction between the main contenders for the dominant role in the Middle East – Iran and Saudi Arabia. In line with Arab Spring processes, totalitarian model of development of Syria has demonstrated its inadequacy in the context of what actualized the underlying problems of Syrian society, which were up early in the latent state.

Keywords: Syria, Assad, ISIS, values.

Масштабне протистояння у Сирії, яке почалося у 2011 р., досить умовно можна віднести до громадянської війни, оскільки на всіх етапах ескалації конфлікту активну участь в ньому брали зовнішні гравці: починаючи від регіональних геополітичних лідерів (Іран, Са-

удівська Аравія), закінчуючи міжнародними коаліціями та терористичними угрупованнями.

Історія розвитку та становлення Сирійської Арабської Республіки як незалежної держави, її геополітичне становище та природа передумов сучасної кризи багато в чому нагадує український історичний досвід та сьогоденні реалії. Фундаментальні чинники, що лягли в основу сучасної сирійської кризи, треба шукати насамперед у складній історії цієї близькосхідної країни.

Говорячи саме про ціннісну складову сирійської кризи, необхідно наголосити, що початок другого десятиліття ХХІ ст. став моментом драматичних перетворень для близькосхідного регіону, оскільки в контексті так званої Арабської весни стало зрозуміло, що ціннісні уявлення та орієнтири перестали співпадати з політикою урядів.

Соціально-економічна ситуація в Сирії протягом десятиліть була дуже далекою від ідеалу: починаючи з 1963 р. в країні діяв надзвичайний стан, що суттєво обмежував громадянські права й свободи, тож майже півстоліття сирійське суспільство існувало в умовах військової диктатури і ні про будь-які соціально-економічні реформи не йшлося. Прихід до влади у Сирійській Арабській Республіці молодого президента Б. аль-Асада мало що змінив в усталеному порядку.

Незважаючи на «консервування» політичної системи, Уряд Б. аль-Асада виступав за інтеграцію країни у світову економіку, зокрема Середземноморську зону вільної торгівлі. З приходом до влади Башара Асада жодних системних змін у країні не відбулося – владу й надалі було зосереджено в руках алавітської військово-політичної верхівки, а жорсткий авторитарний режим виключав будь-які ліберальні перетворення.

Конфлікт у Сирії має декілька вимірів: геополітичний, релігійний та соціально-економічний, які своєю чергою досить тісно пов'язані між собою з точки зору передумов та наслідків.

Сирія стала однією з тих країн, що опинилися у центрі зіткнення інтересів Ірану та Саудівської Аравії. Зокрема, це зумовлено тим, що з одного боку, більшість населення Сирійської Арабської Республіки складають араби-суніти, а з іншого – при владі в цій країні вже багато десятиліть перебувають представники клану Асадів, що за віросповіданням є алавітами (алавізм вважають відгалуженням шиїзму). Сирія є давнім партнером і союзником Ірану: починаючи з кінця 1979 р. альянс між Сирією та Іраном суттєво вплинув на формування політики у близькосхідному регіоні, зокрема Дамаск підтримував Іран у його війні з Іраком (1980-1988 рр.). Пізніше саме ці дві країни ста-

ли головними опонентами американської військової операції проти Іраку (2003 р.), вони активно допомагали повстанцям, заохочували та озброювали їх для боротьби проти сил антисаддамівської коаліції [1].

В свою чергу, однією з природних стратегічних цілей Саудівської Аравії є зміна внутрішньополітичного розкладу у Сирії на свою користь, насамперед шляхом заміни авторитарного алавітського режиму на лояльні саудитам політичні сили (скоріше за все, сунітські). Це створило би умови для створення певної сунітської коаліції, до якої би входили монархії Перської затоки та інші арабські республіканські держави, чия політика була б спрямована проти Ірану. Крім того, стратегічний контроль над Сирією та, відповідно, Ліваном дозволив би значно послабити можливості шийтських збройних угруповань на кшталт «Хізболи» та інших, що базуються на території різних країн регіону та існують переважно завдяки активній підтримці Ірану. Також гегемонія Саудівської Аравії на Близькому Сході зробила би з неї головного експортера природних ресурсів, насамперед вуглеводнів, на противагу посиленню позицій Ірану і Катару на світовому енергетичному ринку [2].

Незважаючи на вельми несприятливий зовнішньополітичний контекст, було б необ'єктивно зводити причини сирійської кризи лише до зовнішніх впливів (хоча й нехтувати ними ніяк не можна). Зокрема, А. Дервіш наголошує, що основні причини повстання у Сирії – це жадібність і корумпованість чиновників, а також закритість і «консервованість» політичної системи, що виключає перспективи будь-яких конструктивних реформ чи трансформацій. Ця ситуація ускладнювалася ще й тим, що велику частку населення Сирійської Арабської Республіки до 2011 р. складали молоді люди, які з одного боку, дуже важко переживають безробіття та відсутність перспектив, а з іншого – мають значний протестний потенціал [3]. Економічна деградація Сирії та фактична відсутність перспектив будь-яких конструктивних перетворень внаслідок безальтернативності авторитарного асадівського режиму призвели до того, що базові права людини, які є тісно пов'язаними з певним набором соціальних свобод та гарантій, постійно порушувались. Оскільки забезпечення прав людини є по-перше, універсальною цінністю, а по-друге, необхідною умовою для будь-якої ефективної модернізації суспільства, Сирія була приречена на економічну стагнацію та наростання протестних настроїв [4, с. 76].

Прийшовши до влади, Б. Асад декларував прагнення модернізувати країну з урахуванням демократичних цінностей, проте, розпочавши реформи, злякався, зрозумівши, що це може призвести до демон-

тажу існуючої системи, за якої практично вся влада була зосереджена в руках самого Асада та представників алавітських кланів. Реформи були швидко згорнуті, а перші паростки громадянської активності – придушені.

Перші протести в Сирії почалися наприкінці січня 2011 р., але вони носили здебільшого неорганізований характер. Приводом до масових демонстрацій у березні 2011 р. в Дераа, які об'єднали близько 100 000 учасників й не вщухали декілька тижнів, стало жорстоке вбивство (після численних катувань) кількох підлітків, що їх затримали на початку місяця сили правопорядку – їх було звинувачено у нанесенні образливих антивладних написів на стінах [5].

Зважаючи на те, що режим Б. аль-Асада з самого початку взяв курс на жорстке придушення будь-яких протестів, а розстріли силовиками мирних громадян під час масових акцій були звичайною практикою, опозиція досить швидко радикалізувалася. У 2013 р. відбулися події, що зумовили принципово інший рівень ескалації конфлікту, а саме – застосування сирійськими урядовими військами хімічної зброї проти повстанців. Перше офіційне визнання Дамаском наявності значних запасів хімічної зброї мало місце ще в 2012 р., проте уряд обіцяв ніколи не застосовувати її проти мирного населення. Проте вже 23 грудня того ж року режим Асада вперше звинуватили у хімічній атаці на м. Хомс. Наступна атака із застосуванням заріну, від якої загинули більше 20 людей, відбулася 19 березня 2013 р. в передмісті м. Алеппо. Наймасштабніша хімічна атака була здійснена в м. Гута 21 серпня 2013 р., кількість загиблих сягнула від 300 до 1700 мирних жителів; ООН почала міжнародне розслідування події, а Барак Обама звернувся до Конгресу за згодою на проведення авіаудару по Сирії [6].

Зважаючи на значну політичну та військову підтримку з боку Кремля, перспективи прямого американського втручання у сирійську кризу не мали чіткої перспективи, тож Б. Обама, з одного боку, усіляко намагався уникнути участі у черговому тривалому конфлікті на Близькому Сході, а з іншого став заручником власної ж обіцянки щодо застосування сили в разі «перетину червоної лінії» Асадом. На цьому тлі Барак Обама швидко погодився на пропозицію РФ виступити в якості посередника в хімічному роззброєнні Сирії. Проте це жодним чином не впливало на конструктивне вирішення існуючого конфлікту. У 2014 р. Сирія приєдналася до міжнародної конвенції щодо заборони хімічної зброї та вивезла під контролем експертів ОЗХЗ (Організації щодо заборони хімічної зброї) всі задекларовані нею запаси зі своєї території. Сирія розкрила свої арсенали хімічної зброї, а також місця

її виробництва. Проте на цьому історія з хімічною зброєю у країні не закінчилася: в її застосуванні після 2014 р. неодноразово звинувачували ІДІЛ. Оскільки сирійська опозиція першою своєю вимогою ставила усунення Башара аль-Асада, то декларативні дії Заходу щодо «хімічного роззброєння під контролем ООН» багатьма сирійцями було розцінено як зрада (що в певному сенсі було цілком справедливо).

Якщо на перших етапах Б. Асад сподівався, що присутність терористів відверне втручання зовнішніх гравців у сирійський конфлікт, то цей розрахунок цілком провалився. Проти ІДІЛ виступили одночасно коаліція західних країн, Ліга арабських держав, Іран та інші країни. Саме необхідністю боротьби проти ІДІЛ аргументувала нарощення своєї військової присутності в Сирії Росія, яка у 2015 р. спочатку розмістила в САР на авіаційній базі Хмеймим свою авіаційну групу, а згодом – посилила своє угруповання військово-морським компонентом, військами протиповітряної оборони, силами спеціальних операцій, саперами тощо. Однак реально головною ціллю Кремля була підтримка свого давнього союзника Б. Асада, запобігання зміні його лояльного Москві режиму. Той факт, що Росія та Іран прийшли на допомогу Б. Асаду, зумовив пролонгацію та поглиблення протистояння в державі, насамперед за рахунок збереження «збанкрутілого» диктаторського режиму та збільшення кількості залучених та зацікавлених сторін конфлікту. Як зазначає В. Швед, «Росія вбачає у нинішньому сирійському режимі Б. Асада головний і чи не єдиний оплот своєї присутності в арабському світі, який дозволяє мати свій центр впливу на регіон та військово-морську базу на середземноморському узбережжі Сирії у м. Тартус. Для Ірану сирійський режим Б. Асада представляє фактично центральну частину шийтської вісі («вісь спротиву») як знаряддя нав'язування свого впливу і гегемонії у масштабах усього Близького і Середнього Сходу» [7, с. 116].

Сучасна Сирія перетворилася на замкнуте коло геополітичних протиріч, оскільки основні актори протистояння мають принципово різні цілі, подекуди це стосується навіть сьогоденних союзників. Росія та Іран воюють на боці урядової армії з метою повернути контроль Б. Асада над територією країни; в такому разі Іран, на противагу Саудівській Аравії, суттєво посилить свої позиції на Близькому Сході, побудувавши «шийтську вісь з Іраком», РФ отримає важливу «опорну базу» в регіоні (за аналогією з американо-саудівським союзом) та вплив на нафтові потоки. Разом з тим, до відновлення контролю Асада ще далеко, оскільки опозиційні війська, підтримані Саудівською Аравією, Катаром, Туреччиною та іншими сунітськими державами, утри-

мують низку стратегічно важливих районів. Водночас північний схід Сирії контролюють курдські сили, які підтримують США; саме курди зробили найбільший внесок у справу знищення ІДІЛ, взявши під свій контроль низку звільнених територій. Метою курдів є утворення власної держави чи принаймні автономії на території Сирії, Іраку та Туреччини. Саме підтримка курдів є головним каменем спотикання у відносинах США та Туреччини, яка розглядає курдів як терористів і реалізує проти них військові операції вздовж сирійсько-турецького кордону з метою утворення «буферу безпеки». Ще одним актором сирійської кризи є Ізраїль, для якого неприйнятною є перспектива встановлення іранського домінування у Сирії та регіоні.

Повертаючись до ціннісної складової сирійської кризи, варто наголосити, що конфліктуючі сторони також обстоюють різні позиції, які ще більше ускладнюють пошук шляхів вирішення проблеми. Радикальні протиріччя між ними на світоглядному рівні практично зводять нанівець перспективи її вирішення в недалекому майбутньому.

Використані джерела та література:

1. Iran and Syria [Електронний ресурс]. URL: <https://iranprimer.usip.org/resource/iran-and-syria>.
2. Сирийский конфликт как арена противоборства Исламской Республики Иран и Королевства Саудовская Аравия [Електронний ресурс]. URL: <http://csef.ru/ru/oborona-i-bezopasnost/340/sirijskij-konflikt-kak-arena-protivoborstva-islamskoj-respubliki-iran-i-korolevstva-saudovskaya-araviya-8096>.
3. Дервиш А. Причина восстания в Сирии – жадность чиновников [Електронний ресурс]. URL: <https://www.segodnya.ua/interview/doktor-dervish-prichina-vocstanija-v-cirii-%E2%80%94-zhadnoct-chinovnikov.html>.
4. Сучасні європейські культурно-історичні цінності в контексті викликів глобалізації: моногр. / під ред. А.І. Кудряченко. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Фенікс, 2014. 444 с.
5. Daraa: The spark that lit the Syrian flame [Електронний ресурс]. URL: <https://edition.cnn.com/2012/03/01/world/meast/syria-crisis-beginnings/index.html>.
6. В Сирии действительно применяют химическое оружие? Есть ли этому доказательства? [Електронний ресурс]. URL: <https://meduza.io/feature/2018/04/11/v-sirii-deystvitelno-primenyayut-himicheskoe-oruzhie-est-li-etomu-dokazatelstva>.
7. Швед В. О. Арабська весна. У контексті сучасного трансформаційного процесу на Близькому і Середньому Сході // Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал. 2016. № 1. С.109-122.

VALUES OF POLES BY THE EYES OF LITHUANIAN STUDENTS

The results of sociological research, which was hold during the practice in the Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania are caring out in this article. As a result we found that Poles tolerate such values as «honesty», sociability (being «communicative»), «culture» and «politeness» and Lithuanian students - «education» and «hardworking».

Keyworlds: *values, stereotypes, communication, Poland, Lithuania.*

Романенко О. В. Цінності поляків очима литовських студентів. У статті наведено результати дослідження, проведеного під час наукової практики в Університеті Вітовта Великого (Vytauto Didžiojo universitetas), м. Каунас (Литва). Внаслідок проведеного дослідження було з'ясовано, що поляки толерують такі цінності, як «чесність», «комунікабельність», «культура» і «ввічливість», а литовські студенти - «освіта», «розум».

Ключові слова: *цінності, стереотипи, комунікація, Республіка Польща, Литва.*

The purpose of this article is to review the communications between Lithuanians and Poles, values that they are guided by and some other aspects of coexistence of two groups. Proper understanding of themselves and their community greatly affects the self-image of person, which has an impact on the perception of others. The globalization influences on this process not only in the local and regional but also to the global scale. The values have a particular importance in situations where groups get together for close and frequent contacts, for example, «have a common geographical space, social and political, which is shared by the state or a group of neighbors» [1, p. 112]. The same can be said about the students of different nationalities, who met in high school, for example, in the University. Of course, they are in the same group of common interests (like studying) with different experiences and background.

According to A. Jasińska-Kania, the goal of sociological research could be «a general empirical determination of the level of proliferation in the minds of members of the group specific ideas and / or opinions of the other groups, the degree of repeatability and uniformity of these ideas, as well as factors influencing their diversity and the possible modification» [2, p. 7].

For our study, the semantic differential method was selected [*like was used in the works from the books 3, 4, 5*]. The method is based on the fact that the content of the assessment of values is presented in the form of polarized characteristics [1, p. 134]. Realizing that such analysis «requires an interdisciplinary approach» and that they «can be studied in different ways, from different points of view from different perspectives» [1, p. 113], we are trying to determine values of Poles by the eyes of Lithuanian students. For this purpose, the author developed questionnaires (in English) and proposed them to students to fill out. The author made it during the practice in the Vytautas Magnus University (Kaunas, Lithuania) from November 20 till December 4, 2016. The cluster opposite pairs of characteristics (antonyms) have been proposed to the respondent, who had to specify a number from «1» (negative response) to «5» (positive characteristic), which, in their opinion, for the best reflects person's impression of a particular social group. All values were combine in some groups – by the respondents' attitude to other people, to their homeland, to material goods and to themselves.

Firstly, we asked Lithuanian students to answer the group of questions named in general «*How Poles are in relation to other people*». The group of questions includes such values traits: intolerant / tolerant, dishonest / honest, closed / open, unsociable / communicative, lack of culture / cultural, rude / polite, easy to be influenced / independent in their mind, opinion. According to the results we can see that the most attractive and necessary values in students' eyes are communicative skills (which is not a surprising in the era of globalization) and culture. According to the students' thoughts Poles are very patriotic and religious. One of their most important value is nationalism. In every nation, in every ethnic group you can meet many different character traits of good or bad. It is people with their weaknesses, peculiarities, so it is difficult to talk about one of the dominant value. According to M. Budyta-Budzyńska, «ordinary people automatically and involuntarily repeated opinions about others found in their environment» [1, p. 129].

For the consolidation or modification, the treatment of «others» affects such factors as the mood, the situational context of mutual relations. For Lithuanians, who are studying, living or have business together with Poles perception that nationality through the prism of their values can be «corrupted». Firstly, it is formed on basic sympathy or antysympathy in the small group, their family experience.

Lithuanian students think Poles are not as tolerant as Lithuanians are. Students admit, that Poles have such values as honesty: Lithuanians found

Poles «open» (32,5%), «very open» (2,5%), «communicative» (57,5%), cultural (60%) or «very cultural» (15%) and «polite» (40%). Students think about Poles as people, which are difficult to manipulate, which are neither aggressive nor quiet.

Speaking about values, based on features of character and mental abilities of Poles, Lithuanian student noticed that Poles are more emotional than emotionally neutral (2,5% – «very emotional», 40% – «emotional»). They are brave (50%), proud (55% for «proud» and 15% to «very proud») and cheerful (40%). We see that in student's eyes Poles is more «valuable nation». At the same time one of the main value for Poles is education (15% for «very educated» and 47,5% – as «educated») and being smart (57,5%), they like to work (52,5% – «hardworking»), are more rich and enterprising (47,5%) than Lithuanians. We confirm the fact (or the stereotype) that Poles are «very religious» (45%) or just «religious» (37,5%). This value for Lithuanians is not very essential. We also confirm that Poles has a value of patriotism and nationalism: according to students' opinion Poles are «very patriotic» (30%) or just «patriotic» (57,5%) in much more bigger degree than Lithuanians (20% and 30% appropriate). The same situation in the sphere of nationalism – Poles are more «nationalist» than Lithuanians (52,5 to 32,5%).

References:

1. Małgorzata Budyta-Budzyńska. Socjologia narodu i konfliktów etnicznych. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe PWN, 2010. 320 s.
2. Jasińska-Kania. Bliscy i dalecy, studia nad postawami wobec innych narodów, ras, grup etnicznych. Warszawa, 1992. 246 s.
3. Jerzy Bartmińskiego. Nasi sąsiedzi w oczach studentów [w:] Narody i stereotypy / pod red. Teresy Walas. Kraków : Wydawnictwo Międzynarodowe Centrum Kultury, 1995. S. 258-268.
4. Zbigniew Boksański. Stereotypy a kultura. Wrocław : Wydawnictwo Leopoldinum, 2001. 144 s.
5. Trudne sąsiedztwa Z socjologii konfliktów narodowościowych / pod red. Aleksandry Jasińskiej-Kani. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, 2001. 248 s.

НОВІ ВИКЛИКИ СИСТЕМНИХ, ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ І КУЛЬТУРНО-ЦІННІСНИХ ЗМІН У САМОСТІЙНИХ ПОЛЯХ ГЛОБАЛЬНИХ ВЗАЄМОДІЙ

Розглянута спроба пошуку і створення селективного встановлення нової парадигми методологічного юніверсуму конструкції сучасного світу. Визначене поліферентне формулювання змісту концепту «Пост-права, пост-Захід, пост-порядок», атрибутоване як «Звіт мюнхенської конференції з питань безпеки за 2017 рік». Окреслені контури значного поля використання аналітичних матеріалів, статистики, інфографії, дидактичних і наочних підборок з широкого кола питань, присвячених сучасним викликам міжнародної безпеки.

Ключові слова: *концепт «Пост-права, пост-Захід, пост-порядок», моделі глобальної багатополарності, самостійні поля глобальних взаємодій.*

Igor Khyzhnyak. Lightning up new values of civilized systemic and cultural challenges: a global shape of separate connections changes. The following endeavor is a certain attempt dedicated to the selected formula quest for elaborating a recently made known modern world's universal structure to study a global shape of separate connections changes paradigm as one of the new update challenges. Officially entitled as «Post-Truth, Post-West, Post-Order» report for the Munich Security Conference from February 17-19 of 2017 it has offered an outline use of embodied analytical analyses, data, statistics, infographics, and maps on major developments and challenges in international security.

Keywords: *a «Post-Truth, Post-West, Post-Order» concept, global multipolarity models, global shape of separate connections fields.*

Представлений на розгляд аналіз щорічної версії звіту Мюнхенської конференції з питань безпеки за 2017 р. являє собою вдаль поєднання підходів спеціалістів з прийняття політичних рішень, фахівців у галузі безпеки, а також представників різних зацікавлених груп громадського впливу з ряду країн Європи, Азії, Африки і Америки. Даний звіт є третьою спробою, починаючи з 2015 р., представити його у вигляді формату кумулятивного видання, де зображена вся гама підходів експертів з усіх галузей, які у тій чи іншій мірі мають відношення до проблем безпекового забезпечення. Кожен рік фактично змінюється склад фахівців, залучених до його підготовки. Тому сама парадигма концепції його відтворення є досить динамічною і відо-

бражає весь спектр різноманітних підходів у визначенні найбільш нагальних проблем сучасності.

При підготовці даної публікації для нас особливо важливим став насамперед аналіз проблематики, що розглядається через призму явища глобалізації як феномена. І при всій суперечливості тенденцій, які далі будуть наведені у звіті Мюнхенської конференції з питань безпеки, власне культурно-ціннісні аспекти глобалізації ми розглядаємо з точки зору наступних підходів, замислених у свій час А. Дж. Тойнбі й поданих ним як окреслена специфіка Західної цивілізації та її унікальної ролі і в якості загальнолюдського інтегратора у всесвітній історії [1].

Хоча при цьому з рівним ступенем розуміння ми одночасно маємо на увазі й те, що О. Шпенглер у своїх останніх студіях відчував досить схвальні sentimenti до дій вже тоді існуючих контртенденцій. Зокрема того, що, оволодівши сучасними технологіями, незахідні народи можуть повстати проти планетарного панування Заходу й протистояти йому на рівних [2]. Іншими словами, коли йдеться про глобалізацію, то мається на увазі викристалізація певної системи світової культури, основу якої складає своєрідний кодекс західних цінностей та ідеалів. Однак, на фоні цього конче важливо також мати на увазі дві неприйдешні обставини: по-перше, якою мірою західні цінності можуть бути конкордними (тобто сумісними) з базовими культурними основами інших цивілізацій; по-друге, якою мірою культурна продукція (маються на увазі насамперед всі блага сучасної цивілізації: комп'ютери, мобільні телефони, телевізори, айфони тощо), що пропонується Заходом решті людства в якості еталонних зразків, може повною мірою репрезентувати власне базові цінності Західної цивілізації як такої, а також дати змогу стати своєрідним показником беззаперечної якості, яка, починаючи з періоду післявоєнних років, дозволила їм зайняти провідні світові позиції.

Ціннісні основи Західної цивілізації нерозривно пов'язані з духом індивідуалізму і раціоналізму, що особливо відчутно проявилось у тенденціях, зафіксованих на Мюнхенській конференції. В той же час, для інших цивілізаційних світів більш характерні цінності колективізму і традиціоналізму. А це є чи не найсприятливішим середовищем для появи на конференції зокрема проявів явища популізму, а також широкого кола його «гібридних» різновидів.

У цьому зв'язку «порядок денний» стає заповненим культурно-ціннісними контрадикціями серед представників різних цивілізацій. Адже просто наївно було б вважати, що сам факт грандіозних успі-

хів Заходу протягом останніх століть є достатньою причиною того, щоб люди в регіонах Азії, Близького Сходу або півострову Індостан відмовились від своїх вікових культурно-світоглядних основ. Останні являють собою сталу основу їх життєвого ладу. І всі спроби проведення відповідної політики лише викликають відторгнення і зворотну реакцію.

З точки зору системності сама наявність зрушень у цивілізаційних і культурно-ціннісних самостійних полях глобальних взаємодій стала ареною загострення певного набору тих суперечностей, які іманентно закладені в самій природі глобалізації. Власне матеріали конференції і їх відповідна аналітика свідчать про невідповідність світових і наразі існуючих економіко-політичних моделей як успішних регуляторів вдалому становленню і закріпленню сучасних тенденцій глобального розвитку.

Розгляд глобалізації як арени постійних цивілізаційних трансформацій веде за собою чергову появу нових оцінок у еволюції як самого феномена демократії, так і опозиційних їй явищ персоналістської авторитарії, монізму (коли всі ключові рішення приймає особисто президент) або султанізму, які одержали додатковий імпульс розвитку в умовах розширення зон існування світових, а також і регіональних турбуленцій протягом хронологічного періоду другої декади ХХІ ст.

У цьому зв'язку вартим уваги є також і те, що власне на цій конференції досить часто озвучувались різного роду тези, які згодом лягали в основу проведення різних моделей зовнішньої політики, що мали значний вплив і на всю світову політику. Для прикладу слід згадати виступ саме на цьому зібранні в 2007 р. В. Путіна, де він виклав основні тези зовнішньої політики Росії, які потім одержали матеріальний вираз в агресивних, загарбницьких діях РФ по відношенню до Грузії (2008 р.), а потім – і до України (2014 р.).

Цьогорічна версія звіту також містить в собі цілий ряд інноваційних тез, що відображають появу незвичних тенденцій зміщення акцентів у вирішенні світових справ в іншому напрямку, який одержав назву «пост-Захід». Тобто, тенденції, що певним чином на практиці вже виявили себе, відображають зовсім нову постановку питань вирішення глобальних проблем вперше після 1945 р. Тому питання входження світової політики в еру ще незвіданого, еру «пост-порядку», що міститься у преамбулі до звіту, не відноситься до звичного, традиційного її статусу змісту і у новому контексті вже зовсім не видається цілісно риторичним. І як підкреслюється у передмові до звіту, «на це питання відповідь стане зрозумілою лише у наступні роки, а все, що буде відбуватись у майбутньому, цілком залежить лише від нас» [3].

Без сумніву, інноваційним водорозділом у фазі формування, певно, інших змін в моделі глобальної багатополярності, яка одержує самостійне окреслення в межах «порядку денного», характерного для другої декади XXI ст., стала поява автономних точок прикладання економіко-політичних сил з власним незвичним (для традиційного сприйняття) змістовим наповненням. Вказане має безпосереднє відношення до виразної багатоярусності сучасного світового порядку. Воно також має окреслені можливості вибудовувати окремі самостійні поля глобальних взаємодій, розбірно позначати розклади світових політичних сил, кожна з яких одержала змогу визначати власну автономність вибору.

Під терміном самостійні поля глобальних взаємодій, згідно нашої гіпотези, ми, з точки зору системності, розуміємо два фактора – конструкційних окресленості й регламентації. До першого ми відносимо два відповідно пов'язаних структурних елемента формального і неформального порядку. В останніх присутні формальні політичні інститути кожної держави на кшталт конституцій, законів, статутів різних організацій, норм звичайного права, юридично оформлених угод між політичними силами. Другим елементом ми вважаємо власне такий неформальний цивілізаційно-культурний інститут, як політичну культуру кожної з країн.

В якості наступного фактору самостійного поля глобальних взаємодій нами розглядається рівень зовнішньої політики, який має відношення до культурно-цивілізаційних особливостей саме через типи державних інститутів, де також визначаються загально прийнятні зразки поведінки, базові цінності, уяви про світ, історичні архетипові риси національної свідомості певної держави.

Всім відоме поняття «взаємозалежність», яке до цього моменту мало на увазі, головним чином, глобалізовану залежність більшості акторів на міжнародній арені лише від декількох гравців, наразі починає одержувати вже нову смислову змістовність. При цьому відкриваються до цього непередбачені можливості не тільки для певної частини малих країн, а і для ряду позаелітних верств населення навіть у найбільш успішно процвітаючих країнах світу для створення там мережових зв'язків нового типу, ігнорування яких починає ставати неймовірним навіть для провідних світових держав.

Саме тому у досить характерному звіті під назвою «Пост-правда, пост- Захід, пост-порядок», підготовленому для Мюнхенської конференції 2017 р., були сформульовані серйозні і важливі речі, де майже в алармістській манері було вказано на проблеми, пов'язані з кінцем

«ліберального світового порядку» [3]. А саме слово «ліберальний» стає ключовим через те, що під самим цим поняттям маються на увазі свобода переміщення, традиційна віра в інтернаціональні відносини, віра у глобалізацію, віра у досить певні наднаціональні інститути, які у змозі краще вирішити проблеми світової спільноти. Цей звіт базується на соціології, яка вказує, що у багатьох країнах суспільні настрої змістились у бік преференцій саме національної держави, тобто на користь того, де скепсис став пануючим по відношенню до діяльності наднаціональних (космополітичних) еліт. Адже протягом попереднього етапу вони і були ключовими бенефіціарами вирішення нагальних проблем пересічних громадян. А саме ці пересічні громадяни наразі і почали все частіше казати «ні» глобалізації, «ні» інтересам колективним, і все більш рішуче «так» інтересам чисто національним, і, з цієї ж точки зору, стали наполягати на тому, щоб простим людям все ж-таки стали пропонувати прості рішення.

При цьому наведений звіт, який по формі все більш нагадує ґрунтовну доповідь по найбільш нагальним безпековим проблемам, зовні хоч виглядає дещо гордовито, все ж містить в собі чітко окреслений водорозділ між «правими» і «лівими», який до цього існував завжди, а наразі починає проявлятися між ліберальними і ксенофобськими, або націоналістичними, полюсами, де люди зовсім не бажають нікого чути. Вони навіть стають в опозицію до тієї системи цінностей, яка цілими десятиліттями була домінуючою. Хоча у самому контенті, що проходить через всю сутнісну структуру доповіді, досить виразно відчувається наявність певної розгубленості. І тому, принаймі на рівні відчуттів, методологічна її парадигма все ж виступає як арена присутності своєрідного штампую прояву дійсно панічних настроїв.

А з цього виходить, що порядок сучасного буття наближається до логіки власного кінця (і повтору його вже більше начебто не буде). Тому, якщо це дійсно так, то виникає вже зовсім інша *terra incognita* небаченого до цього тренду – «пост-Захід», тобто все те, що відбувалось в межах беззастережного контролю Заходу, тепер починає дрейфувати у площину вже зовсім іншого середовища. І тому характер рішень, що будуть прийматися, очевидно, одержить кардинально інше наповнення [4, р. 6]. Спостерігаються риси появи певно вже іншого тренду у змінах правил функціонування як глобальної, так і європейської економіко-політичної та культурно-цивілізаційної гри. У підсумку все це стає дуже цікавим. Тим більше, що коли всім відоме Тихоокеанське партнерство стало приводом для обговорення та різноманітних дискусій, сам Б. Обама (в той час ще у ранзі президента США) неодно-

разово виступав і вказував на головний мотив: чому саме необхідно було заключати вказаний тип партнерства? Адже мова йшла не просто про преференціальну торгово-економічну угоду нового типу [5].

Як бачимо, синергія наведених синкретичних явищ являє собою «ланки одного ланцюжка» при формуванні ключових тенденцій світового порядку XXI ст. Правда, поки його контури не мають остаточної визначеності. Або скажімо так: не досить ясними є перспективи подальшої плюралізації системи міжнародних відносин. Проте остаточною відповідь на це неможлива без більш пильного розгляду всього комплексу базових факторів, які впливають на визначення нових параметрів глобального порядку, що почав змінюватись (особливо протягом останніх років), і аналоги яких тільки формуються.

Використані джерела та література:

1. Toynbee A. J. A Study of History. London: Oxford University Press, 1988. Vol. 1. 640 p.
2. Шпенглер О. Закат Європи. Очерки мифологии мировой истории. В 2-х томах. Т. 1. М. : Мысль, 1998. 663 с. Т. 2. М. : Мысль, 1998. 606 с.
3. Munich Security Report 2017, Post-Truth, Post-West, Post-Order? [Електронний ресурс] // Munich Security conference: [сайт]. URL: <https://www.securityconference.de/en/discussion/munich-security-report/munich-security-report-2017/>
4. Ronald Inglehart and Pippa Norris. Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash, HKS Faculty Research Working Paper Series [Електронний ресурс] / Harvard Kennedy School (Cambridge, MA), August 2016. 52 p. URL: <https://research.hks.harvard.edu/publications/getFile.aspx?d=1401>
5. Roberto Stefan Foa and Yascha Mounk. The Democratic Discontent // Journal of Democracy. Vol. 27. 2016. № 3. P. 7.

УДК 001.83 – 044.922 (100)

Мирончук О. А.

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО НАУКОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Аналізується роль та перспективні напрями трансформації міжнародного наукового співробітництва в умовах глобалізації. Охарактеризовано основні форми та методи міжнародного наукового обміну у сучасній світовій систе-

мі. З'ясовано механізми інтернаціоналізації міжнародного науково-інноваційного співробітництва як чинника, що забезпечує національні конкурентні переваги. Визначено сучасні тенденції та закономірності розвитку міжнародної наукової комунікації як основного вектору інноваційного розвитку у національному, регіональному та загальносвітовому аспектах. Наведено ефективні шляхи подальшого розвитку науково-технічної співпраці в контексті глобалізаційних процесів.

Ключові слова: міжнародне наукове співробітництво, міжнародний науковий обмін, глобалізація, глобалізаційні процеси.

Olena Myronchuk. Transformation of international scientific cooperation in the context of globalization. The article analyzes the role and perspective directions of transformation of international scientific cooperation in the conditions of globalization. The main forms and methods of international scientific exchange in the modern world system are described. The mechanisms of internationalization of international scientific and innovation cooperation as a factor providing national competitive advantages are revealed. The modern tendencies and regularities of development of international scientific communication as the main vector of innovation development in the national, regional and world aspects are determined. The effective ways of further development of scientific and technical cooperation in the context of globalization processes are presented.

Keywords: international scientific cooperation, international scientific exchange, globalization, globalization processes.

Сучасні процеси глобалізації істотно впливають на міжнародне науково-технічне співробітництво. Причиною таких змін є прискорений розвиток наукоємних галузей промисловості. Провідні країни світу збільшують інвестиції та витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки (НДДКР). У свою чергу, це різко посилює роль і значення державної науково-технічної, інноваційної та освітньої політики, оскільки сьогодні в глобальній економічній конкуренції виграють ті країни, які забезпечують режим найбільшого сприяння для наукових досліджень і впровадження їх результатів. Але навіть при такому режимі жодна держава світу не може спиратися лише на власні результати НДДКР і для успіху та скорочення витрат потребує об'єднання зусиль і науково-технічних ресурсів ряду країн і світового співтовариства шляхом інтеграції, співпраці й кооперації. Наука завдяки своїй універсальності є ефективним засобом міжнародного спілкування. Саме тому весь обсяг здобутих науковою спільнотою знань і навичок повинен бути використаний для вирішення найгостріших проблем сучасності.

Надзвичайно важливим для оцінювання ефективності використання вітчизняного науково-технічного потенціалу та його місця у світовому та європейському науковому просторі є проведення систематичного моніторингу та аналізу стану інституціонального, кадрового, фінансового забезпечення наукової та науково-технічної діяльності, результатів наукових досліджень і розробок, реалізації визначених державою пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки, рівня науково-технологічного розвитку за даними світових рейтингів.

Зазначимо, що бюджетне фінансування було і залишається одним із головних фінансових інструментів науково-технічної політики економічно розвинених країн, основною формою прямої державної підтримки науково-технологічного розвитку.

Глобалізація економічного простору та прискорення процесів міжнародної інтеграції спонукає кожну державу до визначення її місця у світовій системі координат. З цією метою у світі застосовуються рейтинги, які складаються для певного кола країн та визначають позицію кожної з них залежно від розвитку національної економіки, соціальної сфери, наукового та інноваційного розвитку тощо.

Наукова діяльність завжди вимагала від вчених обміну досягнутими результатами зі своїми колегами, що, у свою чергу, спричинило розвиток глобальної комунікації. Без інтеграції зі світовим науковим простором, без просування наукових доробків неможливо уявити сучасного вченого, про що неодноразово наголошувалося вітчизняними дослідниками [1, с. 24].

За кількістю цитованих публікацій визначають вагомість результатів наукових досліджень, їхню цінність для світової науки. Результати аналізу часто цитованих робіт дають можливість виявляти перспективні напрями наукових досліджень – як вітчизняних, так і світових. Тому маємо підстави стверджувати, що в умовах глобалізації наукові публікації реалізують інтегруючу функцію – сприяють активному входженню національної науки у світове наукове співтовариство.

Наукова сфера є однією з найбільш глобалізованих, й інформація щодо результатів наукових досліджень має бути доступна українським науковцям. Доступ вітчизняних наукових установ до найпопулярніших у науковому світі ресурсів Web of Science та Scopus, які є не просто базами наукових видань і публікацій, а й інформаційними платформами з багатьма додатковими корисними аналітичними сервісами, дозволить підвищити їхні рейтинги та видимість на світовій науковій карті.

Отож, розширення міжнародної співпраці є важливим фактором динамічного зростання кількості рейтингових публікацій, з одного боку, а з іншого – високоцитовані публікації є результатом міжнародного співробітництва.

Поділяючи точку зору колег про те, що наука і техніка завжди були частиною європейських цінностей [2, с. 78], а також з огляду на те, що одним із основних пріоритетів України у науковій сфері є інтеграція до Європейського дослідницького простору, відзначимо, що відновлення статусу вітчизняної науки як основного інструменту технологічного та соціально-економічного розвитку держави є на сьогодні одним з основних завдань державної політики у цій сфері, успішне виконання якого потребує обґрунтованого визначення пріоритетних напрямів розвитку науки і техніки та здійснення моніторингу їх реалізації.

Двостороння співпраця України у науковій сфері здійснюється з понад 50 країнами світу, серед яких країни Європи, Америки, Азії, Африки. На сьогодні Україна є стороною понад 5 тисяч діючих двосторонніх договорів у сфері науково-технічної діяльності [3].

Одним із дієвих та ефективних засобів інтеграції в європейський та світовий економіко-технологічний простір є членство в міжнародних організаціях і програмах.

Підписання в 2016 р. Угоди з Європейським співтовариством з атомної енергії про наукову і науково-технічну співпрацю та асоційовану участь України у Програмі наукових досліджень та навчання Євроатом (2014 – 2018 рр.), ініційоване НАН України, зробило можливою участь українських наукових установ в Європейських термоядерних дослідженнях [4, с. 239].

Україна бере участь у Міжнародній європейській інноваційній науково-технічній програмі «EUREKA», програмі НАТО «Наука заради миру та безпеки», традиційно помітна висока активність дослідницьких установ в наукових програмах ЮНЕСКО тощо. Українські наукові установи співпрацюють з міжнародними організаціями та фондами, серед яких Європейська організація з ядерних досліджень (ЦЕРН), Український науково-технологічний центр (УНТЦ), Науковий комітет з антарктичних досліджень (СКАР) тощо.

Окрім того, вітчизняні наукові установи беруть активну участь у двосторонньому науково-технічному співробітництві в рамках міжурядових угод. Кількість проектів у рамках білатерального співробітництва у 2017 р. зросла вдвічі порівняно з 2016 р., обсяг фінансування проектів за цей же період – у 3,5 рази [5].

У 2015 р. Україна стала асоційованим членом Рамкової програми Європейського Союзу з досліджень та інновацій «Горизонт 2020», що дало українським учасникам рівноправний статус з їхніми європейськими партнерами, а також відкрило можливості впливу на формування змісту Програми.

Українські установи з кожним роком беруть все активнішу участь у програмі «Горизонт 2020». Починаючи з 2014 р. і станом на кінець 2018 р., за підсумками 446 конкурсів для 117 українських організацій-учасників програми «Горизонт 2020» передбачено фінансування у сумі 17,232 мільйонів євро для 90 проєктів, 9 з яких координуються

Одним із яскравих прикладів успішної інтеграції вітчизняних науковців до міжнародного наукового співтовариства є багаторічна участь України в діяльності Міжнародного інституту прикладного системного аналізу (IIASA). За цей час 1190 українських установ та організацій підготували та подали на розгляд 915 проєктних пропозицій. Загальна вартість проєктів, у яких беруть участь 117 українських організацій – 465.851.011 євро [6].

Співпраця між Україною і НАТО в науковій сфері розпочалася у 1991 р. За весь час у ній взяли участь майже 1 тис. українських учених. З 2004 р. взаємодія України з НАТО у сфері науки та захисту довкілля здійснюється із застосуванням механізмів програми «Наука заради миру та безпеки» (SPS – Science for Peace and Security). Програма збирає разом дослідників та фахівців з України і країн НАТО, які вирішують питання безпеки за допомогою наукового співробітництва. Крім застосування наукових розробок у сфері боротьби з тероризмом і новими загрозами, пріоритетними є розвиток інформаційних технологій, сфери біології клітин і біотехнології, нових матеріалів, захист довкілля та раціональне використання природних ресурсів.

Станом на сьогодні Україна посідає перше місце серед країн-партнерів Альянсу за кількістю наукових проєктів та обсягом їх фінансування. Так, протягом 1998 – 2014 рр. в рамках програми НАТО

«Наука заради миру та безпеки» реалізовані 27 спільних багаторічних проєктів за участю українських науково-дослідних установ. Наразі на стадії виконання перебувають 33 багаторічних проєкти за участю українських науково-дослідних установ загальною сумою близько 10 млн. дол. США [9].

Європейська та євроатлантична інтеграція як вектор зовнішньої політики України, співробітництво з міжнародними науковими організаціями мають сприяти розробці ефективних національних стратегій і програм міжнародного науково-технічного співробітництва.

Саме на це спрямовано проект Дорожньої карти інтеграції України до Європейського дослідницького простору (ERA – UA), який передбачає основні пріоритети цього процесу.

Пріоритетами для євроінтеграції української науки є розвиток: 1) ефективних національних дослідницьких систем; 2) оптимальної транснаціональної кооперації та конкуренції; 3) відкритого ринку праці; гендерної рівності у дослідженнях; 5) оптимального обміну та трансферу наукових знань; 6) міжнародної кооперації [7].

Досвід політичної діяльності незалежної України на світовій арені, зокрема, у сфері наукового співробітництва та міжнародних наукових обмінів, зумовлює необхідність посилення наукового інтересу до дослідження проблем забезпечення національних інтересів засобами наукової дипломатії, яка на глобальному, регіональному та національному рівнях міжнародних відносин набуває все більшої актуальності й виявляє специфіку державних стратегій.

Використані джерела та література:

1. Козьменко С. М. Виклики на шляху інтеграції у міжнародний науковий простір // Вища освіта України. 2014. № 3. С. 24-29.
2. Vasyliiev O. A. The problems and prospects of the Ukraine-EU science and technology cooperation as a part of european values // Європейські культурно- історичні цінності: ретроспектива і перспектива: збірник наукових праць / за заг. ред. О. В. Зернецької. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2018. С. 70-79.
3. Заключний звіт незалежного європейського аудиту національної системи досліджень та інновацій України / Інструмент політичної підтримки програми Горизонт 2020 [Електронний ресурс]. URL: <https://rio.jrc.ec.europa.eu/sites/default/files/report/KI%20AX%2016%20008%20UK%20N%20Transl.pdf>/Люксембург: Відділ публікацій Європейського Союзу, 2017.
4. Національна академія наук України (1918–2018). До 100-річчя від дня заснування / редкол.: Б. Є. Патон (голов. ред.) та ін. К.: Академперіодика, 2018. 336 с.
5. Міжнародні наукові проекти [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/mizhnarodni-naukovi-proekti>.
6. Горизонт 2020 [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/gorizont-2020>.
7. Визначено 6 пріоритетів інтеграції української науки в Європу – Колегія МОН затвердила проект Дорожньої карти [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/viznacheno-6-prioritetiv-integraciyi-ukrayinskoyi-nauki-v-yevropu-kolegiya-mon-zatverdila-proekt-dorozhnoyi-karti>.

ТРАНСФОРМАЦІЯ БРАЗИЛЬСЬКОЇ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ

З моменту виникнення питання про автономію у міжнародних відносинах у 1960-х рр. її намагаються пов'язувати з деякими периферійними країнами, такими як Бразилія, в політиці якої автономія починає посідати чільне місце. З того часу питання про автономію переважає у зовнішній політиці Бразилії. У цій роботі автор зробив спробу проаналізувати автономію, запропоновану бразильською зовнішньою політикою з кінця 1980-х й до початку 2000-х рр.

Ключові слова: *бразильська зовнішня політика, автономія відстані, автономія участі, автономія диверсифікації, теорія автономії, цінності.*

Myroslav Zhoga. Transformation of Brazilian value system. Since the beginning of the 1960s, during the «responsible pragmatism» of the military regime, the issue of autonomy has become one of the most important in Brazil's foreign policy. The author is trying to analyse the autonomy term, that was offered by Brazilian foreign policy from the late 1980-s till the beginning of 2000-s.

Keywords: *Brazilian foreign policy, autonomy of distance, autonomy of participation, autonomy of diversification, theory of autonomy, values.*

Розуміння закономірностей спадкоємності та розриву в дизайні автономії в бразильській зовнішній політиці важливе, перш за все, в більш широкій галузі міжнародних відносин. Це дослідження має за мету охарактеризувати нюанси концепції автономії у зовнішній політиці Бразилії, а також проаналізувати еволюцію цього поняття. Розуміння історії бразильського дипломатичного мислення щодо концепції автономії у зовнішній політиці заздалегідь дає зрозуміти, як дана концепція розвивається з плином часу, реагуючи на динаміку розвитку міжнародних відносин країни, з якої виходить це поняття.

Основним завданням зовнішньої політики Бразилії залишається збереження національної автономії й запобігання втручанням ззовні у внутрішні справи країни.

Перетворення, які відбулись в Бразилії у 1985 р., а саме – відновлення демократичного режиму, – дозволили розширити набір цінностей, на яких ґрунтується зовнішня політика і які вплинули на позиції країни на міжнародній арені. Як зазначає Бруно Айлон Піно, падіння військового режиму не означало переривання стратегії «відповідаль-

ного прагматизму» або «універсалізму», навпаки, вказувало, що зовнішня політика Бразилії в перші роки Нової республіки зводилася до образу «середньої держави світового масштабу» [1, р. 7-8] .

За словами іншого бразильського історика Тулло Віжевани, бразильську зовнішню політику слід розглядати за двома принципами: автономність і універсалізм [2, р. 28]. В цьому випадку універсалізм відповідає ідеї бути відкритим для підтримки відносин з усіма країнами незалежно від географічного розташування, політичного режиму або економічного типу. Натомість автономія визначається як простір для маневру, що країна має у відносинах з іншими державами в міжнародній політиці. За словами Фонсеки-молодшого, «автономність є історичним виразом, який варіюється просторово в залежності від інтересів та позиції влади» [3, р. 361]. У Латинській Америці, починаючи з 1970-х рр., ідея автономії була виокремлена як спосіб «звільнити» країну від зовнішньої залежності.

Перш за все, хотілося б наголосити на терміні «автономія» – понятті, яке відноситься до обмежень зовнішньої політики, що накладаються могутніми країнами. Бразильська зовнішня політика мала на своєму озброєнні три автономії: відстані, участі й диверсифікації.

Наявність трьох автономій: відстані, участі й диверсифікації – притаманна бразильській зовнішній політиці ще до початку 80-х рр. минулого століття, коли в країні почався поступовий перехід до демократії. Та все ж автономія отримала нового вигляду з приходом до влади у 1985 р. президента Сарнея, коли в країні відбувся процес демократизації внутрішніх інституцій, а кінець холодної війни прискорив процес глобалізації й появу «нових питань» в міжнародному порядку денному (екологічних проблем, прав людини, реформ системи міжнародної торгівлі тощо) [2, р. 35-36].

Присутність в політиці Бразилії зовнішньополітичної автономії давало можливість країні маневрувати на міжнародній арені. Так, автономія відстані мала тримати дистанцію від дій й цінностей Західного блоку.

Інша форма, така як автономія участі, характеризувалась ізоляцією країни стосовно гегемона або країн, що домінують, щоб зберегти свій суверенітет, а в той самий момент зовнішня політика виступала опозицією до значної частини розвинених країн й міжнародних режимів. Автономія участі належала до тих цінностей, які розповсюджуються основними міжнародними силами шляхом участі в міжнародних інститутах, керуючись ліберальними принципами. Відхід від автономії відстані й автономії участі призвів до появи автономії

диверсифікації, яка характеризується розширенням її появою нетрадиційних партнерів у боротьбі з гегемонією розвинених країн, особливо Сполучених Штатів. Відстань, участь та диверсифікація є інструментами, які можуть бути об'єднаними й бути більш-менш присутніми в одній і тій самій зовнішній політиці. Іншими словами, певний історичний період може мати політичні характеристики автономії відстані, а також автономність щодо участі, особливо в період переходу з однієї категорії в іншу [4, р. 102-103]. Зазвичай, коли ми дивимося на бразильську зовнішню політику з історичної точки зору, то бачимо, що одна з трьох автономій в кінцевому підсумку виокремлюється більше, ніж інші.

В першу чергу, автономію слід розуміти як здатність й бажання країни поряд з іншими приймати рішення відповідно до своїх поглядів, стикаючись з ситуаціями та процесами, які відбуваються як всередині країни, так і за її межами. Це приводить до зростання взаємодії, переговорів та участі в розробці міжнародних стандартів та правил.

Таким чином, стратегія автономності є постійною в бразильській зовнішній політиці, й вона містить різні методи, направлені на отримання відстані, участі та диверсифікації – саме цих стратегій, які Бразилія прийняла з метою адаптації їх до міжнародних та внутрішніх змін без розриву з дипломатичною традицією.

Прийняття федеральної Конституції 1988 р. стало важливим кроком, оскільки вона почала визначати принципи зовнішньої політики Нової Республіки й повинна впливати на зовнішню та внутрішню політику. Створення нової Конституції було важливо з тієї точки зору, що у старій Конституції 1967 р. зовнішній політиці було приділено недостатньо уваги в силу того, що вона була створена військовим режимом й працювала виключно на нього (була спрямована на внутрішню політику). У ній зазначено, що Федеративна Республіка Бразилія в своїх міжнародних відносинах керується такими принципами: I – національна незалежність; II – поширення прав людини; III – самовизначення народів; IV – невтручання; V – рівність між державами; VI – захист миру; VII – мирне врегулювання конфліктів; VIII – відмова від тероризму та расизму; IX – співробітництво між народами для прогресу людства; X – надання політичного притулку (Стаття 4 Федеральної конституції Бразилії) [5].

Тому завдання Міністерства закордонних справ Бразилії як виконавця зовнішньої політики – прагнути домогтися специфічних інтересів бразильського суспільства через діалог та співпрацю з іншими країнами. Це завдання вимагає від МЗС Бразилії дії в допоміжних

напрямах. Тому діяльність закордонного відомства повинна відбуватись від «внутрішнього» до «міжнародного»: міністерство прагне «прислухатися» до суспільства й перевести його інтереси, потреби та цінності у зовнішні дії країни, а з іншого боку, робота міжнародної сфери направлена на внутрішні перспективи та зовнішні обмеження, прагнення інформувати та направляти суспільство. Міністерству недостатньо намагатися відстоювати внутрішні інтереси у зовнішньому середовищі; суспільству також необхідно усвідомлювати міжнародні можливості та виклики, щоб краще оцінити свої варіанти та точки зору [6, р. 193-194].

Здійснення зовнішньої політики все ще має ґрунтуватися на принципах, які традиційно характеризують бразильську дипломатичну діяльність, наприклад, переважання громадських та національних інтересів над приватними інтересами. Через це зовнішнє відомство намагається захистити національні цілі. Для цього захисту міністерство у своїй міжнародній діяльності розглядає приватні претензії – специфічна зацікавленість бразильських компаній, групи суб'єктів або громадянина повинна збігатися з інтересами країни та цінностями, які впливають на імідж Бразилії за кордоном та її ефективність, наприклад, вдаючись до мирного врегулювання суперечок, захищаючи невтручання та самовизначення народів та підкреслюючи їх прагнення до розвитку [7, р. 21-22].

Іншим принципом є мислення про безпосередність, а саме його переважання. Тому МЗС Бразилії прагне діяти з точки зору довгострокової перспективи, уникаючи примх, непрямих рішень, які ігнорують майбутні труднощі, ступінь політичної втоми та можливу втрату авторитету.

Міжнародний авторитет країни залежить значною мірою від зовнішньої дії, що ґрунтується на повазі до цінностей та принципів. Певна маятниковість впливає на рішення, ідеологічні коливання та дипломатичний опортунізм, як правило, знижуючи довіру до інших країн та підриваючи зовнішній авторитет. Одним з активів бразильської зовнішньої політики є спадщина дії, заснована на постійних цінностях, які дають мінімум регулярності в зовнішній поведінці країни, а отже, – і в її респектабельності як співрозмовника з іншими партнерами. Гармонійні відносини з сусідніми країнами, використання діалогу та співпраці, постійний захист миру та роззброєння та повага до міжнародного права – це фактори, що впливають на імідж країни, яка має повагу на міжнародній арені, а її дипломатія викликає впевненість та довіру. Тому МЗС відповідає за побудову та збереження цієї спадщи-

ни, респектабельності країни та несе відповідальність безпосередньо за цілі дипломатичної діяльності.

Гнучкість та прагматизм не можуть означати відмови від недоторканих цінностей, які становлять саму ідентичність дипломатичної діяльності Бразилії. МЗС Бразилії діє на підставі припущення, що бразильська зовнішня політика не може бути просто реактивною до подій та тенденцій міжнародних відносин. Зовнішні дії не повинні бути простою послідовністю відповідей на індивідуальній основі, без мінімальної узгодженості та чіткості цілей, засобів та принципів. Навпаки, Міністерство зобов'язане порівнювати внутрішні інтереси та міжнародну реальність, формулюючи загальні принципи дій, які будуть пронизувати вибір та рішення в кожному з пунктів дипломатичної програми.

Отже, автономії відстані, участі та диверсифікації є інструментами, які можуть бути об'єднаними й бути більш-менш присутніми в одній і тій же зовнішній політиці. Зазвичай, коли ми дивимося на бразильську зовнішню політику з історичної точки зору, то одна з трьох моделей автономії в кінцевому підсумку матиме щось спільне з кожною іншою. Кожне з цих понять слід розуміти як здатність і бажання країни поряд з іншими приймати рішення відповідно до своїх поглядів і шляхів розвитку, стикаючись з ситуаціями та процесами, які відбуваються як всередині країни, так і за її межами.

Використані джерела та література:

1. Pino, Bruno Ayllon. Las relaciones hispano-brasileiros: de la mutua irrelevancia a la asociacion e estrategia (1945-2005). Salamanca: Ediciones Universidad de Salamanca, 2007. 268 p. [Електронний ресурс]. URL: https://books.google.com.ua/books?id=dpsUry5lo3IC&pg=PA56&lpg=PA56&dq=1.%09Bruno+Ayllon+Pino.+Las+relaciones+hispano-brasileiros:+de+la+mutua+irrelevancia+a+la+asociacion.+P.+56.&source=bl&ots=6urcOtf6wI&sig=ACfU3U1auPIhMxOMQN5mlvb9coyNdN7dQA&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEWig_oLlyd3gAhUKmhQKHZyxCuwQ6AEwAHoECAQQAQ#v=onepage&q=1.
2. Tullo Vigevani, Gabriel Cepaluni, Phillippe C. Schmitter. Brazilian Foreign Policy in Changing Times: The Quest for Autonomy from Sarney to Lula. Maryland: Lexington Books, 2009. 190 p.
3. Fonseca Jr., Gelson. A legitimidade e outras questões internacionais: poder e ética entre as nações. São paulo: paz e terra, 1998. 374 p.
4. Jaguaribe, Hélio. Autonomía periférica y hegemonía céntrica. Estudios Internacionales. Santiago de Chile, 1979. n. 49. P. 91-130.
5. Конституція Федеративної Республіки Бразилії [Електронний ресурс]. URL: http://www.russobras.com/doc/const_do_brasil_1988.pdf

6. Castro, Flávio Mendes de Oliveira, Castro, Francisco Mendes de Oliveira. Dois séculos de história da organização do Itamaraty. Brasília: Fundação Alexandre de Gusmão, 2009. vol.2. 332 p.
7. Barros, Sebastião do Rego. (1998). A execução da política externa brasileira: um balanço dos últimos 4 anos. [Електронний ресурс] // Revista Brasileira de Política Internacional, vol. 41. n.2, P.18-28. URL: <https://dx.doi.org/10.1590/S0034-73291998000200002>.

УДК 94:316.7 + 323.2 (728.6) «1949/1974»

Танцюра К. Г.

ПОЛІТИЧНИЙ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ РОЗВИТОК КОСТА-РІКИ 1949-1974 РР. У ДОСЛІДЖЕННЯХ СУЧАСНИХ ІСТОРИКІВ

Здійснено спробу узагальнити сучасні дослідження, в яких висвітлено політичний та соціокультурний розвиток Коста-Ріки періоду 1949-1974 рр. Наведено їх групування. Зроблено висновок, що дослідження політичного та соціокультурного розвитку Коста-Ріки 1949-1974 рр. мають фрагментарний характер.

Ключові слова: політичний розвиток, соціокультурний розвиток, Коста-Ріка, демократія.

Kostyantyn Tantsiura. Political and socio-cultural development of Costa Rica 1949-1974 years in researches of modern history. The article attempts to generalize modern research, which highlights the political and socio-cultural development of Costa Rica from 1949-1974. Their grouping is given. It is concluded that research on the political and socio-cultural development of Costa Rica in 1949-1974 has a fragmentary character.

Keywords: political development, socio-cultural development, Costa Rica, democracy.

Сучасні вітчизняні історичні розвідки, що стосуються Латинської Америки, у своїй більшості оминають Коста-Ріку. Та, позаяк країна є однією з найстабільніших в регіоні, її демократичний розвиток заслуговує на детальне вивчення.

Знаковим для дослідників, які цікавляться питаннями еволюції Коста-Ріки у XX ст., є період 1949-1974 рр. Це пов'язано із тим, що

1949 р. фактично ознаменував старт системних реформ у Коста-Ріці, що було започатковано прийняттям нової Конституції у цій країні. За рік до цих подій країна потерпала від громадянської війни, що тривала 44 дні, з 12 березня по 24 квітня 1948 р., і була спровокована конфліктом між правлячою гілкою влади та опозицією, що прагнула серйозних змін. Ця війна стала своєрідним поштовхом до подальшої трансформації політичної та соціокультурної сфер Коста-Ріки і, фактично, ознаменувала початок нового етапу її демократичного розвитку. Упродовж 1950-х та 1960-х рр. і до середини 1970-х рр. поступ Коста-Ріки на шляху демократичних перетворень характеризувався постійною зміною політичного курсу країни, який врешті-решт стабілізувався після президентських виборів 1974 р., завдяки чому наступні очільники країни могли ефективно реформувати державу, отримуючи при цьому повну підтримку громадян.

У комплексі наукових розвідок, присвячених розвитку Коста-Ріки у XX ст. та які розглядаються у даній публікації, можна виокремити кілька умовних груп відповідно до основного фокусу уваги дослідників. До першої умовної групи варто віднести загальні роботи, присвячені історії Коста-Ріки другої половини XX ст. Другу умовну групу складають спеціалізовані праці дослідників, сфокусовані на вивченні політичного розвитку країни. Третьою умовною групою є дослідження, у яких розглядаються різні аспекти соціокультурного та економічного розвитку Коста-Ріки у другій половині XX ст. Розглянемо означені групи робіт детальніше.

Як вже відзначалося, до першої умовної групи варто віднести загальні роботи, присвячені історії Коста-Ріки другої половини XX ст., які надають уявлення про різні сторони розвитку цієї країни означеного періоду. У таких роботах, як правило, подається узагальнююча характеристика політичної, соціокультурної та інших сфер, представлено історичне тло тих чи інших важливих подій з історії країни, характеризуються передумови політичних, соціальних, економічних, культурних та інших перетворень.

Прикладом такої роботи є праця мексиканського дослідника Ектора Переса «Коротка сучасна історія Коста-Ріки» (1997) [1], в якій презентовано лаконічний виклад історії країни після здобуття нею незалежності у 1821 р. Ще однією не менш важливою працею з загальної історії Коста-Ріки є книга американського дослідника Стівена Палмера «Хрестоматія Коста-Ріки: історія, культура, політика» (2004) [2]. У ній автор об'єднує костариканські тексти та твори мистецтва, які розкривають складність минулого та сучасності країни. Він харак-

теризує Коста-Ріку як країну альтернатив та можливостей, які підривають стереотипи про історію регіону та спростовують міф про те, що поточні дилеми, що стоять перед Латинською Америкою, є нерозв'язними. Робота охоплює достатньо великий проміжок часу, від XVII до початку XXI ст. Автор подає загальну інформацію щодо перебігу подій громадянської війни 1948 р., а також звертає окрему увагу на подальше утвердження Коста-Ріки як демократичної держави.

У цілому спільною рисою вищенаведених досліджень є те, що ці роботи мають здебільшого узагальнюючий характер й охоплюють великі часові періоди. Тим не менш, у кожній з представлених робіт присутнє висвітлення подій громадянської війни 1948 р. у Коста-Ріці, а також огляд її причин та наслідків, опис подальшого політичного розвитку цієї країни. Загальноісторичні розвідки, що стосуються Коста-Ріки 1948-1974-х рр., є критично важливими в контексті дослідження політичного та соціокультурного розвитку країни, оскільки допомагають зрозуміти загальний стан речей у всіх сферах костариканського суспільства в окремі періоди його розвитку.

Другу умовну групу складають спеціалізовані праці дослідників, сфокусовані на вивченні політичного розвитку країни. В межах цієї групи представлені різнопланові роботи, серед яких – як ті, що безпосередньо аналізують політичний розвиток Коста-Ріки, так і ті, в яких Коста-Ріку розглядають у порівнянні з іншими країнами латиноамериканського регіону.

Праця «Республіка Коста-Ріка: приклад вивчення процесу побудови демократії» (2009) [3] американських дослідників Жозе Падільї, Хайме Ордонеса та Тімоті Ендрюса презентує аналіз історичного розвитку Коста-Ріки та її політичної еволюції в період з 1821 р. по 2000 р. Зокрема, дещо поверхнево розглядається період з 1821 р. по 1948 р. – з набуття Коста-Рікою незалежності до громадянської війни.

Варто звернути увагу і на публікацію американського дослідника Фабріса Лехоука «Політичне суперництво, конституційні заходи та державна політика в Коста-Ріці» (2010) [4]. Ця стаття є важливою з огляду на те, що надає розуміння того, чому, починаючи з середини XX ст., Коста-Ріка почала відходити від надзвичайно поширеної суміші політичної нестабільності та економічної стагнації, характерної для більшості країн, що розвиваються. Як вже зазначалося, окрім робіт, які безпосередньо присвячені аналізу політичного розвитку Коста-Ріки, є низка досліджень, в яких ця країна розглядається у контексті усього латиноамериканського регіону або у порівнянні з кількома окремими країнами.

Наприклад, у книзі «Латиноамериканські демократії: Колумбія, Коста-Ріка та Венесуела» (1985) [5] американський дослідник Джон Пілер здійснює компаративний аналіз трьох вищезазначених країн в контексті процесу становлення в них демократії. Також автор надає достатньо ґрунтовне пояснення наявних на той час проблем, зокрема у політичній та соціокультурній сферах; і саме тому ця робота є критично важливою в контексті розгляду історичних досліджень, що стосуються Коста-Ріки.

Варто згадати й роботи, які презентують дослідження усього регіону – Латинської або Центральної Америки, де Коста-Ріка розглядається разом із іншими країнами. Так, американські дослідники Альфред Кузан та Чарльз Бандрайк охоплюють не лише Коста-Ріку, але й сусідні з нею держави задля висвітлення аспекту популярності очільників центральноамериканських країн в порівнянні зі Сполученими Штатами Америки.

Іншим прикладом можна назвати статтю американського дослідника Джеймса Махоні «Радикальний, реформаторський та недорозвинений лібералізм: витоки національних режимів у Центральній Америці» [6]. Автор говорить про те, що упродовж XX ст. країни Центральної Америки характеризувалися надзвичайно різними політичними режимами. Він порівнює тодішній військовий авторитаризм у Гватемалі та Сальвадорі, Гондурасі та Нікарагуа з прогресивною демократією у Коста-Ріці, говорячи про те, що політичні режими в цих країнах стали визначальними для їх подальшого розвитку. Та саме Коста-Ріка виділяється автором з-поміж досліджуваних держав, оскільки завдяки швидкому та ефективному утвердженню демократії вона стала найстабільнішою та найуспішнішою з них.

В якості певного підсумку варто зазначити, що саме політичний аспект розвитку Коста-Ріки є найбільш цікавим для науковців та, як наслідок, більш-менш системно вивченим. Втім, роботи, як правило, відображають більш тривалі проміжки часу, а саме – весь період розвитку Коста-Ріки чи XX ст. Тож період із 1949 р. по 1974 р. представлений фрагментарно та не був об'єктом окремої уваги дослідників.

Третьою умовною групою є дослідження, у яких розглядаються різні аспекти соціокультурного та економічного розвитку Коста-Ріки у другій половині XX ст.

Так, аналіз економічної сфери Коста-Ріки та дослідження її ранніх зв'язків на міжнародному ринку з іншими державами були головними завданнями Д. Махоні. У статті «Реформаторський лібералізм: Коста-Ріка» (2001) [7] автор наголошує на тому, що якісний розвиток

економіки цієї країни був би неможливим без іноземних інвестицій. Автор також зазначає, що співпраця Коста-Ріки, передусім, із США дозволила костариканцям розбудувати національну економіку.

Вивчаючи процес реформування економіки та соціальної сфери Коста-Ріки, іспанські науковці Хуліана Мартінез та Дієго Санчез говорять про те, що у 1980 р., незадовго до боргової кризи, на відміну від решти країн Латинської Америки, майже всі костариканці мали формальну роботу та якісні соціальні послуги. Прикметним є те, що під час вивчення процесу побудови нової держави Мартінез та Санчез відкидають демократію як основний фактор ефективного процесу державотворення. Хоча хронологічні рамки дослідження означених авторів виходять за 1974 р., ця робота є важливою з погляду висвітлення процесів трансформації соціальної сфери Коста-Ріки та інкорпорації змін у процесі реформування соціальних та економічних стандартів.

Прикладом комбінованого підходу до розгляду економічних та політичних перетворень у Коста-Ріці є праці російської дослідниці Ю. Горохової, де авторка аналізує економічний розвиток Коста-Ріки на етапі імпортозамінної моделі індустріалізації та реформ, що проводилися в рамках програми структурної адаптації у 1953-1957 рр.

Серед робіт, в яких розглядаються різні аспекти соціокультурного та економічного розвитку Коста-Ріки обраного періоду, якісно виділяються економічні компаративні студії, які, хоча і не є історичними дослідженнями, але критично важливі для подальшого дослідження політичної та соціокультурної трансформації цієї країни. Це пов'язано з тим, що у низці робіт фокус було зроблено саме на періоді 1940-х – 1970-х рр. У рамках таких робіт Коста-Ріка порівнювалася з іншими країнами, переважно сусідніми.

Порівняльний аналіз Коста-Ріки з іншими країнами та фокус науковців на економічному аспекті допомагають зрозуміти процес розвитку латиноамериканських країн в цілому та Коста-Ріки зокрема. Маємо також зазначити, що, незважаючи на фокусування дослідників на загальному розвитку латиноамериканських країн в цілому, у роботах проглядається тенденція аналізу Коста-Ріки як прикладу держави, яка, завдяки ефективному діалогу між робітником та працедавцем, а також ефективним реформам змогла достатньо швидко утвердитися як ліберальна та демократична держава, в той час як її сусіди потерпали від диктатури та авторитарних режимів.

У цілому в ході огляду сучасних напрацювань, присвячених політичному та соціокультурному розвитку Коста-Ріки, варто зробити

кілька узагальнень. По-перше, певні риси політичного, економічного, соціального та культурного розвитку Коста-Ріки періоду 1948-1974 рр. презентовані як у загальних історичних працях, так і у спеціалізованих роботах, які сфокусовані на дослідженні певних сфер костариканського суспільства. По-друге, період 1948-1974 рр., як правило, не розглядається як окремий період розвитку Коста-Ріки, тож важко знайти праці, присвячені аналізу саме цього часового проміжку. По-третє, автори, які розглядають Коста-Ріку, максимальну увагу приділяють аналізу її політичної специфіки у контексті дослідження розвитку демократії, а також здебільшого вивчають її економічний розвиток, який інтерпретується як запорука демократичної трансформації цієї держави. Питання соціокультурного розвитку розглядаються здебільшого у контексті зазначених вище політичного та економічного вимірів та, як правило, не є об'єктом окремої уваги науковців. По-четверте, вагому складову досліджень про Коста-Ріку складають компаративні роботи, в яких ця країна аналізується або як складова латиноамериканського регіону, або у порівнянні з кількома іншими країнами цього ж регіону. Таким чином, дослідження політичного та соціокультурного розвитку Коста-Ріки як періоду 1948-1974 рр., так і другої половини ХХ ст. у цілому, мають фрагментарний характер, тож потребують подальшого розвитку.

Використані джерела та література:

1. Pérez B. H. Breve historia contemporánea de Costa Rica. México: D.F. : Fondo de Cultura Económica, 1997. 240 p.
2. Palmer S., Jimenez I. The Costa Rica reader history, culture, politics. Durham: NC: Duke University Press, 2004. 383 p.
3. Ordonez J., Padilla J. The Republic of Costa Rica: A Case Study on the Process of Democracy Building. Creating an International Network of Democracy Builders. 2008. Vol. 1. P. 3-14.
4. Lehoucq F. E. Political Competition, Constitutional Arrangements, and the Quality of Public Policies in Costa Rica // Latin American Politics and Society. 2010. Vol. 52. No 4. P. 53-77.
5. Cuzan A. G., Bundrick C.M. Presidential popularity in central America: parallels with the United States // Political Research Quarterly. 1997. Vol. 50. No 4. P. 833-849.
6. Mahoney J. Radical, reformist and aborted liberalism: origins of national regimes in Central America // Journal of Latin American Studies. 2001. Vol. 33. No 2. P. 221-256.
7. Mahoney J. The legacies of liberalism: Path dependence and political regimes in Central America. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001. 416 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Акбергген Аблай-хан Ібраїмули, кандидат філософських наук, старший викладач Казахського національного університету імені Аль-Фарабі

Багірова Аїда Рагім кизи, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії країн Азії і Африки Бакинського Державного Університету

Білорус Олег Григорович, академік НАН України, Надзвичайний і Повноважний Посол України, головний науковий співробітник Державної установи «Інститут економіки і прогнозування НАН України»

Бондарець Марина Вадимівна, кандидат економічних наук, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Васильєв Олександр Аркадійович, доктор технічних наук, головний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Ветринський Ігор Михайлович, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Вітер Ірина Ігорівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Горовий Валерій Микитович, доктор історичних наук, професор, заступник генерального директора Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, Заслужений діяч науки і техніки України

Деменко Олександр Федорович, кандидат політичних наук, доцент, учений секретар Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Джиги Тетяна Василівна, кандидат політичних наук, доцент, головний консультант Національного інституту стратегічних досліджень

Добровольська Ангеліна Борисівна, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Жангожа Рустем Наїльули, доктор політичних наук, головний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Жога Мирослав Володимирович, аспірант Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Зернецька Ольга Василівна, доктор політичних наук, професор, завідувач відділу глобальних і цивілізаційних процесів Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Зернецький Павло Васильович, кандидат філологічних наук, професор, професор Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Кириченко Олександр Васильович, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Кононенко Наталія Вікторівна, кандидат політичних наук, науковий співробітник Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Костенко Наталія Вікторівна, доктор соціологічних наук, професор, завідувач відділу соціології культури і масової комунікації Інституту соціології НАН України

Кузнецов Юрій Борисович, академік Національної академії педагогічних наук України, доктор філологічних наук, Заслужений працівник освіти України, провідний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України

Куранова Світлана Іванівна, кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент, доцент Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Кудряченко Андрій Іванович, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України, директор Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Ляшенко Тетяна Михайлівна, доктор політичних наук, провідний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Метельова Тетяна Олександрівна, кандидат філософських наук, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Мирончук Олена Аркадіївна, молодший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Перга Тетяна Юріївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Романенко Олена Валеріївна, кандидат політичних наук, молодший науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Рудяков Павло Миколайович, доктор філологічних наук, професор, головний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Солошенко Вікторія Віталіївна, кандидат історичних наук, доцент, заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Танцюра Костянтин Геннадійович, аспірант Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Ухванова-Шмигова Ірина Фролівна, доктор філологічних наук, професор Інституту іноземної філології Університету Яна Кохановського (Польща), Інституту журналістики Білоруського державного університету (Білорусь), Голова комісії з проблем лінгвістичного дискурсу при Міжнародному комітеті славістів (МКС)

Фомін Сергій Сергійович, кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Цапко Олег Михайлович, кандидат історичних наук, доцент, провідний науковий співробітник Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Ціватий Вячеслав Григорович, кандидат історичних наук, доцент, Заслужений працівник освіти України, доцент кафедри історії світового українства історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Ярошко Олеся Зіновіївна, кандидат політичних наук, докторантка Львівського національного університету імені Івана Франка

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ВИКЛИКИ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ І ЦИВІЛІЗАЦІЙНІ ЦІННОСТІ

*Збірник тез доповідей
учасників міжнародних конференцій*

Загальна редакція: д.політ.н., проф. Зернецька О.В.
Відповідальний редактор: к.і.н., с.н.с. Перга Т.Ю.

Видавець ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

Формат 60х84/16. Ум. друк. арк. 11,4.
Наклад 100 прим. Зам. 21-237.

Виготовлювач ПП «Видавництво «Фенікс»
03067, м. Київ, вул. Шутова, 13Б
www.fenixprint.com.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції.
Серія ДК за № 271 від 07.12.2000 р.